

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİMDALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE SOSYAL REFAH HARCAMALARI

GÜLAY GÜNGÖR
1168209101

TEZ DANIŞMANI:
DOÇ. DR. UMUT AKDUĞAN

EDİRNE 2022

Tezin Adı: Türkiye’de Sosyal Refah Harcamaları

Hazırlayan: Gülay GÜNGÖR

ÖZET

Sosyal refah devleti, genel olarak, toplum refahını temel alan ve toplumdaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için gerekli müdahalelerde bulunan bir anlayışı ifade etmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de sosyal refah devleti anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilen kamu harcamalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda; çalışmanın birinci bölümünde sosyal refah devleti kavramsal ve teorik olarak ele alınmıştır. Bu bölümde sosyal refah devletinin tanımı, ilkeleri, sınıflandırılması, amaçları, araçları açıklanmıştır ve yine bu bölümde uluslararası alanda sosyal refah karşılaştırmalarında kullanılan sosyal refah göstergeleri belirtilmiştir. İkinci bölümde ise, sosyal refah devleti anlayışı gereği devletin gerçekleştirmek zorunda olduğu harcamalar, Türkiye’deki uygulamalar kapsamında anlatılmış, genel olarak, Türkiye’deki sosyal refah harcamalarının neler olduğuna ve o harcamaların özelliklerine yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde de, Türkiye’de sosyal refah devleti anlayışının tarihsel süreç içerisindeki gelişimi detaylı bir şekilde anlatılmış ve gerçekleştirilen sosyal refah harcamalarındaki değişim, özellikle 1980 sonrası dönem için incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde, Türkiye’de sosyal refah harcamalarının etkileri de genel olarak özetlenmiştir. Sosyal refah devleti kapsamında ele alınan sosyal refah harcamalarının kamu harcamaları içindeki payına bakıldığında, Türkiye’de sosyal refah harcamalarının artma eğiliminde olduğu, ancak büyük ölçüde OECD ülkelerinin gerisinde kaldığı gözlenmiştir. Diğer yandan, Türkiye’de ve dünyada yaşanan ekonomik gelişmeler, sosyal refah devleti anlayışının tekrardan altın çağına dönmesinin imkânsız olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Refah Devleti, Sosyal Refah Göstergeleri, Sosyal Refah Harcamaları

Name of Thesis; Social Welfare Expenditures in Turkey

Prepared By: Gülay GÜNGÖR

ABSTRACT

The social welfare state, in general, refers to an understanding that is based on the welfare of the society and makes the necessary interventions to eliminate the inequalities in the society. In this study, it is aimed to evaluate the public expenditures realized within the framework of the social welfare state understanding in Turkey. In this context; In the first part of the study, the social welfare state is discussed conceptually and theoretically. In this section, the definition, principles, classification, aims, and tools of the social welfare state are explained, and again in this section, the social welfare indicators used in social welfare comparisons in the international arena are stated. In the second part, the expenditures that the state has to realize in accordance with the understanding of the social welfare state are explained within the scope of the practices in Turkey, in general, what the social welfare expenditures in Turkey are and the characteristics of those expenditures. In the third and last chapter, the development of the social welfare state understanding in Turkey in the historical process is explained in detail and the changes in the social welfare expenditures are examined, especially for the post-1980 period. In addition, in this section, the effects of social welfare expenditures in Turkey are summarized in general. Considering the share of social welfare expenditures within the public expenditures, which are considered within the scope of the social welfare state, it is observed that social welfare expenditures tend to increase in Turkey, but largely lag behind OECD countries. On the other hand, the economic developments in Turkey and in the world reveal that it is impossible for the social welfare state to return to its golden age.

Keywords: Social Welfare State, Social Welfare Indicators, Social Welfare Expenditures

ÖN SÖZ

Bana her türlü imkânı sağlayan, her isteğimi yerine getiren, her konuda en büyük destekçim olan ve gerek okul hayatım boyunca gerekse yüksek lisans tez çalışmam sürecinde her zaman yanımda olan ve yardımını esirgemeyen, aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Her umutsuzluğa düştüğümde tam pes edecekken içimde yeniden umut yeşerten, asla pes etmememi sağlayan çocuklarıma çok teşekkür ederim. Bu araştırma sürecinde ve yüksek lisans eğitimi aldığım dönemlerde benden desteğini esirgemeyen, bilgi birikimi ve tecrübesiyle katkıda bulunan çok değerli hocam; Doç. Dr. Umut AKDUĞAN'a saygılarımla teşekkür ederim. Gerek lisans gerekse yüksek lisans eğitimi aldığım üniversite hayatım boyunca bana destek olan, burada isimlerini sayamadığım çok değerli hocalarıma saygılarımla sunarım.

Gülay GÜNGÖR

Edirne, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
TABLolar LİSTESİ	VII
ŞEKİLLER LİSTESİ	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
GİRİŞ	10

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL REFAH DEVLETİ: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Sosyal Refah Devletinin Tanımı	4
1.2. Sosyal Refah Devleti İlkeleri	8
1.3. Sosyal Refah Devletinin Teorik Gelişimi	10
1.3.1. Modernleşme Teorisi	13
1.3.2. Sanayileşme Teorisi	14
1.3.3. Kapitalizmin Çelişkileri Teorisi	14
1.3.4. Güç Kaynakları Teorisi	14
1.4. Sosyal Refah Devletinin Sınıflandırılması	15
1.5. Sosyal Refah Devletinin Amaçları ve Araçları	19
1.5.1. Sosyal Refah Devletinin Temel Amaçları	19
1.5.2. Sosyal Refah Devletinin Temel Araçları	21
1.5.2.1. Geniş Anlamda Sosyal Politika Araçları	21
1.5.2.1.1. Kamu Harcamaları ve Vergileme	22
1.5.2.1.2. Regülasyon ve Kontroller	23
1.5.2.1.3. Kamu İktisadi Teşebbüsleri	24
1.5.2.1.4. Planlama	24
1.5.2.1.5. Kamulaştırma	25
1.5.2.2. Dar Anlamda Sosyal Politika Araçları	26

1.5.2.2.1. Sosyal Sigorta	25
1.5.2.2.2.Sosyal Hizmet	26
1.5.2.2.3.Sosyal Yardım ve Sosyal Tazmin	26
1.6. Küresel Sosyal Refah Göstergeleri	27
1.6.1. İnsani Kalkınma Endeksi (Human Development Index)	27
1.6.2. Daha İyi Yaşam Endeksi(OECD Better Life Index)	33
1.6.3. Sosyal Gelişme Endeksi (Social Progress Imperative)	39
1.6.4. Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi (The Index of Sustainable Economic Welfare- ISEW)	44
1.6.5. Gelir Dağılımı	46
1.6.5.1. Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler	49
1.6.5.2. Gelir Dağılımının Ölçüm Yöntemleri	52
1.7. Sosyal Refah Devletinin Sürdürülebilirliği	55
1.8. İktisadi Ekollerin Sosyal Refah Devletine Eleştirileri	57
1.8.1. Liberalizm ve Liberal Eleştiriler	58
1.8.2. Marksizm ve Marksist Eleştiriler	59

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL REFAH DEVLETİ ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DE SOSYAL REFAH HARCAMALARI

2.1. Türkiye'de Sosyal Devlet Sistemi	61
2.2. Türkiye'de Sosyal Refah Harcamaları	64
2.2.1. Sosyal Güvenlik Harcamaları	64
2.2.1.1. Sosyal Güvenlik Sisteminde Primli Sistem	65
2.2.1.2. Sosyal Güvenlik Sisteminde Primsiz Sistem	67
2.2.2. Transfer Harcamaları	70
2.2.2.1. Türkiye'de Transfer Harcaması Kalemleri	72
2.2.2.2. Sosyal Refahı Sağlamada Sosyal Transfer Harcamalarının Etkileri	73
2.2.3. Sağlık Harcamaları	74

2.2.3.1. Sağlık Harcamalarının Önemi	77
2.2.3.2. Sağlık Harcamalarını Etkileyen Faktörler	78
2.2.4. Eğitim Harcamaları	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SOSYAL REFAH HARCAMALARININ GELİŞİMİ

3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Sosyal Refah Devleti Anlayışının Gelişimi	84
3.2. Cumhuriyet Döneminde Sosyal Refah Devleti Anlayışının Gelişimi	88
3.3. Türkiye'de Sosyal Refah Harcamalarındaki Gelişmeler	94
3.3.1. Eğitim Harcamalarındaki Gelişmeler	94
3.3.2. Sağlık Harcamalarındaki Gelişmeler	98
3.3.3. Sosyal Güvenlik Harcamalarındaki Gelişmeler	102
3.4. Sosyal Refah Harcamalarının Genel Etkileri	104
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	111
ÖZGEÇMİŞ	117

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Daha İyi Yaşam Endeksi Ülkeleri	33
Tablo 2: MEB Bütçesi ve YÖK Üniversite Bütçeleri (1980-2020)	95
Tablo 3: Toplam Eğitim Harcamaları ve Merkezi Yönetim Bütçesi (1980-2020)	97
Tablo 4: Toplam Sağlık Harcamaları ve GSYH İçindeki Oranı (1980-2020)	100
Tablo 5: Toplam Sağlık Harcamaları ve Merkezi Yönetim Bütçesi (1980-2020)	101
Tablo 6: Sosyal Güvenlik Harcamalarının Toplam Harcamalar İçindeki Payı (%).....	103

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sosyal Gelişme Endeksi - Endeksin Katmanlı Yapısı	41
---	----

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
HDI	İnsani Kalkınma Endeksi
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
HDR	İnsani kalkınma raporu
SGP	Satın Alma Gücü Paritesi
ISEW	Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi
Vb.	Ve benzeri
Vd.	Ve diğerleri
a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.t.	Adı Geçen Tez
s.	Sayfa
S.	Sayı

GİRİŞ

Tarihler boyunca devletler yükledikleri vazifeler gereğince çeşitli şekillerde isimlendirilmişlerdir. Yapılan bu isimlendirmelerden bir tanesi de sosyal refah devletidir. Sosyal refah devletini oluşturan kelimeleri kısaca şöyle açıklayabiliriz. Refah kelimesi Arapça bir kelimedir ve sözlük anlamı saadet, selamet, iyilik ve sağlık anlamlarına gelmektedir. Refah tanımı konusunda genel bir fikir birliği yoktur. Ama bu konudaki çalışmalardan ve araştırmacıların ortaya koyduğu düşüncelerden refahı; bireysel ihtiyaçların karşılanması, mutluluk ya da iyilik olarak tanımlayabiliriz. Sosyal refah kavramını da refahın bireysellikten çıkarılarak toplumun tamamını içerecek biçimde, toplumların gerçekleştirmek istedikleri en üst amaç olarak tanımlayabiliriz. Şöyle ki sosyal refah, toplumu oluşturan bireylerin kazançlarının artması böylece de toplumun bütün olarak sağlanan tatmin ve fayda seviyesinin artmasıdır.

Sosyal refah devleti, toplumun sosyal refahını maksimize etmek için devletin piyasaya aktif olarak müdahalesine izin veren devlet modelidir. Sosyal refah uygulamalarının kökleri çok eskilere dayanmakta ama günümüzdeki anlamda sosyal refah devleti ancak 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. 1. Dünya Savaşı, 1929 Ekonomik Buhranı ve 2. Dünya Savaşının getirdiği ekonomik ve sosyal sorunlar devletin sosyal alana müdahalesini gerekli kılmış ve sonuç olarak da 2. Dünya Savaşı sonrası “sosyal devlet” veya “refah devleti” hızla gelişmeye başlamıştır.

Refah devleti altın çağını 2. Dünya Savaşı ile 1970’li yıllar arasında yaşamıştır. Savaştan sonra ülkelerin iyileşme sürecine girmesiyle beraber halkın büyük çoğunluğunun ihtiyaç sahibi olduğu ortaya çıkmış ve bu durum da sosyal harcamaların önemini arttırmıştır. Bu ortamda özel sektörün yetersiz olması nedeniyle de barınma, eğitim, sağlık, güvenlik gibi alanlarda da devletin üstlendiği görevler artmıştır.70’li yıllara gelindiğinde de sosyal refah devletinin bir sonucu olarak kamu giderlerinin içinde sosyal harcamaların oranının artması sosyal harcamaların maliyetlerinin tartışılmasına neden olmuş ve refah devleti

sorgulanmaya başlanmıştır. Bunun sonucu olarak da hantal olan ve müdahale eden devlet anlayışından günümüzdeki temel görevlerini gerçekleştiren minimal devlet anlayışı benimsenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında sosyal devlet ilkesi kabul edilmiştir. Böylece yurttaşların temel hak ve özgürlükleri olan eğitim, sağlık gibi hakları garanti altına alınmış olmaktadır. Türkiye’de sosyal devletin gelişimi batı ülkelerindeki sosyal devlet temellendirmesinden sonra olmuştur. Türkiye’de sosyal devlet anlayışı sosyal politikalarla güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu sebeple de dezavantajlı olarak kabul edilen engelli, yaşlı, çocuk işçi, genç işsiz, kadınlar ve eski hükümlüler üzerine yoğunlaşmıştır.

Bu çalışmada genel olarak, Türkiye’de anayasada kabul edilen sosyal devlet ilkesi gereğince gerçekleştirilen harcamaların neler olduğu ve bu harcamaların zaman içerisindeki gelişimi ile etkileri değerlendirilecektir. Bu bağlamda; çalışmamızın ilk bölümünde sosyal refah devleti kavramsal ve kuramsal olarak ele alınmıştır. İlk olarak, sosyal refah devletinin tanımı yapılmış, sırasıyla temel ilkelerinin neler olduğu ve sosyal refah devletinin teorik gelişimi anlatılmıştır. Sosyal refah devletinin sınıflandırması da yapılarak sosyal refah devletinin belirlediği amaçları ve bu amaçlar için kullandığı araçlar anlatılmıştır. Devamında ise, uluslararası alanda kabul edilen ve ülkelerin sosyal refahını ölçmek için kullanılan sosyal refah göstergeleri özetlenmiştir. Bu kısımda ayrıca; sosyal refah göstergelerinin hesaplanmaları ve değerlendirilmeleri de açıklanmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, sosyal refah devleti anlayışı gereği devletin gerçekleştirmek zorunda olduğu harcamalar, Türkiye’deki uygulamalar kapsamında anlatılmaktadır. Bu bölümde genel olarak, Türkiye’deki sosyal refah harcamalarının neler olduğuna ve o harcamaların özelliklerine yer verilmektedir.

Üçüncü ve son bölümde ise, Türkiye’de sosyal refah devleti anlayışının gelişimi, Cumhuriyet’ten önceki dönem ve Cumhuriyet’ten sonraki dönem diye ayrılarak detaylıca anlatılmakta ve ülkemizde gerçekleştirilen sosyal refah

harcamalarının gelişimi özellikle 1980 sonrası dönem için incelenmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de sosyal refah harcamalarının GSYİH ve Merkezi Yönetim Bütçelerinde aldığı paylar tablolar ile gösterilmektedir. Son olarak da, Türkiye’de sosyal refah harcamalarının etkileri özetlenerek çalışma sonlandırılmıştır.

Sosyal refah devleti kapsamında ele alınan sosyal refah harcamalarının kamu harcamaları içindeki payına bakıldığında, Türkiye’de sosyal refah harcamalarının (bu harcamalar; eğitim harcamaları, sağlık harcamaları, sosyal yardımlar, işsizlik yardımları ve sosyal güvenlik harcamaları şeklinde ele alınmıştır) artma eğiliminde olduğu, ancak büyük ölçüde OECD ülkelerinin gerisinde kaldığı gözlenmiştir.

Diğer yandan, Türkiye’de ve dünyada yaşanan ekonomik gelişmeler, sosyal refah devleti anlayışının tekrardan altın çağına dönmesinin imkânsız olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda; dünya nüfusundaki artış, piyasanın kar etme amacını ön planda tutması, devletin kamu gelirlerinin özellikle kayıt dışılık nedeniyle düşmesi gibi nedenler, sosyal dayanışma kuruluşlarını, vakıfları ve sivil toplum kuruluşlarını oldukça önemli bir noktaya taşımaktadır. Bu nedenle; devlet sosyal refah alanında etkinlik sağlamak için özellikle vergi harcamalarını bu yöne kaydırması ve kurumları denetim altına alarak etkinliği sağlaması oldukça önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL REFAH DEVLETİ: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Tezin ilk bölümünde sosyal refah devletinin tanımı yapılarak, temel özellikleri ele alınacak ve sosyal refah devletinin zaman içerisindeki teorik gelişimi incelenecektir.

1.1. Sosyal Refah Devletinin Tanımı

Devlet, hükümeti de içine alan çeşitli gruplarda ele alınabilecek kurumların tamamını içeren genel ve kapsamlı bir görüştür. Parlamento, yargı, polis, askerler, KİT'ler ve benzeri daha çok kurum toplum hayatını düzenlerken ve yönlendirirken aktif olarak rol alırlar (North,1992:3). Kısaca devleti; toplumda bir arada yaşayan insanların ortak ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturdukları siyasi örgütlenme biçimi olarak tanımlayabiliriz. Bir devletin sosyal refah devleti özelliğini alması içinse sosyal, tarihsel ve ideolojik vakalarla yakından ilgili olması sonucu olmuştur(Koray, 1996: 15-23).

Sosyal refah devleti kavramı olarak, refah devleti ile sosyal devlet kavramlarının bir araya gelmesinden oluşmuştur. Bunun içinde sosyal devlet kavramı ile refah devleti kavramı birbirinden farklı değildir. Bu bağlamda da sosyal refah devleti kavramını oluşturan; sosyal devlet kelimesi genellikle Almancanın konuşulduğu Kıta Avrupa ülkelerinde, refah devleti kelimesi de İngilizcenin egemen olarak kullanıldığı kuzey Amerika ve Anglo-Sakson ülkelerin de kullanılır(Serter, 1994: 36).

Sosyal refah devleti (welfare state) kavramı ilk defa İngiltere'de Archbishop Temple tarafından kullanılmıştır. Archbishop Temple bu kavramı 1941'de Nazi Almanyası'nın İkinci Dünya Savaşındaki otoriter devlet kavramını savaştan sonraki müttefik devletlerin baştan inşa edilmesini anlatan refah devletini birbirinden

ayırmak için kullanmıştır. Aslında refah devleti kavramı 1941 yılından çok önce daha 1880’de Bismarck Almanya’sında gündeme gelmiştir. Almanya hem 1880 yılında sosyal sigorta sistemine hem 1920’ler de sosyal refah devleti kavramının öncüsüdür. Sosyal refah devleti kavramı 1942 yılında ki Beveridge Raporuyla literatüre girmiştir (Özcan, 2009: 18).

Sosyal refah devleti alanındaki çalışmalarda İngiliz iktisatçı Asa Briggs’in tanımı temel alınmaktadır. Asa Briggs sosyal refah devletini amaç ve görevlerine dayanarak tanımlamaktadır. Asa Briggs’in tanımına göre sosyal refah devleti; piyasa güçlerinin etkinliğini azaltmak için, kamu gücünün kasten kullanıldığı devlet modelidir. Asa Briggs’e göre sosyal refah devletinde üç alan önemlidir. İlk olarak, ailelere ve bireylere, asgari düzeyde gelir garantisi sağlamak. İkinci olarak, bireylere hastalık, yaşlılık vb. bazı sosyal riskler karşısında bu sorunların üstesinden gelmede onlara yardımcı olmaktır. Üçüncü olarak da, tüm vatandaşlara sosyal refah hizmetleriyle en iyi yaşam standardını sağlamaktır. Asa Briggs’in tanımından hareketle sosyal refah devletinin üç ana unsurunu söyleyebiliriz. Bu unsurlar; asgari gelir garantisi sağlamak, hayata karşı güvencesizliği azaltma ve herkese en iyi yaşam standartlar sağlayabilmedir. Bunların sonucunda devlet, müdahaleci olmalı, düzenleyici olmalı ve gelirin yeniden dağılımını yerine getirmelidir (Özdemir, 2003: http://www.sosyalsiyaset.net/documents/refah_devleti_ustlendiği_gorvrlr.htm).

Sosyal refah devletine ilişkin farklı tanımlamalar da bulunmaktadır. Bu tanımlardan birine göre sosyal refah devleti, sosyal refahı sağlama amacıyla devletin ekonomiye aktif müdahale etmesine izin veren, vatandaşların sosyal güvenliğini sağlayan ve içinde bulunulan şartları düzelten devlettir(Ersoy, 2006: 768). Bir başka tanıma göre sosyal devlet; anayasalarında sosyal haklara yer veren devlet olarak tanımlanmaktadır. Bunlara ilaveten sosyal devlet; insan onur ve kişiliğine yaraşır yaşam koşullarını düzenlemekle görevli, bir hizmet, dağıtım ve bölüşüm devleti olarak da tanımlanmaktadır.

Sözer’e göre sosyal devletin tanımıysa, toplumda yaşayan bireylerin refah seviyelerindeki farklılıkları yok etmeyi, kişilere ve ailelere iş bulmak için mesleki

eğitim vermeyi, vatandaşlarına iş bulmayı, çalışma şartlarını düzeltmeyi, sosyal güvenlik sağlamayı, yaşlıların, sakatların, fakirlerin yanında olarak hayata başlarken var olan eşitsizliğini yok etmeyi hedefleyen, kişilere hak ve özgürlüklerinin yanında sosyal haklarda sunan, sunduğu sosyal hakları kanunlarla güvenlik sağlayan bireyin, toplumun gelişmesini sağlamak için önlerindeki engelleri kaldıran, baskı altında ezilmiş bireyleri ve toplumu koruyan ve kollayan devlet modelidir (Szer, 1998: 9).

Sosyal refah devletinin temelinde liberalizm vardır. Liberal anlayışta yer alan sınırlı devlet ve minimal devlet anlayışları geçirdikleri değişim sonunda sosyal devlet aşamasına gelmişlerdir. Bu nedenle de sosyal devlet anlayışında liberal anlayışta yer alan devlete ait temel kurum ve prensipler korunmuş, değişkenlik gösteren siyasi, ekonomik ve sosyal şartlara uyum sağlamak amacıyla devlet anlayışında, görev ve sorumluluklarda devlete sosyal devlet olma niteliği kazandıran değişiklikler olmuştur. şöyle ki; sosyal güvenlik, eğitim, sağlık harcamalarının yanında tam istihdamı sağlarken, özel kesimin faaliyetlerinin bireye zarar vermeden gerçekleştirilmesini düzenleyecek, kontrol altına alacak, ekonomik hayata aktif karışan devlet vardır (zcan, 2009: 21).

Sosyal refah devleti, sanayileşme sonucunda kapitalist ekonomilerde ortaya çıkan problemler, oluşan eşitsizliklerin artması ve oluşan güvensizlikle beraber siyasi hakların genişlemesi sonucu devletin duruma tepkisiz kalamaması ve müdahale etmesi zorunluluğu sonucu ortaya çıkmıştır. Sosyal devlet kişilere ve ailelerine asgari gelir güvencesi temin eden, onlara sosyal güvenlik imkanı sağlayarak toplumsal tehlikelerden koruyan, toplumdaki statülerine bakılmadan tüm vatandaşlara belirli standartlarda sosyal hizmet sunan devlettir (Aydın, 2019: 17).

Refah devleti, vatandaşlarının refahı için minimum düzeyden fazla sorumluluk kabul eden, devletin vatandaşlarının ekonomik ve sosyal durumlarının korunmasını ve yükseltilmesini görev edinmiş ve bunun için çalışan devlet anlayışıdır. Sosyal refah devleti anlayışı müdahale eden, düzenleyen, yeniden dağıtan, müteşebbislere ve kişilere hak ve özgürlüklerinin sağlanması açısından pozitif bir devlet anlayışıdır. Refah devleti anlayışı benimsediği anlayış nedeniyle

fırsat eşitliği, eşit servet dağılımı ve kişilerin daha rahat hayat sürdürmesini sağlamak için gerekli minimum olanakları olmayanlar için kamu görevi ilkelerine dayanır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Refah_devleti).

Refah devletinin genel olarak iki farklı sosyal ve siyasi yaklaşımı olabilir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Refah_devleti): Birinci yaklaşımda, devlet vatandaşlarının refahını sağlama yükü taşıyan kurumdur, yurttaşlarının refahını sağlamak için çalışan ilk merci olmaktadır. Devlet her bir vatandaşının refahının tüm yönleri üzerinde sorumluluk yüklenmeli ve bu sorumluluğu hiç istisnasız tüm vatandaşlarına uygulamak zorundadır. Bu yüzden de devletin sorumluluğu geniş kapsamlıdır. İkinci yaklaşımda da refah devleti bir sosyal güvenlik sağlama ağı yaratmalıdır. Çünkü yurttaşlarının yaşam standartlarının belirlenen asgari standartların altında kalmamasını sağlamalıdır.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı gibi sosyal refah devleti, toplum refahını temel alan, toplumdaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak, kişilerin sahip oldukları ekonomik ve sosyal hakları kullanmalarını sağlamak, bunların yanında sosyo-ekonomik hayatta kişiler arasında dengeyi oluşturmak için çalışan ve gerekli müdahalelerde bulunan devlettir (Özcan, 2009: 21).

Sosyal devlet düzenleme teorisini içerecek şekilde dört unsurla açıklanabilir (Özcan, 2009: 18).

Düzenleme: düzenleme işleviyle sosyal devlet kapitalist sistemde sermaye birikiminin taraflarından biri haline gelmektedir böylece de iş gücü piyasasını düzenleyebilmektedir. İş gücü piyasasında egemen olan sermaye ile emek arasında bir denge sağlamak amacıyla çaba sarf eder. Bunu sağlamak da ancak, sermayenin sınırsız gücünü dengelemek için emeği korunmakla olur. Düzenlemede ki amaç toplumsal sınıfların dayanışma temelinde birleşmesini sağlamaktır.

Müdahale: sosyal devlet anlayışında piyasa mekanizmasının işleyişinden kaynaklanan sınıf çatışmasını sosyal devletin müdahalesi ortadan kaldırmaktadır.

Sosyal devlet bu sorunları kontrol edebilmeyi ve var olan mücadelenin neden olduğu sorunları azaltmayı amaçlar bu yüzden müdahaleci anlayış benimsenir. Sosyal devlette müdahale, ilk işçi sınıfını korumayı ondan sonra toplumsal bakımdan ihtiyaç sahibi diğer kesimleri de koruma amacındadır. Sosyal devlet müdahaleyle ekonomik, sosyal, siyasal yönlerden güvence sağlar toplumsal sınıflara.

Denetim ve yaptırım: sosyal devletin düzenlediği piyasa ortamında yapılan müdahalelerin takip edilmesi ve oluşturulan kurumsal yapıların meşruiyet kazanması denetim ve yaptırım yoluyla gerçekleşir. Sosyal devlet, toplumsal ihtiyaçları karşılamak, risklerle mücadele etmek için yasal düzenlemelerin hazırlanmasından, bu düzenlemelerin denetlenmesinden ve ihtiyaç olması halinde yaptırımda bulunulmasından sorumludur.

Uzlaşma: işçi sınıfının siyasi güç olarak kabul edilmesiyle ve emek sermaye ilişkisinin yönetilmesiyle gerçekleşir. Uzlaşmanın faydalarına baktığımızda sendikaların kamusal alanda geçerlilik kazanmasını ve sınıf mücadelesinin kurumsallaşmasını sağlar, sendikal örgütlenme seviyesinin artmasını, çalışma sürelerinin düzenlenmesini, yönetime katılımın yaygınlaşmasını, gelir kaybını telafi eden mekanizmaların oluşturulmasını sağlamaktadır.

1.2. Sosyal Refah Devleti İlkeleri

Sosyal refah devletinin ilkeleri kısaca şöyle sıralanabilmektedir (Duman, 1997: 23):

- Sosyal refah devleti gözetim ve denetim altına alarak kapitalist düzenin işleyişini sağlar.
- Sosyal adaleti sağlayarak, çalışanların ve genellikle ekonomik bakımdan güçsüz olanların baskı altında yaşamasını önler.

- Özel mülkiyet ve girişim özgürlüğünün kutsallığını kabul eder, ama sosyal refahı arttırmak için, milletin genel faydasının gerektirdiği durumlarda devlet devreye girer ve bu hakları sınırlar veya denetler.
- Bireyci siyasal demokrasinin kurumlarını korur ayrıca sosyal ve ekonomik hayata müdahale etmeleri ve denetim gerçekleştirmeleri için bu kurumlara yeni vazifeler yükler.
- Sosyal refah devleti anlayışında sosyal haklar adalet ve hümanizmin bir sonucudur iktisadi doktrin olarak nitelendirilmez.
- Demokratik düzen sosyal ve ekonomik hayatta toplumla birlikte kurulur. Bu nedenle de devlet ekonomik ve sosyal hayatı tek başına yönetemez.
- Devlet sosyal güvenliği sağlar.
- Sosyo-ekonomik durum ve faaliyetlerin bireyler arasında fark yaratmasını engeller, ekonomik ve sosyal hayatta var olan eşitsizlikleri giderir.
- Doğal güzelliklerden ve enerji kaynaklarından ve bu zenginliklerden toplumun tamamının faydalanmasını sağlamaya çalışır.
- Demokrasiyi sağlayarak toplumun devlet yönetiminde söz sahibi olmasını sağlamaya çalışır.
- Gelir dağılımında adaleti sağlama amacıyla uygun olan maliye politikalarını ve en önemlisi de vergi politikasını uyumlaştırmaya çalışır.
- Toplumda var olan sınıfsal farklılığı göz önüne alarak fakir ve ihtiyaç sahiplerine öncelik vererek toplumsal refahı sağlamayı ve arttırmayı sağlar.
- İşçileri işverenlere karşı emek sermaye dengesini kurarak korur. Bu doğrultuda da, adaletli ücret, sosyal haklar, toplu iş sözleşmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi için çalışır.
- Piyasa ekonomisinde kuracağı denetim sistemiyle tekellerin, tröstlerin ve kartellerin oluşmasını engelleyerek sağlıklı bir rekabet ortamı sağlar.

- Sosyal refah devleti anlayışında devlet bireylerin eğitim, sağlık, konut gibi temel ihtiyaçlarını gidermeli, sosyal, ekonomik ve kültürel haklar vererek bireylerin özgürleşmesini sağlamalı ve asgari yaşam koşullarını sağlamalıdır.
- Sosyal refah devletinde amaç, toplumun ve bireylerin fakirlikten kurtarılması, onlara eşit haklar verilmesi için kurumlarla, yasalarla zorunlu tedbirleri almaktır.
- Kişileri yalnızca kanun önünde eşit kabul etmekle kalmayarak şans ve imkan olarak da eşitliklerini sağlamaya çalışır. Bu bağlamda da sosyal ve ekonomik faktörlerin oluşturduğu adaletsizliği de düzeltmeye çalışır (Duman, 1997: 24)

1.3. Sosyal Refah Devletinin Teorik Gelişimi

Sosyal refah devleti, en kolay tanımıyla; vatandaşlara minimum bir gelir garanti eden ve onlara sosyal koruma sağlamak için çeşitli maddi faydalar ve refah hizmetleri sunan, tam istihdam politikaları izleyen ve bunu sağlamak için ekonomik hayatın işleyişine müdahale eden, ekonomik hayatı yönlendiren devlettir. Sosyal refah devleti aslında Batının sanayileşmiş ülkelerinde 19. Yüzyılın sonlarından itibaren kurulmaya başlanan ve 20. Yüzyılın sonlarına kadar hızlı bir genişleme gösteren devletleri ifade eder (Doğan, 2008: 5)

Sosyal refah devleti, tarihi süreçte hem ekonomik hem sosyal birçok faktörün etkileşimiyle ortaya çıkan oluşumdur. 1950'li yılların sonunda gelinen bir seviyedir Sosyal refah devleti. 1941 yılında İngiltere'ye girmiştir Refah devleti terimi. Refah devleti 1880'lerde Bismark Almanya'sında kullanılmaya başlanmış, 1942 yılında Beveridge Raporuyla literatürde tartışılmaya başlanmıştır. Her ülkenin birbirinden farklı özelliklere sahip olduğu için her ülkenin kendine has sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yapısına bağlı olarak çeşitli refah devleti modelleri ortaya çıkmıştır (Akgül Yılmaz, 2006: 14).

İngiltere’de Kraliçe 1. Elizabeth döneminde 1601 yılında uygulanan 1601 Elizabeth Yoksulluk Yasası ve ondan sonrasında kabul edilen diğer yoksulluk yasaları Refah devletinin ilk uygulaması olarak, kabul edilir (Akgül Yılmaz, 2006: 11).

17. yy.e gelindiğinde liberalizmi savunan liberal kuramcılar bir yandan özel mülkiyet ile piyasa mekanizmasının gelişmesini savunurken bir yandan da kişisel refahın yanında sosyal refahın önemini belirtmişlerdir. Hatta Adam Smith, ‘fertlerin çoğunun yoksul ve perişan olduğu hiçbir toplumun refah içinde ve mutlu olmasının söz konusu olamayacağını’ ifade etmiştir. Fakat klasik iktisat gereğince fakirliğin giderilmesinde devlet müdahalesine inanılmamış, yoksulluğun piyasada kendiliğinden ortadan kalkacağına inanılmış, bunun yanında çalışanlara yüksek ücret ödenmesi gerektiğine ve imalat sanayine dayalı ekonomik sistemin yaygınlaştırılması gerektiği önerilmiştir (Şenses, 2003: 33).

Sosyal hakların gelişimine bakıldığında da bu hakların gelişiminin 1789 yılında Fransız İhtilali sonunda olduğu görülmektedir. Eylül 1791 Anayasasıyla Fransa’ da devlet özgürlükleri tanımlamıştır. Kimsesiz çocukları yetiştirmek, yoksullara ve engellilere yardım etmek; çalışacak durumda olup da iş bulamayanlara iş bulmak üzere kamu kurumlarının oluşturulması, gibi konulara yer verilmiştir 1791 Anayasası’nda. Refah Fransa’da devletinin üretim ve bölüşüm alanında kendini göstermesiye ikinci dünya savaşı sonrasında olmaktadır. Bu doğrultuda 1937 yılında demiryollarını, silah ve havacılık sektörlerini, 1946 yılındaysa enerji sektörleri millileştirilmiştir(Doğan, 2008: 5).

Refah devletinin İngiltere’de gelişimi, İkinci Dünya Savaşından sonra yapılan 1946 seçimleri sonrasında, İşçi Partisi tarafından hazırlanan ve uygulanan Beveridge Planıyla olmuştur. Bu planla bir yandan kömür madenleri, elektrik-gaz sektörü gibi kilit sektörlerde millileştirmeler yapılmış bir yandan da sağlık alanında ‘Ulusal Sağlık Örgütü’ kurularak halk sosyal güvence altına alınmıştır (Ergenay, 2021; 6).

Sosyal refah devletinin ekonomik açıdan gelişmesinin temel nedeni 1929 Ekonomik Bunalımıdır. 1929 bunalımında, üretimin düşmesi işsizliğin artması gibi ekonomik sorunların yanında çok büyük toplumsal ve siyasal çalkantılara neden olmuştur. Oluşan krizden çıkmak için denk bütçe, gümrük duvarlarını alçak tutma, Pazar koşullarına uyum sağlamayı engelleyen her türlü düzenlemenin kaldırılması gibi önlemler alınmış ancak 1929 bunalımı artarak devam etmiştir. krizin çözülmesi için Keynes aktif olarak devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. Keynes'e göre kendi kendine işleyen otomatik bir pazar makinesiyle tam istihdam sağlanamaz. Keynes, üretim talebe göre belirlendiği zaman devlette talebi arttırmak için ekonomiye teşvik sağlamalı, kamu harcamalarını arttırmalı ve ya direkt kendisi yatırım yaparak ekonomiye müdahalede bulunmalıdır der. Bu düşünceleriyle Keynes özellikle kurumsal alanda refah devletinin oluşumunu sağlamıştır (Şenses, 2003: 33).

Birbiri arkasına gerçekleşen 1929 Ekonomik Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı devletin ekonomideki rolünü değiştirmiştir. Özellikle ikinci dünya savaşı sonrası devlete duyulan güven artmıştır ve devletin temel amacı toplumun ekonomik ve sosyal gelişimini sağlamak olmuştur. Bunu gerçekleştirmek içinse kapsamlı refah devleti uygulamalarına girişilmiş ve ekonomik ve sosyal hakların kapsamı genişletilmiş, karma ekonomi politikaları uygulanmış, tam istihdamın sağlanmasına ve sürdürülebilir kalkınma politikalarına önem verilmiştir. Günümüzde ki anlamda sosyal refah devletinin ortaya çıkışı 19. Yüzyılın ortalarında ilköğretimin kamu tarafından sağlanması ve daha belirgin olarak ise 1883 yılında Bismarck'ın ilk kez sosyal sigorta programını yasallaştırmasıyla olmuştur (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 84).

Refah devleti ve kapitalizm karışımı uygulama, savaş sonrası uzun yıllar ekonomik büyüme ve siyasi istikrar üzerinde pozitif yönde etkili olmuştur. Sosyal refah devletinde 1973 Petrol Kriziyle beraber yaşanan bunalım enflasyon, yoksulluk ve işsizlik sorunlarına neden olmuştur. Böyle bir ortamda görülen yüksek enflasyon, yapısal işsizlik, kronik bütçe açıkları ve yavaşlayan ekonomik büyüme devletin küçülmesi gerektiğini meydana çıkarmış ve küreselleşmenin de tetiklemesiyle neo liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır (Şenses, 2003: 33).

Bu dönemde Neo Liberal anlayış küreselleşme etkisiyle, piyasa mekanizmasının işlerliğinin arttırılmasını ve devletin hakemlik yapmasını, özelleştirme ve rekabeti arttırmayı ortaya koymuştur. Sosyal refah anlayışında da Neo Liberal anlayış karşısında yeni arayışlar başlamış ve sosyal refah harcamaları kısılmaya çalışılmış, sosyal refah kurumlarında yeniden düzenlemeye gidilmiş, mahalli idarelerin sosyal refah hizmetleri arttırılmaya çalışılmış, kar amacı gütmeyen kuruluşlara sosyal refah hizmetleri devredilmeye çalışılmıştır. Böylece devletin gerçekleştirdiği sosyal harcamaları kısılmaya çalışılmıştır (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 84).

Avrupalı devletlerin 1980 sonrası gerek küreselleşme sürecinde yaşadığı gelişmeler gerek de ülkede yaşanan ekonomik ve sosyal olaylar gibi karşılaştığı sorunlar sosyal refah devletinin geleceğini sorgulamalarına neden olmuştur.

1.3.1. Modernleşme Teorisi

Modernleşme kavramının değişik anlamları vardır. Şöyle ki; siyasal anlamda baktığımızda, gücün ve otoritenin rasyonelleştirilmesi ve bürokrasinin büyümesini, kişisel gelişimde başarının yükselmesini, ekonomik olarak da sanayileşmede, kentleşmede ve tarımdaki teknolojik değişimi ifade eder (Özcan, 2009:31).

Modernleşme teorisinin ortaya çıkışı, tarihsel olarak kitle demokrasilerinin gelişmesi, kapitalist ekonomilerin genişlemesi ve ulus devletlerin bağımsızlığı sonucu olmuştur. Modernleşme teorisine göre, gelenekselden moderne doğru gerçekleşen gelişim sürecinde, gerçekleşen gelişmenin gelişmekte olan ülkelerde Batı'ya göre bazı farklılıklarının olacağını iddia eder. Şöyle ki modernleşme, tamamen batılı olmayan toplumların batıyı örnek alarak sağlayacakları toplumsal değişimi açıklar.

Modernleşme teorisinde devletin toplumsal ve siyasal değişimin olması için bazen ulusal politikalarla bazense dışarıdan yardım fonları aracılığıyla müdahalede bulunması gerektiği ifade edilir. Ekonomik gelişmeler, nüfus artışı, siyasal ve kültürel değişimler, uluslararası ilişkilerde siyasal ve politik kurallarda yaşanan değişimlerin birbirinden etkilenmesiyle refah devletinin de oluşumu etkilenmiştir.

1.3.2. Sanayileşme Teorisi

Sanayileşme teorisine göre, refah devletinin oluşumu sanayileşmenin bir getirisi. Şöyle ki, sanayileşmeyle gerçekleşen hızlı kentleşmenin olması, birey ve hane halkının hareketliliği, ücrete bağlı emeğin var olması sonucudur. Sanayileşmeden önce bireylerin refah ihtiyaçlarını karşılamak için kiliseler, loncalar temel kurumlar olarak görülüyordu. Sanayileşmeyle sosyal yardım kalıpları kırılmış ve hükümetler refah hizmetini sağlama görevini üstlenmişlerdir. Bu doğrultuda da devletler sanayileşmeden etkilenen kişilerin, sınıfların ihtiyaçlarına göre sosyal refah harcamalarını düzenlemişlerdir (Özcan, 2009: 32).

1.3.3. Kapitalizmin Çelişkileri Teorisi

Devletler ekonomik hareketliliği sağlamak, yatırımları teşvik etmek, vatandaşlar arasında faydayı dağıtmak, gibi faaliyetlerini gerçekleştirirken ne sermaye sahiplerinin ne de işçi kesimin isteklerini tam olarak sağlayamaz. Bu bağlamda da işçiler sermayenin olumsuz etkilerini azaltıcı sosyal yardım ve sosyal hakların geniş olduğu bir devlet isterken; işverenler ise karlarının maksimum seviyede olacağı bir devlet istemektedir. Bu anlayışa göre de sosyal refah devleti işgücü ile sermaye arasında uzlaştırıcı olmaktadır (Özcan,2009:33).

1.3.4. Güç Kaynakları Teorisi

Güç kaynakları teorisi Korpi tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre, piyasalarda güç sermayede ve ekonomik kaynaklardadır. Sermaye ve ekonomik

kaynakların toplumdaki gruplar arasında dağılımını ne yazık ki eşit değildir. Adil ve demokratik toplumlarda güç kaynakları ilkesi oy kullanma ve toplumsal eylem düzenleyebilme hakkıdır. Şöyle ki, mesela oy kullanma hakkı, temel olan gelir ve mülkiyet hakkı gibi temel alındığında demokratik toplumlarda eşit bölüşümü sağlayacaktır. Bu doğrultuda da sosyal refah devleti uygulayacağı politikalarla uzlaşmayı sağlayacaktır(Özcan, 2009: 34) .

1.4. Sosyal Refah Devletinin Sınıflandırılması

Dünyada sosyal refah uygulamalarına bakıldığında uygulamaların, ülkeden ülkeye değiştiği dönemler itibariyle farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılıkların sebebi her ülkenin refah uygulamalarının o ülkenin kendine has ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel koşulları içinde gelişmesidir. Bu nedenle de sosyal devlet modelleri açısından bir çeşitlilik meydana gelmektedir(Özcan, 2009: 43).

Sosyal refah devletlerinin sınıflandırılması noktasında araştırmacılar, ülkelerin izlediği refah uygulamalarını analiz ederek, devletleri gruplaştırarak sosyal devlet türlerini belirlemeye çalışmaktadır. Burada araştırmacılar devletleri gruplarken; sosyal hizmetlerin yapısı ve düzeyine, sosyal himayenin kapsadığı kesime, gelir transferlerinin özelliklerine ve düzeyine, sosyal sigorta sistemine ve istihdam yapısı gibi ölçütlere bakarlar (Kara, 2004: 172).

Sosyal refah devletlerinin sınıflandırılmasında genellikle şu kriterler kullanılmaktadır; kapsam (evrensellik-seçicilik), ölçek (geniş-sınırlı), araçlar (kamu tüketimi-sosyal transferler), nitelik (optimal-minimal), finansman biçimi (vergiye dayalı-prime dayalı) ve fayda türü (düz oranlı-gelirle orantılı) (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 67) .

Literatür incelendiğinde bugüne kadar refah devletlerini sınıflandırmaya yönelik çeşitli çalışmalar sonucu farklı sınıflandırmalar vardır. Refah devletlerinin sınıflandırılmasına yönelik ilk sınıflandırma Titmuss'dan gelmiştir. Araştırmacılar

tarafından en çok benimsenen sınıflandırmaysa Esping-Andersen'in 'Three World Welfare Capitalism' adlı kitabında ana hatları belirtilen sınıflandırmadır.

Bu sınıflandırmaların haricinde 1958 yılında Wilensky ve Lebeaux'un yazdığı ve sosyal refah devletini iki türe ayıran çalışmada bulunmaktadır. Wilensky ve Lebeaux çalışmalarında refah kurumlarını 'kalıntı' ve 'kurumsal' bakış açısıyla ele almışlardır. Kalıntı refah rejimine göre, aslında refah sağlama gereken kurumlar olan aile ve piyasa bu görevini yerine getirmediğinde, refahı sağlama görevi devlete düşmektedir. Kurumsal refah yaklaşımına göreyse, olması gereken devletin refah sağlama işlevidir. Bu özellik, modern sanayi toplumlarının en öncelikli görevidir (Doğan,2008: 24).

Refah devleti rejimlerinin sınıflandırılmasında ilk ve en önemli sınıflandırma Titmuss'a aittir. Titmuss sosyal refah devletlerini üç başlık altında incelemiştir (Doğan,2008: 25):

a) Piyasa İkamesine Dayalı Sosyal Refah Devleti Modeli (The Residual Welfare Model): Bu modele göre refahın doğal ve iki temel kaynağı vardır. Yani insanların ihtiyaçlarını karşılayan, refahını sağlayan bu iki kaynak piyasa ve ailedir. Sosyal refah kurumları yalnızca piyasa ve ailelerin bu görevini yerine getirmesinin mümkün olmadığı durumda ve geçici olarak müdahalede bulunmalıdır. Bu model daha çok Anglo-Sakson ülkelerde uygulanmaktadır. Bu modelin ağırlıklı olarak fakirlere ve geçimini sağlayamayacak olanlara yönelik bir güvenlik ağını ifade ettiği kabul edilir (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 67). Kısacası bu modelde ihtiyaç sahiplerine temel hizmet ve yardım sağlamada, devletin rolü sınırlandırılmakta, sadece fakirler için minimal bir devlet yardımı öngörülmektedir. Piyasa ve aile yetersiz kaldığında devlet geçici olarak refah sağlamalıdır.

b) Endüstriyel Başarı-Performans Modeli (The Industrial Achievement-Performance Model): Bu modele göre sosyal refah kurumları, piyasa ekonomisinde destekleyici olarak önemli bir role sahiptir (Marangoz, 2001: 64). Sosyal refah kurumları ekonomik hayatta, işgücünün kapasitesini iyileştirerek işverenlere

yardımcı olurlar ve üretimin düşük olduğu zaman talebi teşvik ederek ekonomide bir regülatör yada düzenleyici rolü oynarlar (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 68). Ekonomik etkinlik temel hedef olduğu için, sosyal faydanın sunumunda liyakat, iş performansı ve verimlilik kriterleri temel alınır. Yani bu model daha çok sosyal sigorta ilkesine uygulanmaktadır; sosyal devletin sunduğu imkanları sigorta kurumlarına aidat ödemeye bağlamaktadır. Bireyler sosyal refah hizmetlerinden faydalanabilmek için ekonomik olarak aktif çalışmalıdır (<http://www.profdreventsahin.com/kac-tur-refah-devleti-bulunmaktadir.html>).

c) Kurumsal Yeniden Dağıtıcı Model (The Institutional Redistributive Model): Bu modele göre de, kişilere piyasa dışında ve ihtiyaç esasına dayanarak sosyal refah sunumu yapılır. Kurumsal model de, tatmin edici ve sağlıklı bir yaşam standardı sürdürülebilmesi için bireylere ve gruplara yardımcı olmak için organize olmuş sosyal hizmet sistemine sahiptir (Marangoz, 2001: 65). Kurumsal sistemde sosyal ihtiyaç sosyal hayatın bir parçası olarak görülür ve refahın sağlanması yalnızca fakirler için değil, herkes için olduğu kabul edilir. Bu sayede sosyal refah toplumsal açıdan bütünleştirici bir kurum olarak kabul edilir ve sosyal refah hizmetleri tüm toplumu kapsar (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 68). Bu modelde devlet, yeniden dağıtıcı sosyal politikalar uygulayarak, evrensel hakları garanti altına alarak ve tüm vatandaşlara kamu hizmeti sağlayarak piyasanın geliri paylaşmasına müdahale eder (<http://www.profdreventsahin.com/kac-tur-refah-devleti-bulunmaktadir.html>).

Gosta Esping-Andersen refah devleti araçlarının piyasa ekonomisinde desteklenme ya da piyasayı yönetme derecesine göre sınıflandırma yapmıştır. Yani sosyal hak ve temel ihtiyaçların karşılanması alternatiflerine göre refah devletleri sınıflandırılmaktadır. Esping-Andersen sosyal refah devletine ilişkin üçlü bir sınıflandırma yapmıştır (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 68).

a) Liberal Refah Devleti: ABD, Kanada, Avustralya, Birleşik Krallık bu modeli benimseyen devletlerdir. Liberal refah devleti piyasa mantığının hâkim olduğu modeldir (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 69). Liberal refah devleti anlayışına göre

refah hizmetleri kişinin çalışma isteğini azaltmamalı ve yok etmemelidir. Bu yüzden sağlanan faydalar düşüktür ve genellikle kişilere gelir testi uygulanır, kişilerin saygınlığını zedeler. Burada devlet en son başvurulacak mercii olarak kabul edildiği için sadece en kötü durumda olanlara yardım yapılmakta bu nedenle de yardım sağlama koşulları ağır ve kapsamlı olmaktadır. Burada seçicilik ilkesi hâkimdir (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 69). Devlet piyasa mekanizmalarını kullanarak refah hizmetlerinin sunumunu gerçekleştirir (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 69). Kısacası burada devlet ulusal sağlık hizmetleri hariç, sadece ihtiyaç sahiplerini seçerek onlara refah hizmeti sunar.

b) Korporatist Refah Devleti: Almanya, İtalya, Belçika ve Fransa'da benimsenen modeldir. Bu model anti liberal modeldir. Yani burada sosyal hakların tanınması zorunluluğu kabul edilir ama sosyal haklara verilen değer var olan sosyal sınıf ve statü farklılıklarının sürmesine bağlanmıştır. Bu model genellikle çalışan kesimin isyan tehdidini ortadan kaldırmak için sosyal politikanın bir araç olarak kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Sosyal hakların tanınmasında var olan sosyal sınıfların korunması önemli olduğu için sosyal hakların yeniden dağıtıcı görevi göz ardı edilmiştir. Özel sigorta ve mesleki refah minimaldir (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 69). Model kilise tarafından oluşturulmuştur. Devlet ve aileye önem vermektedir. Ailenin çözemediği sorunlarda devlet müdahale eder, ama devletin müdahalesi mevcut eşitsizlikleri azaltmaz ya da belli bir seviyede eşitlik sağlamaz.

c) Sosyal Demokrat Refah Devleti: İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya bu refah devleti modelindeki devletlerdir. Bu rejimin önde gelen ülkesi İsveç olduğu için, bu modele İsveç Modeli adı da verilmektedir. Temel özellikleri olarak evrensellik ve müdahaleci-aktif devlet anlayışıdır (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 70).

Azami düzeyde ihtiyaçların karşılanmasında çok en yüksek standartlarda eşitliğin sağlanması prensibine dayanır. Sağlanan faydalar gelire göre basamaklandırılmaktadır. Diğer rejimlerden farkı devlet ilk başvurulacak merciidir. Devlet tüm vatandaşlarına sosyal güvenliği sağlama sözü vermiş, ayrıca da tam istihdamı gerçekleştirmeyi hedeflediğini vaat etmiştir (Doğan, 2008: 27). Çünkü

sağlam ve evrensel bir refah devletini sürdürmenin yol açtığı muazzam maliyeti karşılamanın, en iyi şekilde ve belki de sadece kişilerin çoğunluğunun çalışması ile başarılabilceği düşüncesini kabul etmektedir (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 70).

1.5. Sosyal Refah Devletinin Amaçları ve Araçları

Sosyal refah devletinin amaçları ve araçları konusunda, sosyal refah devletinin amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için kullandığı temel araçlar açıklanacaktır.

1.5.1. Sosyal Refah Devletinin Temel Amaçları

Kaynaklarda refah devletinin amaçlarına ilişkin çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Yaklaşımlardan bazıları sosyal refah devletinin amacını kişilere asgari bir gelir düzeyini garanti etmek olarak sınırlandırırken kimi görüşlere göre de bütün vatandaşların yaşam koşullarını iyileştirmek olarak açıklamaktadır. Sosyal devletin literatürde yer alan amaçları şu şekilde açıklanabilmektedir (Doğan, 2008: 9):

Yoksullukla Mücadele: Yoksulluk bireyin hayatını devam ettirmek için ihtiyacı olan yiyecek ve giyeceği alabilecek yeterli maddi ve sosyal güçten mahrum olması durumudur. Yoksullukla mücadele de temel amaç, herkese insanca yaşaması için gereken minimum gelir düzeyini garanti etmektir. Devlet ücret ve fiyat kontrollerini, vergi politikasını, kamu harcaması politikasını ve borçlanma politikasını kullanarak yoksullukla mücadele etmektedir.

Adil Gelir Dağılımını Sağlama: Adil gelir dağılımı kavramı milli gelirin yeniden dağılımını ifade etmektedir. Bireylere ve ailelere minimum gelir düzeyinin garanti edilmesidir. Toplumda kişilerin sahip olduğu gelirler arasında büyük farklar oluşmasını önleyerek adil gelir dağılımını sağlamak ve yoksul kişilere çeşitli

şekillerde asgari bir gelir sağlayarak onları sosyal ve ekonomik risklerden korumak devletin amaçlarındandır.

Fırsat Eşitliği Sağlama: Sosyal devlet anlayışına göre kişiler dil, din, ırk, cinsiyet vb. nedenlerden dolayı ayırım yapılmaksızın yasalar önünde eşittir. Ama sosyal ve ekonomik nedenlerden ötürü ortaya çıkan eşitsizliklerin kanun önünde eşitsizliği ortadan kaldırmaya yeterli olmadığı görülmektedir. Sosyal devlet kişilerin kanun önünde eşitliğini sağlamanın yanında, sosyal ve ekonomik olarak güçsüzleri koruyarak fırsat eşitliğini sağlamaya çalışmaktadır. Sosyal devletin amacı bireyler arasında şans ve olanak eşitliğini sağlayarak kanun önünde eşitliği sağlamaktır.

Sosyal Güvenlik: Sosyal devlet anlayışının ortaya çıkmasında sosyal güvenliğin sağlanması en etkili faktörlerden birisidir. Sosyal güvenlik, kişilere hayatları boyunca gelir seviyeleri ve yaptıkları iş fark etmeksizin toplumda karşılaştıkları sosyal risklerin negatif etkileri karşısında ekonomik güvence sağlama görevi üstlenmiş kurum ve kurumlar topluluğu olarak tanımlanabilir (Tunçomağ, 1996: 536). Sosyal güvenlik ilkesiyle sosyal devlet anlayışı, toplumda ihtiyaç sahibi fakir ve ihtiyaç sahibi kimselere yardım ederek, o kişilere insan onuruna yaraşır asgari bir yaşam seviyesi sunmayı amaçlar. Sosyal güvenlik, sosyal risklerin kişiler üzerindeki olumsuz etkilerini giderme çabasıdır. Sosyal devlet kişiler üzerindeki bu olumsuzlukları, sosyal sigorta, sosyal yardım, sosyal tazmin ve diğer sosyal hizmet araçlarını kullanarak, vatandaşlarının hayatın olumsuzlukları karşısında muhtaç duruma düşmeden ve hürriyetinden yoksun bırakılmadan insan onuruna yakışan bir hayat sürmesini sağlamaya çalışır.

Sosyal Denge ve Barışı Sağlamak: Sosyal devlette kişiler arasında sınıf, statü, din vb. nedenlerden dolayı fark gözetmeksizin, tüm bireylerin kanun önünde eşit olduğu kabul edilir, sosyal adalet ve fırsat eşitliği sağlanarak, yoksulluğu azaltıcı önlemler alınarak sosyal denge ve barış sağlanmaya çalışılmaktadır.

Ekonomik Büyüme ve Kalkınma: Tüm kişilerin yaşam standartlarının yükselmesini sağlamak için sosyal devletin amaçları arasında ekonomik büyüme ve

kalkınmayı sağlamakta vardır. Sosyal devlet uygulamada ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak için yatırımları teşvik edici bir tavır izlemektedir. Ayrıca tam istihdam seviyesine ulaşabilmek için uygun ortamı sağlamaya, iş gücünün geliştirilerek sağlıklı ve verimli şekilde kullanılmasını sağlamaya çalışmaktadır.

Özetle yurttaşlarına; insan onuruna yakışan refah seviyesi sağlamak ve vatandaşlarının zor duruma düşmesini önlemek sosyal refah devletinin amacıdır. Ayrıca diğer önemli amacı da ülkede yaşayan vatandaşlarının kendini güvende hissetmesini sağlamaktır. Ayrıca ekonomik kalkınma ve büyümeyi sağlamak için sermaye yatırımlarını teşvik etmek, tam istihdamı gerçekleştirecek şekilde ekonomik faaliyetler için uygun ortamı ve koşulları sağlamak da görevleridir(Özcan,2009: 34).

1.5.2. Sosyal Refah Devletinin Temel Araçları

Çeşitli sosyal politika araçları kullanır amaçlarına ulaşmak için Sosyal refah devleti. Kullanılan bu araçlar ülkeden ülkeye ve kabul edilen yaklaşımlara göre farklılık gösterebilir sosyal amaçlara ulaşmak için. Sosyal refah devletinin temel özelliklerine ve hedeflerine göre sosyal politika araçlarını Aktan ve Özkıvrak (2008)'deki sınıflandırmaya göre ikili bir ayrım yapılabilir: devletin ekonomik hayata müdahale ederken kullandığı kamu politikası araçları içinde yer alan tüm araçları geniş anlamda sosyal politika araçlarıdır. Sosyal sigortalar, sosyal teşvik, sosyal yardımlar, sosyal tazmin ve sosyal hizmetler de dar anlamda sosyal politika araçları olmaktadır (Özcan, 2009: 36)..

1.5.2.1. Geniş Anlamda Sosyal Politika Araçları

Kamu harcamaları ve vergileme, regülasyon ve kontroller, kamu iktisadi teşebbüsleri, planlama, kamulaştırma ve devletleştirme araçları geniş anlamda sosyal politika araçları olmaktadır ve bu bölümde incelenecektir.

1.5.2.1.1. Kamu Harcamaları ve Vergileme

Sosyal devlet, kamu harcamalarını ve vergilemeyi araç olarak kullanarak toplumsal refahı sağlamayı ve dengede tutmayı amaçlar. Sosyal refah devleti kamu harcamaları yardımıyla belirli şartların altındaki kişi ve grupların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır. Reel harcamalar ve transfer harcamalar olarak ikiye ayrılmaktadır devletin kamu harcamaları. Bu kapsamda sosyal refah devletinde devlet, kişilere ya da gruplara bazı koşulların ortaya çıkması durumunda gerçekleşen sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için ya kişilere ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri satın almaları için para ödemesi yani transfer harcaması şeklinde ya da devletin direkt söz konusu hizmetleri üretmesi ve bunu bedelsiz ve ya düşük bir fiyattan sunması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Kamu harcamalarında özellikle transfer harcamalarının sosyal refahı sağlamada etkisi büyüktür. Çünkü transfer harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi doğrudandır. Sosyal refahın sağlanmasında kamu harcamalarıyla beraber vergilerde önemli bir politika aracıdır. Vergilemenin sosyal amacına baktığımızda özellikle piyasa mekanizmasının gerçekleştiremediği adil gelir ve servet dağılımının sağlanmasında önemli olduğu görülmektedir. Piyasa ekonomisi koşullarına göre gerçekleşen bir gelir ve servet dağılımı her zaman adil olmayabilir. Bunu içinde devletin gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikleri gidermek için piyasaya müdahale etmesi gerekir. Çünkü adil ve dengeli bir gelir ve servet dağılımının sağlanması sosyal devlet anlayışının ve sosyal adaletin bir gereği olmaktadır (Aksoy, 1998: 174). Sosyal devlet anlayışında verginin sosyal fonksiyonu büyük önem taşımaktadır. Yüksek gelir seviyesindeki kişilerden daha çok vergi alınması, orta ve düşük gelir seviyesindeki kişilerin üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesi verginin sosyal fonksiyonunun sonucudur. Artan oranlı gelir vergisi bu anlamda büyük önem taşımaktadır. Sonuçta sosyal devlet vergilemeyi mali amacı dışında gelir ve servet eşitsizliklerini azaltmak içinde kullanmaktadır. Sosyal devlet anlayışında vergilemenin fonksiyonları artmış ve vergileme önemli bir araç olmuştur. Şöyle ki, devlet artan görev ve harcamaları için daha çok gelire ihtiyaç duymuş ve vergileri arttırması gerekmiştir. Ayrıca vergilemenin yapısıyla alakalı olarak da yeniden

dağıtıcı özelliği sayesinde bilinçli karar ve etkinliklerle sosyal devletin amaçlarına ulaşması sağlanmıştır.

1.5.2.1.2. Regülasyon ve Kontroller

Sosyal refah devleti müdahaleci bir özelliğe sahiptir ve regülasyon uygulamalarıyla ekonomiye geniş çapta müdahale edebilmektedir. Regülasyon, toplumsal önemi olan faaliyetlerin bir otorite tarafından, dışarıdan ve sürekli olarak kontrol edilmesi demektir (Aktan ve Yay, 2016: 116). Buna göre devletin piyasaya giriş - çıkışları kurallara bağlaması, ithalata kota koyması ekonomik regülasyona; toplumsal hayatın her alanında vergilemeye ilişkin düzenlemeler, çalışma koşullarına ilişkin işyerlerindeki düzenlemeler çevre kirliliğine ilişkin düzenlemeler yasal-idari düzenlemelere örnek olmaktadır. Regülasyon ile kurumsal düzenlemeleri sağlamak, piyasada oluşan etkinsizlikleri ortadan kaldırmak, mal ve hizmetlerin en düşük maliyetle üretilip sunulmasını sağlamak, mal ve hizmetlerden bütün bölge ve gelir gruplarının faydalanmasını sağlamak, piyasada yaratılmak istenen rantların önlenmesi gibi amaçlara ulaşmaya çalışılmaktadır (Aktan ve Yay, 2016: 117).

Sosyal refah devletinde regülasyonların yanında ekonomik kontroller de vardır. Devlet ekonomik kontroller sayesinde mal ve üretim faktörlerinin piyasada serbest oluşturulan fiyatlarına müdahale eder. Fiyat kontrolleri ve dolaysız kontroller yoluyla devlet mal ve hizmet piyasalarını kontrol altında tutmaktadır. Özetle devlet regülasyon ve kontroller yoluyla; piyasalarda serbestliği sağlamayı, özel girişimin rekabet koşulları içinde çalışabilmesini, serbest ve açık pazar ekonomisinin olmasını ve sağlıklı işleyebilmesini sağlamaya ve sonuç olarak da devlet, piyasalarda fiili yada anlaşmayla oluşacak tekelleri kontrol altında tutabilir ve sosyal refahın maksimizasyonunu sağlayabilir.

1.5.2.1.3. Kamu İktisadi Teşebbüsleri

Kamu iktisadi teşebbüsleri(KİT); bir kanun veya kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, özel mallar üretmek için, ticari ve sınai alanda piyasa koşullarına göre çalışmak ve sosyal fayda/maliyet ilişkisini de göz önünde bulundurmak amacıyla kurulan, tüzel kişilikleri, idari ve mali bağımsızlıkları bulunan, yönetiminde ve sermayesinde kamunun hakim olduğu girişimlerdir (Aktan &Özkıvrak, 2008: 60). Devlet KİT'ler aracılığıyla kamusal mal ve hizmet üreterek sosyal adaleti sağlamaya çalışmaktadır. KİT'ler sosyal amaçları gerçekleştirmek için kurulmuşlardır. Bu nedenle de tam istihdamı sağlama, milli geliri arttırma, gelir dağılımındaki adaletsizliği en aza indirme gibi amaçlara öncelik vermişler, kar ve rekabet amaçlarını arka plana itmişlerdir. Devletler KİT'ler aracılığıyla, özel girişimlere destek olmak, kaynak kullanımında etkinliği sağlamak, dışsallıklarda dengeyi sağlamak gibi ekonomik nedenlerden başka, gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikleri azaltmak ve istihdam sağlamak gibi sosyal nedenler de kamu girişimleri kurarak ekonomiye aktif müdahale etmektedir.

1.5.2.1.4. Planlama

Planlama, ekonomide var olan milli kaynaklardan en iyi şekilde yararlanmayı, milli tasarrufun, yatırımların ve üretimin artmasını, fiyat istikrarını, tam istihdamı ve dış ödemelerde denge kurmayı sağlar. Esas itibariyle sosyalist sistemin bir aracı olan merkezi planlama, kapitalist ülkelerde 2. Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmaya başlamış ve sosyal devletin temel araçlarından biri haline gelmiştir (Aktan &Özkıvrak, 2008: 61). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için planlama önemli olmaktadır. Çünkü eldeki kıt kaynakların kalkınma sürecinde öncelikli alanlarda kullanılması gerekmektedir ve planlamayla bu gerçekleştirilmeye çalışılır. Sosyal devlet, elindeki kısıtlı kaynakları en iyi şekilde kullanarak, ekonomik istikrar sağlamak, sağlıklı ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlama ve böylece toplumsal refahı arttırmak için planlamaya büyük önem ve yer vermiştir.

1.5.2.1.5. Kamulaştırma

Kamulaştırma, kamu yararının mecbur kıldığı durumlarda gerçek ya da özel hukuk tüzel kişilerinin sahip olduğu taşınmaz malların, devlet ya da kamu tüzel kişisinin bedelinin ödenmesi şartıyla el konulmasıdır. Devletleştirmeyse, kamu hizmeti özelliği taşıyan özel sektörün ekonomik kuruluşlarının, kamu yararının gerekli kıldığı hallerde kamu mülkiyetine geçirilmesidir. Sosyal devlet anlayışında kişilere mülkiyet hakkı sağlanmıştır ve bu hak yasalarla garanti altına alınmıştır. Ama bu hak doğal, sınırsız, mutlak bir hak olmayıp: sosyal bir niteliğe sahip olması, kullanım şeklinin kamuya aykırı olamaması ve kamu yararı çerçevesinde kullanılması nedeniyle sınırlı nispi bir hak niteliğindedir. Kamulaştırma ve devletleştirme, kamu yararı haricinde isteğe göre kullanılamaz. Kamulaştırma ve devletleştirme, sadece kamu yararının zorunlu olduğu durumlarda kullanılacak istisnai ve hukuki bir araçtır, bir amaç değildir.

1.5.2.2. Dar Anlamda Sosyal Politika Araçları

Sosyal sigorta, sosyal yardım, sosyal tazmin ve sosyal hizmet dar anlamda sosyal politika araçları olmaktadır. Sosyal sigorta ödenen bir prim karşılığı oluşan alacakla ilgiliyken sosyal tazmin yasaların gerçekleştirdiği bir zarara karşılık oluşan tazminatla ilgilidir. İkisinin de amacı kişilerin risk öncesi mevcut yaşam düzeyine yaklaşmasını sağlamaktır. Sosyal yardım ve sosyal hizmet ise fakir kişilerin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak ve bu kişilere minimum bir gelir sağlamakla alakalıdır.

1.5.2.2.1. Sosyal Sigorta

Sigorta kelime anlamı olarak, ileride gerçekleşebilecek olası tehlikeler ve bu tehlikelerden doğacak zararların karşılanması, önceden yapılan ödemelerle garanti altına alınmasıdır. Sosyal sigorta 'devlet tarafından organize edilmiş, kendi kendine yönetim esasına göre işleyen, kamu hukuku karakterli, baskın olarak zorunluluk esasına dayanan, çalışan nüfusun büyük bir kısmının gelir elde etme yeteneğinin

kayıbı, ölüm ve işsizlik hallerine karşı koruyan, kendine özgü bir sigortadır (Sözer, 1998: 27). Sosyal sigortayı kısaca şöyle de tanımlayabiliriz: Devlet tarafından oluşturulan, kendi kendine yönetim kriteriyle çalışan, kamu hukukuna dayanan, işsizlik, ölüm vb. risklere karşı çalışan nüfusu koruyan sigortadır. Sosyal sigortalar sadece çalışan kesimi kapsar. Sosyal sigortalarda da özel sigortalarda olduğu gibi kişiler sosyal sigorta kurumunun faaliyetlerinden, ödedikleri prim karşılığında faydalanırlar. Yani burada sigorta tekniği uygulanır. Sosyal sigorta kişilere kaza, iş kazası, hastalık, meslek hastalığı, hamilelik vb, gibi iş göremezlik hallerinin dışında işsizlik ve ölüm risklerine karşı koruma sağlar.

1.5.2.2.2. Sosyal Hizmet

Sosyal hizmetler, kişi, grup ve toplulukların yapı ve çevre şartlarından doğan ve ya kendi denetimleri dışında oluşan yoksulluk ve eşitsizliği gidermek, toplumun değişen şartlarından doğan sorunları çözümlenmek, insan kaynaklarını geliştirmek, kişi, aile ve toplum refahını sağlamak amacıyla düzenlenen hizmet programlarını kapsar (Aktan & Özkıvrak, 2008: 66). Sosyal hizmetlerin içeriği hem sosyal yardımları hem sosyal sigortaları kapsayacak şekilde genişler. Sosyal hizmetler devlet bütçesinden karşılanır, vergilerle finanse edilirler. Sosyal hizmetlerde kişilere sunulan hizmetlerle fayda sağlanır. Sosyal hizmetlerde yoksullukla mücadele ve kişilerin asgari bir yaşam seviyesine kavuşturulmasına çalışılır. Sosyal hizmetler, bireylere mal ve hizmetleri satın almaları için para ödemesi olarak nakdi şekilde ya da ihtiyaç duyulan hizmeti devletin doğrudan aynı olarak üretmesi ve bunu ücretsiz olarak ve ya düşük ücretle sunması şeklinde olur.

1.5.2.2.3. Sosyal Yardım ve Sosyal Tazmin

Sosyal yardım, genel devlet bütçesi ya da belli amaç için ayrılmış vergilerle finanse edilen zorunlu katılım ilkesine dayanmayan ve ya katılma ile karşılığı arasında bir bağ olmayan kamu yardımlarıdır. Sosyal yardımlardan yararlanmak genellikle gelir testinden koşuluna bağlanmıştır. Sosyal yardımın gerçekleştirilmesi

için bireylerin muhtaç durumda bulunmasına bağlıdır. Sosyal yardımlar devlet bütçesinden finanse edilmektedir. Sosyal yardımlar, aynı nitelikte ve nakdi nitelikte olabilmektedir. Eşya, yiyecek, giyecek gibi yardımlar aynı yardım; belirlenen ihtiyaca göre yapılacak para yardımı da nakdi yardımları ifade eder.

Sosyal tazmin ise, devletin gerçekleştirdiği uygulamalar ve işlemler nedeniyle zarar görenlerin zararının giderilmesine denmektedir. Sosyal tazmin uygulamasında bir suçtan dolayı zarar gören kişilerin mağduriyetleri giderilmekte, mağdurların zararları tazmin edilmektedir. Burada amaç kişilerin uğranılan zararını karşılamak suretiyle ekonomik olarak bir iyileştirme sağlamaktır. Sosyal tazmin vergi yoluyla finanse edilmektedir.

1.6. Küresel Sosyal Refah Göstergeleri

Çalışmanın bu kısmında, sosyal refahın düzeyini belirten ve dünya genelinde kullanılan bazı sosyal refah göstergeleri açıklanacaktır. Bu çalışma kapsamında seçilen ve ilerleyen kısımda değinilecek olan sosyal refah göstergeleri şu şekildedir:

- İnsani Kalkınma Endeksi (Human Development Index –HDI)
- Daha İyi Yaşam Endeksi (OECD Better Life Index -)
- Sosyal Gelişme Endeksi (Social Progress Index –SPI)
- Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi (Index of Sustainable Economic Welfare)
- Gelir Dağılımı

1.6.1. İnsani Kalkınma Endeksi (Human Development Index)

İnsani kalkınma endeksi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilmiş ve insani kalkınmayı sayısal olarak ifade eden kavramdır. HDI, temel insani kapasitenin ortalama bir ölçümü ve üç temel üzerine kurulu insani kalkınmanın özet ölçümüdür. HDI, insani kalkınmanın üç boyutu aracılığıyla bir

ülkenin ortalama başarısını ölçmektedir. İnsani kalkınma raporunda (HDR) insani kalkınma, bireylerin seçeneklerini arttırma süreci olarak tanımlanmıştır (Tüleykan &Demirci, 2020: 55). Bu seçenekler değişken ve sonsuz olmakla beraber bütün kalkınma aşamalarında üç temel ön plandadır. İnsani kalkınmanın üç boyutu 2005 yılında UNDP tarafından yayınlanan HDR’ de şu şekilde belirtilmiştir (Tüylüoğlu &Karalı, 2005: 53) :

- Doğumda yaşam beklentisi olarak ölçülen uzun ve sağlıklı bir hayat,
- Yetişkin okur-yazar oranı ve gayri safi okula kayıt oranı olarak ölçülen bilgi,
- Satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kişi başı GSYİH olarak ölçülen istenen bir yaşam standardı.

Bunlardan başka siyasi özgürlük, garanti edilmiş insan hakları ve öz saygınlık da seçenekler arasındadır.

İnsani kalkınma raporu (HDR), 1990 yılından beri UNDP tarafından her yıl yayınlanmaktadır. UNDP yayınladığı bu raporla, insani kalkınma kavramını, kişi başına düşen gelir hesaplarının ilerisinde insan kaynaklarının gelişimini, insani insan yapan özgürlük, kişilik gibi unsurları ve insanların temel ihtiyaçlarına ulaşma seviyesini birlikte değerlendirmekte ve böylelikle kalkınma içindeki insanın rolü ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

İnsani kalkınma endeksinin her yıl hesaplanması zaman içindeki değişimin izlenmesi açısından önemlidir (Serel &Serel, 2012: 572). Ayrıca bu endeks ülkeler arası karşılaştırmalar yapılmasına ve ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre sıralanmasına yardımcı olmaktadır. HDI ile ülkelerin kalkınmışlık seviyeleri incelenirken gelir tek ölçüt olmamakta, eğitim ve sağlıkta gelir kadar önemli ölçütler olmaktadır. Doğumda yaşam beklentisi ve okuryazarlık oranı hem diğer insani kalkınma amaçlarına tol göstermekte hem de kendileri bir amaç olmaktadır. Gelirinde diğer kalkınma amaçları için araç olma özelliği vardır. Şöyle ki, ekonomik

büyümesi iyi olan ülkeler insani kalkınma açısından düşük kalmakta ya da ekonomik büyümesi zayıf olan ülkeler insani kalkınma konusunda daha iyi durumda olabilmektedir. Yani gelir artışı insani kalkınmanın olması için gerekli ama yeterli olmayan bir faktördür.

İnsani kalkınmanın temel boyutları kısaca şu şekilde açıklanabilmektedir (Fırat & Aydın, 2015, 73) :

Sağlık - Doğumda Yaşam Beklentisi: Yaşam beklentisinin önemi uzun bir yaşamın tek başına değerli olmasına ve iyi bir sağlık ve yeterli beslenme gibi çeşitli faydalarının yüksek yaşam beklentisiyle alakalı olmasından kaynaklanmaktadır. Endekse hesaplanan yaşam beklentisi değişkeni bir toplumdaki tüm sınıf, cinsiyet ve diğer faktörler için hesaplanabilmekte ve ülkenin sosyal resmini ortaya çıkarmaktadır. Ama yaşam beklentisiyle ilgili ortaya konulan veriler nitelik olarak çoğunlukla iyi değildir ve HDI'nın kullanılmasında ve yorumlanmasında sorunlara neden olur.

Bilgi – Okur Yazarlık ve Okullaşma: Bilginin en önemli unsurları, okuryazarlık ve okullaşma oranlarıdır. Okur/yazarlıktan kastedilen bir insanın öğrenme ve bilgiyi inşa etmesindeki ilk adımdır. Modern toplumlarda okur/yazarlık göstergeleri üretken bir yaşam için önemli olan eğitime erişimin kabaca bir yansımasıdır. Bu nedenle de okur/yazarlık göstergeleri insani kalkınmayı ölçerken zorunlu unsurdur.

İnsani kalkınmanın ölçülmesinde bilgiyi kullanmanın bazı zorlukları da vardır. Şöyle ki, birçok ülke okur/yazarlık kavramını birbirinden farklı olarak tanımlamaktadır. Ülkelerin okula kayıt verileri uluslararası düzeyde karşılaştırmaya uygun değildir. Bunun sebebi de okulların eğitim kalitesi, okulu bırakma oranları ve öğretim yıllarının uzunluğu gibi etkenler ülkeler arası önemli farklılıklar gösterir. Bu durumların bilinmesi endekslerin yorumlanmasında zorlukların ortaya çıkacağını gösterir.

Gelir Düzeyi - Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına Gelir: İnsani kalkınmanın üçüncü unsuru arzulan bir hayat için gerekli olan ve ölçülmesi zor olan kaynaklar üzerindeki kontrol gücüdür. Kaynaklar hakkında kesin verilere erişim zor olduğu için insani kalkınma ölçülürken gelir göstergeleri kullanılır. Bir ülkenin kişi başına gelir verilerine çoğunlukla erişilebilir olması o ülkenin geliri hakkında kesin bilgi vermektedir.

Ama ticarete konu olmayan mal ve hizmetlerin varlığı, döviz kurlarındaki dalgalanmalar, tarifeler ve vergilerden kaynaklanan bozulmalar dikkate alındığında; nominal fiyatlarla kişi başına gelir verileri uluslararası kullanıma uygun olmamaktadır. Bu nedenle de bu çeşit veriler, mallara yönelik satın alma gücünün iyi tahmini ve arzulan bir hayat standardı için kaynaklar üzerindeki kontrolü daha sağlıklı gösteren SGP' ye göre kişi başı reel GSYİH verileri kullanarak hesaplanır.

1990 yılında 2010 yılına kadar Birleşmiş milletler kalkınma programına göre insani kalkınmayı belirleyen değişkenler; doğumda beklenen ortalama ömür, yetişkinlerde okur/yazar oranı ve brüt okullaşma oranı ayrıca satın alma gücü paritesine dayalı gelir olarak üç unsurdan oluşmaktaydı.

2010 yılından sonra bu unsurlar, doğumda beklenen yaşam süresi (yıl), eğitim endeksi, beklenen okullaşma (yıl), ortalama okullaşma(yıl) ve gelir ölçümü, satın alma gücüne uyarlanmış kişi başına gayri safi milli hasıla(GSMH) olarak değiştirilmiştir. 2010 yılındaki değişiklik ile HDI hesaplamasında, sağlık önceden olduğu gibi yaşam süresiyle ölçülmekte; eğitim, bir ülkede şu an okul çağındaki çocukların beklenen eğitim süresiyle 25 yaş ve üstündeki yetişkinlerin ortalama eğitim süreleri birleştirilerek ölçülmekte; gelir ise, önceden satın alma gücüne uyarlanmış kişi başı gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) iken satın alma gücüne uyarlanmış kişi başı gayri safi milli hasıla (GSMH) olmuştur.

Ayrıca HDI hesaplamalarında yapılan bir diğer değişiklikte 2010 yılından önce aritmetik ortalama kullanılıyorken 2010 yılından sonra geometrik ortalamının kullanılmaya başlanmasıdır. Geometrik ortalama değişik boyutlardaki kazanımlar

arasındaki farklılıkları dikkate almaktadır. Böylece de bir ülkenin üç boyutunu ortaya koyan HDI 'da artık herhangi bir alandaki zayıf performans doğrudan yansıtılabilmektedir. Kısacası boyutlardan birindeki performans düşüklüğü diğer boyuttaki yüksek kazanımla telafi edilmemektedir.

İnsani kalkınma endeksi hesaplamalarında üç kriter kullanılmaktadır. Bu kriterler; refah standardı, eğitim standardı ve sağlık standardıdır. Refah standardı, tatminâr bir yaşam sürmeyi sağlayacak kaynaklara ulaşmayı ifade ederken, kişi başına düşen milli gelirin satın alma gücü paritesi (SGP) ile hesaplanmasıyla bulunur. Sağlık standardı uzun ve sağlıklı bir yaşamı ifade ederken, uzun ömür sağlık standardı olarak nitelendirilmekte ve yaşam beklentisiyle ölçülmektedir. Eğitim standardı da bilgi edinme olarak kabul edilmektedir ve 2010 yılına kadar iki değişkenle ölçülmektedir. Bu değişkenler yetişkinler arası okuma yazma oranı ve ortalama eğitim süresidir. 2010 yılından sonra eğitim, beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı olarak iki endeks kullanarak hesaplanır.

2010 yılı raporunda HDI hesaplamalarında kullanılan formüller ve göstergeler değiştirilmiştir (Zortuk & Ebeoğlugil, 2016: 378-395). 2010 yılı raporunda gelir ve eğitimi ölçmek için kullanılan ölçütler değiştirilmiştir. Eğitimde yapılan değişiklikler; 25 yaş ve üstündeki bireylerin hayatları boyunca aldıkları eğitim yıllarının ortalaması olan yetişkin eğitiminin ortalama yılı ve şu an okul çağında olan çocukların beklenen eğitim süresi göstergeleri ile ölçülmeye başlanmıştır. Gelirde yapılan değişiklikse, daha önce satın alma gücü paritesine (SGP) göre uyarlanmış kişi başı GSYİH olarak hesaplanırken, kişi başı GSMH olarak hesaplanmaya başlanmıştır.

İnsani kalkınma endeksi hesaplamalarında farklı birimlerde ölçülen gelir, eğitim ve sağlık göstergeleri sıfırdan bire kadar değişen birimsiz ölçüğe dönüştürmek için her göstergenin minimum ve maksimum değerleri belirlenir.

2010 yılından önce doğumda beklenen yaşam süresi minimum 25 yıl, maksimum 85 yıl; yetişkin okur-yazar oranı ve okullaşma oranı minimum 0,

maksimum 100 değer, kişi başi GSYİH minimum 100 dolar maksimum 40.000 dolar olarak belirlenmiştir. 2010 yılındaysa HDI için maksimum değerler 1980-2010 döneminde gözlenen değerlerden oluşturulmuştur. Minimum değerler içinde kişi başi GSMH' nin minimum değerleri aynı dönemde gözlenen en düşük değerdir. Yaşam beklentisi ve eğitim için yani insani gelişmenin geręekleřmesinin imansız olduğu değerler 0 ve 20 yıl olarak belirlenmiştir

Eğitim, sağlık ve refah için söz konusu minimum ve maksimum değerler kullanılarak 1994 yılından beri kullanılan formülle alt endeks elde edilir. Alt endeksler şöyle hesaplanmaktadır:

Alt Endeks = Geręek Değer - Minimum Değer / Maksimum Değer - Minimum Değer

Eğitim için iki farklı endeks olduğu için önce bu iki ölçütün alt endeksleri hesaplanmakta ve geometrik ortalamaları alınmaktadır. Sonra eğitim, sağlık ve refah endekslerinin geometrik ortalaması alınmakta ve HDI' ya ulaşılmaktadır. Önceki yıllarda geometrik ortalama yerine aritmetik ortalama kullanılmaktaydı. Böylece de HDI ölçümünde bir alt endeksin düşük olması diğer endeksin yüksek olmasıyla dengelenmekteydi. 2010 yılında geometrik ortalamanın kullanılmasıyla farklı endekslerin birbirlerinin yerini tutması engellenmiş olmaktadır. Herhangi bir alt endekste diğerlerine göre düşük olan bir ülkenin HDI değeri, geometrik ortalamada aritmetik ortalamaya göre söz konusu alt endeksten daha fazla etkilenmektedir.

HDI üç boyutlu indeks geometrik ortalaması şöyle hesaplanır:

$$HDI = \sqrt[3]{(\text{yaşam endeksi}) \cdot (\text{eğitim endeksi}) \cdot (\text{gelir endeksi})}$$

Bu endeksin değeri 0 ile 1 arasındadır. Birleşmiş Milletler ülkelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini değerlendirirken, HDI 1 ise tam gelişmiş, 1'e ne

kadar yakınsa sosyoekonomik açıdan o derece gelişmiş olduğu şeklinde değerlendirir. İnsani kalkınma endeksi değeri aşağıdaki gibi kategorileştirilmiştir:

- 0-0,522 arasındaki ülkeler ‘Düşük insani kalkınma’
- 0,522-0,698 arası ülkeler ‘Orta insani kalkınma’
- 0,698-0,79 arası ülkeler ‘Yüksek insani kalkınma’
- 0,079-1 arası ülkelerde ‘Çok yüksek insani kalkınma’

1.6.2. Daha İyi Yaşam Endeksi (OECD Better Life İndeksi)

Daha iyi yaşam endeksi, OECD tarafından 2011 yılının mayıs ayında yeni bir refah endeksi olarak yayınlanmıştır. Bu endeks ekonomik ve sosyal alanda çok kriterli seçim metodunu kullanır, HDI’ den farklı şekilde ülkeleri sıralama ve karşılaştırma için farklı bir yöntem uygular.

İlk başta 34 ülkeyi kapsayan endeks, 2012 yılında OECD üyesi olmayan Brezilya ve Rusya’da dâhil edilerek 36 ülkeyi kapsar olmuştur. Daha sonra eklenen ülkelerle ise son haliyle endeks toplam 40 ülkeyi kapsamaktadır.

Tablo 1: Daha İyi Yaşam Endeksi Ülkeleri

Avustralya	Finlandiya	Güney Kore	Rusya
Avusturya	Fransa	Letonya	Slovakya
Belçika	Almanya	Litvanya	Slovenya
Brezilya	Yunanistan	Lüksemburg	Güney Afrika
Kanada	Macaristan	Meksika	İspanya
Şili	İzlanda	Hollanda	İsveç
Kolombiya	İrlanda	Yeni Zelanda	İsviçre
Çekya	İsrail	Norveç	Türkiye
Danimarka	İtalya	Polonya	İngiltere
Estonya	Japonya	Portekiz	Amerika

Kaynak: OECD(2013), How’s Life? 2013: Measuring Well-being, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264201392-en>, s.23

OECD tarafından oluşturulan Daha İyi Yaşam Endeksi 11 kriterden meydana gelmektedir. Daha İyi Yaşam Endeksi göstergeler için öznel ağırlıklandırma ile hesaplama imkanı sunarken, üye ülkelerin refahlarını her bir kriter için ayrı ayrı karşılaştırma olanağı da sağlamaktadır.

Daha İyi Yaşam Endeksi tarafından kullanılan kriterler uluslararası standartlara dayanarak kabul edilmiştir. Politikaların uygunluğu, temel verilerin kalitesi, kullanılabilir kavramlar, anket sorularının karşılaştırılabilirliği ve tekrar derleme sıklığı kriterlerin seçiminde göz önüne alınmıştır. Kullanılan göstergeler OECD uzmanları ve OECD üye ülkelerin ulusal istatistik büroları tarafından belirlenmiştir. Bu göstergeler refahı tanımlamak için en uygun vekillerdir.

Daha İyi Yaşam Endeksi kriterleri şu şekilde sıralanmaktadır (Keklik, Başol & Yalçın, 2020: 20-33):

- Konut (Konut harcamaları)
- İstihdam (iş)
- Gelir (Hane halkı net harcanabilir gelir, hane halkı finansal zenginlik)
- Toplum (İletişimin kalitesi)
- Eğitim (Eğitim düzeyi, eğitim öğretim yılları)
- Çevre (Hava kirliliği, su kalitesi)
- Yönetim (Seçmen katılımı, politika)
- Sağlık (Yaşam beklentisi)
- Yaşam memnuniyeti
- Güvenlik (Suçluluk oranı)
- İş yaşam dengesi (Çalışma saatleri)

Daha İyi Yaşam Endeksi, her bir ana konu üzerinde dururken bir ila dört göstergeden yararlanır (Keklik, 2020: 25). Şöyle ki, mesela iş konusu üzerinde

durulurken istihdam oranı, kişisel kazanç, uzun vadeli işsizlik oranı ve iş güvenliği gibi dört farklı ölçüye dayanır.

Daha İyi Yaşam Endeksi, refahı kapsamlı şekilde ele almakta, ülkelerin refah düzeyleri farklı kriterler açısından karşılaştırılabilmektedir. Böylece de ülkeleri geri kaldıkları kriterler açısından uyarmakta ve ülkelerin hangi alanda politika üretmek bireylerin refah düzeylerini maksimuma çıkarmalarına yardım etmektedir.

0 ile 10 arasında verilen değerler ile her kriter ayrı olarak değerlendirilmektedir. Bir ülkenin puanı da kriterlerin ağırlıklı ortalamasıyla oluşturulur. OECD'nin belirttiği gibi BLI'nin en yenilikçi özelliği, refah göstergelerinde tercihlerini temsil etmek için herkese kendi ağırlıklarını seçerek kıyaslama yapabilmesine imkan tanımasıdır. BLI' de refahı tanımlayan göstergeler hiyerarşik düzende değil yan yana sıralanmıştır. Yani 11 kriter başlangıçta endekste aynı ağırlıktadır. 11 kriterden oluşan bu endeks ülkelerin daha iyi, hızlı, kolay şekilde sıralanmasını ve karşılaştırılmasına imkan sağlamıştır. Kısacası bu endeks ülkelerin refahını ve daha iyi yaşam kalitesini belirli alanlarda ölçerek, ülkelerin performanslarını karşılaştırmalı olarak sunarak ülkelerin zayıf yönleri konusunda daha nitelikli çözümler üretmesini sağlamaktadır (Mizrahitokatlı, 2019: 19).

Toplumların genel refah ve yaşam tatminini ölçmek için kullanılan ve daha iyi yaşam endeksini oluşturan temel öğeler aşağıdaki gibidir.

Gelir ve Servet: Gelir insanların hayatları için önemli birçok şeyi gerçekleştirebilmesine ve temel gereksinimlerini karşılayabilmesine olanak tanır. Servet bunların devamlılığını sağlar. Ana kriter olan gelir ve servetin iki alt kriteri vardır:

- Hane Halkı Yıllık Net Harcanabilir Geliri
- Hane Halkı Mali Zenginliği

İstihdam (iş): Kişilerin bilgi, beceri ve isteklerine uyan, yeterli kazanç sağladığı bir işe sahip olması dünyadaki tüm insanların ortak isteğidir. İş parasal kaynak sağlamanın yanında bireylerin toplum tarafından kabul edilmelerini de yansıtan bir unsurdur. İstihdamın dört alt kriteri bulunmaktadır:

- İşgücü Piyasası Güvensizliği (%)
- İstihdam Oranı (%)
- Uzun Dönem İşsizlik Oranı (%)
- İşe Bağlı Kişisel Kazanç (%)

Konut: Barınma insanların en temel hayat standartlarından ihtiyaçlarından birisidir. Konutlar, hava şartlarından koruma, kişisel güvenlik sağlama, mahremiyet ve kişisel alan hissi sağlamalıdır. Konut kriterinin üç alt kriteri vardır:

- Temel Donanımlardan Yoksun Konutlar (%)
- Kişi Başına Düşen Oda Sayısı(%)
- Konut Harcamaları (Oran)

Toplum (Sosyal İletişim): Toplumda sosyal iletişiminin güçlü olduğu bireylerin daha sağlıklı daha uzun yaşama ve daha fazla istihdam edilme oranına sahip olduğu bilinir. Toplum kriteri sosyal ağ desteği ve sosyal temas sıklığını ifade eder. Sosyal bağlantıların refah açısından pozitif katkısı vardır. Sosyal iletişim hesaplanırken yüzde olarak ifade edilir. Toplumun bir tane alt kriteri vardır:

- Toplumsal Bağların Kalitesi (%)

Sağlık: Sağlığı sadece insan hayatının süresini ve kalitesini etkileyen bir unsur olarak değil aynı zamanda eğitim ve iş dünyasına daha fazla erişim imkanı sunan bir unsur olarak da değerlendirmek gerekir. Ayrıca da üretkenliği ve servet artışını da etkileyen temel faktörlerdendir. Sağlık insanların sıhhat durumunu,

yaşamlarının uzunluğunu, kronik koşulların varlığı gibi birçok yönü de kapsadığı için ölçülmesi zordur. Sağlık kriterinin iki alt kriteri vardır:

- Yaşam Beklentisi (Yıl)
- Sağlık Beyanı (%)

Eğitim: Eğitim bireylere, topluma ve ekonomiye aktif ve etkin katılım için bilgi, beceri ve yetkinlik sağlar. Ve eğitim bireylerin sağlık, toplumsal katılım ve politik ilgi alanlarında yaşam kalitelerini arttırmayı da sağlar. Araştırmalarda eğitilmiş kişilerin daha uzun yaşadığı, siyasette ve yaşadıkları toplumda daha aktif rol aldıklarını, daha az suç işlediklerini ve daha az sosyal yardıma ihtiyaç duyduğunu ortaya koymuştur. Eğitim, daha yüksek ekonomik büyüme, daha güçlü sosyal uyum ve daha az suç oranı gibi farklı yönlerden katkı sağlar. Eğitimin üç alt kriteri vardır:

- Eğitime Katılım (%)
- Öğrenci Becerileri (Ortalama Skor)
- Eğitimde Geçen Süre (Yıl)

Çevre: Yerel yaşam ortamının kalitesi sağlık ve refah üzerinde direkt bir etkiye sahiptir. İyi bir çevre hem zihinsel refahı arttıracak hem bireyleri günlük hayatın stresinden uzaklaştıracak fiziksel aktiviteler yapmasına imkan sağlayacaktır. Aynı zamanda ekonomiler için sadece sağlıklı ve üretken çalışanlara değil aynı zamanda su, tarım, balıkçılık ormancılık gibi doğal kaynaklara da gereksinim vardır. Ayrıca çevreyle ilgili politikalar sağlıkla ilgili sorunlarla başa çıkma ve insanlar için daha iyi bir yaşam için önemlidir. Çevre kriterinin iki alt kriteri vardır:

- Hava kirliliği (mikrogram)
- Su kalitesi (%)

Sivil Katılım: Sivil katılım; topluma hizmet, aktif vatandaşlık, siyasi katılım, kolektif eylem ve vatandaşların yurttaşlıkla ilgili konulara katılımıyla

ilgilidir. Vatandaşlar artık devletten geçmişten daha fazla şeffaflık isteyebilmektedirler. Böylece de açıklık ve şeffaflıkla dolandırıcılığın, yolsuzluk ve kamu fonlarının yanlış yönetilme riskinin önüne geçilerek kamu hizmetlerini iyileştirilebilir ve daha iyi yönetişime katkıda bulunulabilir. Böylece sivil katılım özellikle demokrasinin hakim olduğu düzenlerde insanların yaşamını yöneten kurumlara şekil verir. Sivil katılımın iki alt kriteri vardır:

- Seçmen Katılımı (%)
- Geliştirilen Düzenlemeler İçin Paydaş Katılım (Ortalama Skor)

Yaşam Memnuniyeti: Duyguların ölçülmesi çok öznedir. Öznel verilerde, bireyin sağlık, eğitim, gelir, kişisel tatmin ve sosyal koşullarının kişisel değerlendirilmesini sağlar. Yaşam memnuniyeti, kişilerin kendi hayatlarının nasıl gittiğinin en iyi karar vericisi olduğu düşüncesini taşıdığı için önemli kabul edilmiştir. Bireylerin hayatlarından ne kadar memnun olduğunu gösterir. Yaşam memnuniyeti tek alt kriterden oluşur:

- Yaşam Memnuniyeti (Ortalama Skor)

Güvenlik: Kişilerin kendini güvende hissetmeleri bireysel refah için temel unsurdur. Bireylerin fiziksel saldırıya uğraması ya da diğer suçlara maruz kalması refahı olumsuz yönde etkiler. Suçun insanların refahı üzerindeki etkisinin nedeni sebep olduğu güvenlik açığı duygusudur. Güvenliğin eksik olduğu bir yerde yaşamak insanların günlük aktivitelerini ve işlemlerini kısıtlayacağı için, güvenliğin yüksek olduğu topluluklarda yaşamak insanların refahı için önemlidir. Bu nedenle güvenlik insanların refah çerçevesini yansıtır. Güvenliğin iki alt kriteri vardır:

- Gece Yürürken Güvende Hissetme (%)
- Cinsiyet Oranı (Oran)

İş Yaşam Dengesi: İş yaşam dengesinin sağlanması neredeyse tüm çalışanları etkileyen bir zorluktur. Bu dengenin kurulamaması toplum sağlığı açısından önem arz etmektedir. Devletler, destekleyici ve esnek çalışma uygulamalarını destekleyerek bu çözmeye yardım edebilirler ve ebeveynlerin iş ev arasında daha iyi denge kurmalarını kolaylaştırabilirler. İş, aile ilişkileri, kişisel yaşam gibi birçok değişkeni etkilediği için toplumun tümü için refahta önemli bir etkidir. İş yaşam dengesi kriterinin iki alt kriteri vardır:

- Çok Uzun Saat Çalışanlar (%)
- Boş Vakit Ve Kişisel Bakıma Ayrılan Zaman (Saat)

1.6.3. Sosyal Gelişme Endeksi (Social Progress Imperative)

Sosyal Gelişme Endeksi, ekonomi ve topluma yönelik mevcut istatistik ve ölçme tekniklerinin yetersiz olması var olan ekonomik göstergelerin insanların yaşam kalitelerini ve refahlarını ölçme de tek başına yeterli olmaması nedeniyle yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır (Özgür Güler, Güler & Şanlı, 2019: 56) . Yani mevcut ekonomik ve toplumsal istatistiklerin ve ölçüm yöntemlerinin yetersiz olması nedeniyle geliştirilen ürünlerden biridir. Sosyal Gelişme Endeksi'ni benzer çalışmalardan ayıran yanı GSYH'yı tamamen hesaplama dışında tutması ve ekonomik temelli olmayan göstergeler kullanmasıdır.

Sosyal Gelişme Endeksi, hükümetlere, şirket ve sivil toplumda yer alan sosyal yenilikçilere, ülkelerinde ve toplumlarında var olan önemli sosyal ve çevresel sorunları ele almak için pratik bir araç olarak tasarlanmıştır. Sosyal Gelişme Endeksi 2013 yılında ortaya çıkmıştır. SGE'nin ortaya çıktığı 2013 yılından beri de Social Progress Imperative kuruluşu, sosyal gelişmeyi ilerletmek için çözümler üzerinde işbirliği yapmak ve uygulamak için bu araçtan faydalanmak adına bir ortaklar ağı oluşturmaktadır (The Social Progress Imperative, 2016:23).

Social Progress Imperative, sosyal ve çevresel gelişmeyi teşvik etmek için kurumları ve hükümetleri bir araya getiren uluslararası sosyal gelişim ağıdır. Bu kuruluş tarafından yayınlanan SGE çoklu göstergelere dayanarak insani gelişmenin çoklu boyutlarını ölçmektedir.

SGE modeli özellikle Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımı üzerine kurulmuştur. Bu sebeple de refah çok boyutlu olarak analiz edilmiştir. Özellikle kişisel haklara ve özgürlüklere gelişmenin ölçülmesinde önem verilmiştir.

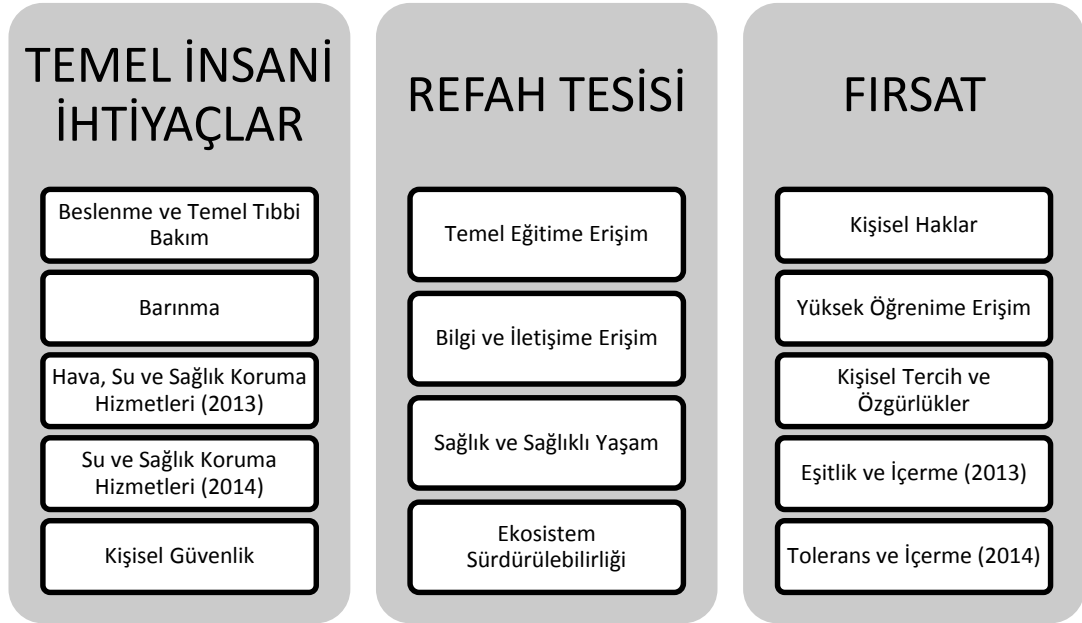
Social Progress Imperative tarafından sosyal gelişme, "Toplumun üyelerinin temel insani ihtiyaçlarını karşılama; vatandaşların ve toplulukların yaşam kalitelerini geliştirmeye ve sürdürmeye imkan sağlayan temel yapı taşlarını kurma ve tüm bireylere tam potansiyellerine ulaşmaları için ortam yaratma kapasitesi" olarak tanımlanmıştır (The Social Progress Imperative, 2013: 15).

Social Progress Imperative kuruluşuna göre SGE'de yer alan göstergeler gelişmenin üç boyutunu ele almaktadır. Bu üç boyut, aralarında Dünya Sağlık Örgütü, Ekonomi ve Barış Enstitüsü, Dünya Bankası gibi birçok uluslararası kuruluştan toplanan ilgili göstergelere dayanarak değerlendirilmektedir. Her bir gösterge kendi sosyal gelişme bileşenine göre yorumlanır. Endeks her ülkenin bütünsel değerlendirmesinin yapılabilmesi için her bir göstergenin en iyi şekilde nasıl ağırlıklandırılacağına belirlenmesi için temel bileşen analizi yöntemini kullanmaktadır. Her ülke, sosyal gelişmenin bileşenlerinden her bir bileşen tarafından 0-100 arası bir ölçek üzerinden puanlanır. Daha sonra 0-100 ölçeğinde her ülkeye bu bileşenlerin her birindeki performansına bağlı olarak toplam puanları verilir.

Bir ülkenin refahını arttırmadaki başarısını değerlendirerek sosyal gelişmeyi doğrudan ölçmeyi amaçlayan Sosyal Gelişim Endeksi'nde ölçüm yöntemi, tanımda yer alan üç ana boyuta karşılık oluşturmak amacıyla tasarlanmıştır. Bu nedenle de endeks; temel insani ihtiyaçlar, refah tesisi ve fırsat olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Bu üç boyuttan temel insani ihtiyaçlar boyutu, ülke insanların en

temel ihtiyaçlarını karşılama seviyesini; refah tesisi boyutu, bireylerin ve toplumların refahını yükseltecek ve sürdürecekt yapı taşlarının kurulma düzeyini; fırsat boyutu da her bireye potansiyeline tam olarak ulaşmasına imkan sağlayacak fırsat verilme düzeyini ifade eder. Her boyut eşit derecede ağırlıklandırılarak endeks değeri hesaplanır.

Şekil 1: Sosyal Gelişme Endeksi - Endeksin Katmanlı Yapısı

Kaynak: Social Progress Imperative (2016)

SGE, ülkelerle ilgili daha derin analiz yapılabilmesi için boyut, bileşen ve değişken olarak üç katmanlı şekilde tasarlanmıştır (Bkz. Şekil 1). Boyutlara ait net görüntünün alt detaylarda da performans durumunun net bir şekilde görülebilmesi için her boyut, boyutun farklı ancak birbirleriyle ilişkili yönlerini yansıtan dört bileşene ayrılmıştır. Boyutlar birbirinden daha önemli olmadığı için eşit ağırlıklandırılmışlardır.

Sosyal Gelişme Endeksi modelinde her üç boyutta da dört bileşen vardır. Bu bileşenler de kendine özgü 3-5 değişken arasında sonuç göstergesi içermekte olup, genel SGE skoru üç boyutun basit ortalaması olarak belirlenir. Sosyal Gelişme Endeksinde ülke verilerini mutlak bir temelde çapraz analiz etmek yerine ülkelerin

nispi olarak güçlü ve zayıf yanlarının incelendiği, açık bir kıyas aracı sunmasıdır. Bu yaklaşımla benzer gelir düzeyindeki ülkeler arasında ülkelerin performanslarını belirlemelerine imkan sağlar.

Bileşenlerin ölçüldüğü değişkenlerin ağırlıkları temel bileşen faktör analizi yöntemiyle belirlenir. Bu durumda da her yıl endeks hesaplanırken faktör analizi aracılığıyla ağırlıklar belirlenir. Bir ülke için sosyal alandaki göstergelerinin bir yılda değişmesi nadir bir durumdur. Ama her yıl eklenebilecek yeni değişkenler ya da hesaplama dahil edilecek yeni ülkeler sebebiyle o yıl verileri üzerinde yapılan faktör analiziyle tespit edilen değişken ağırlıkları değişebilir.

Bu yöntemle yapılan ağırlıklandırma nedeniyle endeksin verebileceği en net bilgi, boyutları ve bileşenleri itibariyle o yıl için ülkeler arası sıralamadır. Sonuçlar incelenirken de ülkelerin diğer ülkelere göre performansı çerçevesinde yorumlanması sağlıklı olacaktır. Özellikle de değişkenler bazında bir ülkenin alt sıralarda yer alması o değişken itibariyle tüm performansını değil, diğer ülkelere göre o tarihteki performansını göstermektedir.

Sosyal Gelişme Endeksinin yapısı oluşturulurken onu diğer çalışmalardan ayıran beş özelliğine dikkat edilmiştir (The Social Progress Imperative, 2013: 14-16). Bu özellikler şu şekilde sıralanmaktadır:

- Ekonomi temelli olmayan göstergeler kullanılması,
- Girdileri değil, sosyal çıktıları temsil eden göstergeler kullanılması,
- Toplam sosyal gelişme puanına çok sayıda göstergenin dahil edilmiş olması,
- Boyutlar, bileşenler ve göstergeler arası ampirik araştırmalara izin veren bir model olması
- Göstergelerin genişliğinin, modeli her gelir seviyesindeki ülke için kullanışlı hale getirmesi.

Bu modelde performans ölçümünde kullanılacak göstergelerde iki noktaya dikkat edilmiştir. Bunlardan biri, değişkenlerin içsel geçerliliğe sahip olmasına yani, amaçladığı ölçümü yapabilmesine. İkincisiyse, çalışmaya dahil edilen tüm ülkelere, en azından çoğuna ilişkin aynı kurum tarafından aynı yöntemle ölçülen verilerin mevcut olmasıdır (The Social Progress Imperative, 2013: 45).

Sosyal Gelişme Endeksi, bir yandan ülkelerin temel kalkınma mücadelesi hakkında bilgi sağlarken ülkelerin hangi alanlarda başarılı olduğunu ve hangi alanlarda yetersiz performans gösterdiğini boyutları ve bileşenleri yardımıyla göstermektedir.

Sosyal Gelişme Endeksi ülkeler arasında karşılaştırma yapmaya uygun bir araç ortaya koymuştur. 2013 yılında 50 ülkenin dahil edildiği SGE'nin beta versiyonunda üç kapsamlı sonuç ortaya koyulmuştur.

- 1) Ekonomik kalkınma gerekli ama yeterli değildir.
- 2) Ülkelerin genel kalkınma seviyesi, sosyal ve çevresel gücünü ve zorluklarını gizlemektedir.
- 3) Endeksin kademeli ve bölünmüş yapısıyla her gelir seviyesindeki ülkelerin başarılı olduğu ve zayıf kaldığı alanlar gösterilmektedir.

2014 yılında endekse dahil edilen ülke sayısı 132'ye çıkarılmış ve beta versiyonunda gelen geri bildirimler sonucu değişiklikler yapılmıştır. 2014 raporunda ortaya çıkan sonuçlar şöyledir:

Sosyal gelişme, ekonomik kalkınmadan farklıdır ve aralarında doğrusal olmayan bir ilişki vardır. Ülkelerin boyut ve bileşenler arasında nispi olarak güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır.

1.6.4. Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi (The Index of Sustainable Economic Welfare – ISEW)

Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi (ISEW), Herman Daly ve John B. Cobb tarafından 1989 yılında geliştirilmiştir. Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi bir ulusun vatandaşlarının ilerlemesini GSYİH' den daha doğru biçimde tahmin etmek amacıyla tasarlanmıştır (<http://wikiprogress.org/articles/economy/index-of-sustainable-economic-welfare-isew/>). Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi (ISEW), Ulusal Hesaplar Sisteminin (SNA) ana makroekonomik göstergesi olan Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın yerini almayı amaçlayan bir ekonomik göstergedir. Gayri safi yurtiçi hasıla gibi tüm harcamaları bir araya toplamaktan ziyade, tüketici harcamaları, gelir dağılımı, kirlilik ve diğer sürdürülemez maliyetlerle ilişkili maliyetler gibi faktörlerle dengelenir. Orijinal İlerleme Göstergesine (GPI) benzemektedir (https://en.wikipedia.org/wiki/Index_of_Sustainable_Economic_Welfare). Daly ve Cobb'un düşüncesine göre ISEW, GSYİH' nin yerini alan bir önlemdir. Aslında, birkaç ekonomik öğenin listesinden oluşan entegre bir ekonomik kalkınma endeksidir. ISEW, GSYİH' nin tanımına dahil edilen geleneksel makroekonomik performans ölçümlerinin sosyal ve çevresel yönler hakkında ek bilgilerle entegre edilmesine imkan sağlar (Francesco Maria Chelli, Mariateresa Ciommi, Chiara Gigliarano, 2013: 443-448).

Ayrıntılı olarak, Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi (ISEW) aşağıdaki denklemlerle tanımlanır:

$$ISEW=C^*+G^*+I^*+W-D-E-N$$

C* gelir eşitsizliğine göre düzeltilmiş kişisel tüketim harcamalarını (GSYİH'de hesaplandığı üzere) ifade eder. Aslında, özel tüketim, ekonomik refah düzeyini temsil etmez. Çünkü herhangi bir ek gelir miktarı, fakir bir aile için refahı zengin bir aileden daha fazla artıracaktır. Bu nedenle tüketimler, Gini endeksi ile ölçülen gelir dağılımındaki eşitsizlik dikkate alınarak ayarlanır ve sonuç ağırlıklı bir

tüketimdir. G^* savunma amaçlı olmayan kamu (hükümet) harcamalarıdır. Burada ana unsur, kamu savunma harcamalarındaki artışı refah artışına dönüştürmenin kolay olmamasıdır. Aslında, Guenno ve Tiezzi'nin (1998) tartıştığı gibi, GSYİH'ye dahil edilen toplam kamu harcamasının yaklaşık% 50'si savunma harcamalarıdır ve ISEW hesaplamalarına eklenmemelidir. I^* dayanıklı tüketim mallarını, net sermaye büyümesini ve net uluslararası yatırımdaki değişiklikleri içerir.

Son dört değişken yani W, D, E ve N, GSYİH tanımının bir parçası değildir. Birincisi yani W, ISEW üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir ve refaha piyasa dışı katkıyı temsil eder (yerel işçiler gibi). Diğer kalemlerden D, endeksin nihai değeri: savunma amaçlı özel harcamadır ve ISEW'den çıkarılır. Çünkü D'deki bir artış, suç, boşanma, işe gidip gelme, eşit olmayan gelir dağılımı ile ilgili sosyal maliyetlerde artış ve aynı zamanda kazalardan kaynaklanan sağlık maliyetleri anlamına gelir bu nedenle bir refah kaybına karşılık gelir. E Ögesi çevresel bozulmanın maliyetlerini temsil eder. Mesela habitat kaybı, yerel kirlilik, yenilenemeyen kaynakların tükenmesi ve iklim değişikliği gibi. Denklemin son ögesi N'dir ve doğal sermayenin amortismanını temsil eder.

Endeksin son değeri, refaha olumlu veya olumsuz katkılarına bağlı olarak tüm maddelerin cebirsel bir toplamı olarak elde edilir. ISEW'de GSYİH'ye kıyasla yenilikçiliğin ana unsuru, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri, hane halkı emeği ile sosyal ve çevresel maliyetlerin hesaba katılmasıdır.

Ayrıca ISEW, çevresel emisyon maliyetlerini nihai değere çıkarır, savunma harcamaları, işe gidiş geliş masrafları, araba kazaları ve kişisel kirlilik kontrolü, sosyal maliyetler (örneğin aile parçalanması veya suç oranındaki değişim), doğal sermayenin değer kaybetmesi (kaynak tükenmesi, arazi kaybı vb. üzerinde). Son olarak, uzun vadeli iklim değişikliği maliyetlerini hesaba katar

Yine de önerilen tek endeks bu değildir. GSYİH'yi iyileştirmek amacıyla alternatif öneriler geliştirilmiştir. Bunlar: Ekonomik Refah Ölçüsü (MEC) ,Nordhaus ve Tobin (1972) tarafından geliştirilmiştir. UNDP'nin İnsani Gelişme Endeksi (İGE)

(1990). Lawn ve Sanders (1999) tarafından sunulan Fayda Endeksi (SNBI)dir (Chelli, Ciommi, Gigliarano, 2013:443-448).

ISEW'yi ulusal düzeyde ölçmek için birkaç girişimde bulunulmuştur. Bunlar arasında, Avustralya (Lawn,2008), Avusturya (Stockhammer ve diğerleri 1997), Belçika (Bleys, 2006), Şili (Castaneda, 1999) ve Eyalet Maryland (Posner ve Costanza, 2011) vardır. Ama bu ölçümü ülke çapında yapmak çok zor bir egzersizdir. Çünkü verilerin kullanılabilirliği ve karşılaştırılabilirliğindeki sorunlar nedeniyle sonuçlar yetersiz olmaktadır (Chelli, Ciommi, Gigliarano, 2013: 443-448).

ISEW aralarında başta ABD olmak üzere Avusturya, Şili, Almanya, İtalya, Hollanda, İsveç, Birleşik Krallık ve Belçika'nında olduğu çok sayıda ülke için hesaplanmıştır. Tüm bu çalışmalar sonucunda, ISEW'in büyüme oranının 1945'ten beri GSYİH'den daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Dahası da 1980'lerde GSYİH istikrarlı şekilde artarken ISEW'in büyüme oranı negatif haldeydi. Bu durumda ekonomik refahın önemli ölçüde bozulmasına ışık tutmuştur (<http://wikiprogress.org/articles/economy/index-of-sustainable-economic-welfare-isew/>).

1.6.5. Gelir Dağılımı

Belirli bir dönemde, genellikle de bir yılda üretilen mal ve hizmetlerin toplamı olan milli gelirin, kişiler veya üretimde rol alan üretim faktörleri arasındaki dağılımına gelir dağılımı denilmektedir. Gelir dağılımı; toplumsal, ekonomik, siyasal, psikolojik ve teknik koşulların birlikte belirlendiği bir süreçtir (Dilik, 1976: 155).

Bölüşüm ilişkileri, milli gelirin kişiler veya sosyal gruplar arasında paylaşılma biçimini belirleyen toplumsal ilişkilerdir. Bölüşüm ilişkileri sonunda da kişi veya gruplara düşen gelirin ifadesine gelir dağılımı denilmektedir (Sönmez, 1990: 9).

Diğer bir tanıma göre de gelir dağılımı, bir ekonomide belirli bir dönemde yaratılan gelirin kişiler, toplumsal gruplar ve üretim faktörleri arasında bölüşülmesidir (DPT, *Gelir Dağılımını İyileştirme Ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, 2001: 3)

Gelir dağılımı sosyal ve ekonomik kurumlar ile gelir eşitsizliği arasında nasıl bir ilişki olduğunu, zengin ve fakir arasındaki gelir farklılığının zaman içindeki değişimini, gelir eşitsizliğindeki değişiklikleri servet sermaye birikimi, büyüme üzerindeki etkilerini ve kaynak dağılımını ortaya koyar (DPT, 2001: 3).

Gelir dağılımı sosyal refahın analizinde iyi bir ölçüt olarak kabul edilir. Gelir dağılımının bozuk olduğu bir ülkede niteliksiz ve düşük düzeyli eğitim-kültür seviyesi, sağlıksız bir çevre, toplumun çoğunluğunun yoksul olması gibi pek çok sosyoekonomik problemin ortaya çıkma tehlikesi olduğu için, ilgili toplumda ne istikrardan ne de ekonomik kalkınmadan söz edilebilir. Ayrıca gelir dağılımında adaletsizliğin ciddi boyutlara ulaşması sonucunda ekonomik büyümede engeller oluşabileceğinden, bu sorunun çözümü oldukça önemlidir(Güller, 2021; 34).

Toplumda önemli bir yeri olan eğitim, sağlık veya beslenme gibi temel ihtiyaçların herkese eşit derecede ulaşamaması sonucu ortaya çıkan adaletsizlik, zamanla yoksulluğa neden olacağı için, gelir dağılımı ile yoksulluk arasında ciddi bir ilişki söz konusudur. Ayrıca kişilerin tüketim ve tasarruf eğilimleri ile satın aldıkları mal ve hizmetlerin özellikleri, gelirlerinin büyüklüğüne göre değiştiği için, gelir dağılımı bir ülkede tasarruf ve tüketim hacmini ve tüketimin oluşumunu etkilemektedir (Güller, 2021;34).

Bir ülkede güçlü bir sosyal, politik ve ekonomik yapıya sahip olmak için, gelir dağılımında adaletin sağlanması çok önemlidir. Çünkü gelir dağılımında adaletin olduğu bir ülkede vatandaşlara daha iyi imkanlar sunulabilmektedir. Demokrasinin işleyişinde etkinliğin ve verimliliğin artırılması, sosyal karmaşalardan uzaklaşılması, yoksulluğun önlenmesi ve fırsat eşitliğinin sağlanması gibi önemli

konuların gerçekleşebilmesi için, gelir dağılımında adaletin sağlanması gereklidir (Güller, 2021;35).

Gelir dağılımı sosyal adalet ve eşitlik kavramlarıyla yakından ilgili bir kavram olmakla birlikte gelir dağılımındaki eşitsizlikler genel ekonomik eşitsizliklerin önemli göstergelerinden biri olmakta, gelir dağılımı ile ilgili bilgiler çeşitli sosyal sistemleri sosyal adalet ve eşitlik kıstaslarına göre değerlendirilmesini sağlar (TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 2001: 3).

Bir ülke hakkında yorum ya da ülkeler arasında karşılaştırma yapabilmek için gelir dağılımını birçok şekilde incelemek mümkündür. En çok kullanılan dağılım türleri kişisel gelir dağılımı ve fonksiyonel gelir dağılımıdır. Kişisel gelir dağılımı, toplam gelirin toplumu oluşturan bireyler, aileler ve gruplar arasındaki dağılımıdır. Fonksiyonel gelir dağılımı, üretim süreci sonunda meydana gelen hasılanın üretim faktörleri arasında bölüşülmesidir. Sektörel gelir dağılımı bir ülkede bulunan tarım, sanayi, hizmet, ticaret ve diğer sektörlerin milli gelirden aldıkları payı göstermektedir. Bölgesel gelir dağılımı, milli gelirin ülkedeki farklı bölgelerde yaşayan kişilere göre dağılımıdır. Bu dağılım ile ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıklar ortaya konur. Eğitim düzeyine göre gelir dağılımı çeşitli eğitim gruplarının millî gelirden aldıkları paydır. Bu dağılım çeşidinde, düşük gelir grubuna giren kesimin eğitime ayrabileceği bütçe, yüksek gelir grubuna oranla oldukça düşük kalmaktadır. Yaşa ve cinsiyete bağlı gelir dağılımı bir ülkede üretilen gelirin, kadın ve erkek nüfusu arasındaki bölüşümünü demektir. Bu sınıflandırma, gelirin toplumdaki tüm bireylere eşit ölçüde paylaşılması açısından önemlidir. Meslek gruplarına göre gelir dağılımı da millî gelirin ilgili meslek gruplarına göre bölüşümünü açıklar. Bu dağılım türü, gelirin hangi meslek gruplarında yoğunlaştığının ölçümünde kullanılmaktadır.

Gelir dağılımı konusunda bir diğer ayırım çeşidi de birincil ve ikincil gelir dağılımıdır. Piyasadaki işleyişe müdahale edilmeden oluşan millî gelirden üretim faktörlerinin aldıkları pay, birincil gelir dağılımı olarak adlandırılmaktadır. Bu dağılımın belirleyicisi, piyasanın kendisidir. Fonksiyonel gelir dağılımı birincil gelir

dağılımıdır. Devletin müdahalesi, ikincil dağılım (yeniden dağılım) olarak adlandırılmaktadır İkincil gelir dağılımı da gelirin doğuşu ve kullanılışı arasında gelirin çeşitli gruplar ve tabakalar arasında yeniden paylaşımı ile ilgili hususları kapsamakta ve buna gelirin yeniden dağılımı denilmektedir.

1.6.5.1. Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler

Gelir dağılımı birçok faktörden etkilenebilmektedir. Mesela; ekonomik büyüme, enflasyon, vergiler, kamusal harcamalar, dış ticaret, eğitim, kayıt dışı ekonomi, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, piyasa yapısı, ayrımcılık, teknolojik değişimler gibi. Bu bölümde gelir dağılımını etkileyen faktörler makroekonomik, yapısal ve sosyal olarak üç başlık altında toplanacaktır.

Gelir Dağılımını Etkileyen Makroekonomik Faktörler: Gelir dağılımı, birçok makroekonomik faktörle yakın ilişkilidir. Bu makroekonomik faktörler ekonomik büyüme, işsizlik, kamusal harcamalar, vergiler ve enflasyondur.

- Ekonomik büyüme faktörü: ekonomik büyüme bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içerisinde artmasıdır. Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasında ters ilişki vardır, bu durumda ters U hipotezi ile elde edilmektedir. Ters U hipotezini Kuznetz geliştirmiştir. Bu hipoteze göre ekonomik büyümeyle birlikte gelir dağılımının bozulacağı ifade edilmektedir. Daha ileri safhalarda da adaletsizlik yerini daha adil bir dağılıma bırakmaktadır.
- İşsizlik Faktörü: İşsizlik en geniş tabiriyle, çalışmaya hazır, çalışabilme becerisinde ve isteğinde olup bir işte çalışamamak olarak tanımlanabilir. İşsizliğin birtakım maliyetleri söz konusudur bunlar hem kişisel hem psikolojik hem de toplumsal olmaktadır. Bu nedenle de işsizlik makroekonomik bir problemi ortaya koymaktadır.
- Kamusal Harcama Faktörü: Kamusal harcamalar, gelir dağılımında önemli etkilere sahiptir. Kamusal harcamalarda esas nokta, bu harcamaların hangi

yön ve ölçüde kullanılacağı ile harcamaların çeşitlerine göre şekillenmektedir. Şöyle ki yapılan bir kamu harcaması doğrudan düşük gelir grubuna yönelik pozitif bir etki sağlıyorsa bu, harcamanın düzeltici; negatif bir etki yaratıyorsa harcamanın bozucu bir etkisi olduğunu göstermektedir.

- Vergi Faktörü: Vergilerin gelir dağılımına etkileri, sınıflandırmalarına göre değişiklik göstermektedir. Şöyle ki dolaylı ve doğrudan vergi ayırımında doğrudan vergilerin vergi mükelleflerinin mali gücüne göre vergilendirilmesini sağladığı için gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik pozitif etki oluşturmaktadır.
- Enflasyon Faktörü: Enflasyon, bir ekonomideki fiyatlar genel seviyesinin sürekli artması olarak tanımlanır. Enflasyonun gelir dağılımına etkisi, diğer faktörlerde olduğu kadar belirgin değildir.

Gelir Dağılımını Etkileyen Sosyal Faktörler: Gelir dağılımını etkileyen birtakım sosyal faktörler vardır. Bunlar; eğitim, sosyokültürel faktörler, demografik faktörler, cinsiyet ve yaş faktörleri olarak beş tanedir.

- Eğitim Faktörü: gelir dağılımı farklılıklarının nedenlerinden bireyler arasındaki emek dağılımında oluşan farklılıklardır. devlet, farklılıkların önüne geçebilmek için bireylere çeşitli eğitim imkânları tanıyarak gelir dağılımındaki adaletsizlikleri önlenebilmek için çalışmaktadır.
- Sosyo-Kültürel Faktörler: Kültürel yapı gereği gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluk gibi problemlerde geleneksel bir tutum karşımıza çıkmaktadır. Türkiye gibi aile ve akrabalık ilişkilerinin önemli olduğu, dayanışma ve yardımlaşmanın yüksek olduğu, kültürel yapısını koruyan toplumlarda sosyokültürel yapıyı görmezden gelmek yanlış olacaktır.
- Demografik Faktörler: demografik faktörler içerisinde olan nüfus artışı ile kentleşme, en yüksek etkiye sahip faktörler olarak bilinmektedir. Nüfus artışının hızlanması, gelecekte nitelsiz emek artışına sebep olarak uzun vadede gelir dağılımında adaletsizliğe yol açmaktadır mesela

- Cinsiyet faktörü: geçmişten günümüze gelen kadının belirli işleri yapması gerektiği tutumuna yönelik, küresel gelişmişlik dâhilinde, yerini zamanla modern bir bakış açısı olan kadının toplumdaki yeri ve öneminin artması gerekliliği düşüncesine bırakmıştır. Böylelikle kadınlar eğitime ulaşma ve işgücüne katılım oranında ciddi gelişmeler yaşamışlardır.
- Yaş faktörü: Nüfus yapısının yaş dağılımı, işgücü miktarını göstereceği için önemlidir.

Gelir dağılımını etkileyen yapısal faktörler, ülkeden ülkeye, ekonomiden ekonomiye değişiklik gösteren faktörlerdir. Bu faktörler Mevcut ekonomik konjonktür ve ülkenin gelişmişlik düzeyi, kayıt dışı ekonominin varlığı, beşerî sermayenin varlığı olarak sıralanır.

- Ekonomik Yapı ve Ülkenin Gelişmişlik Düzeyi Faktörleri: Bir ülkenin gelir dağılımı sermaye ve toprak gibi kazanç elde edilen değerlerin dağılımına, sağlık, eğitim ve barınma vb. kamu hizmetlerinin sağlanması ve dağılmasına, politik karar alma mekanizmasına, ülkede uygulanmakta olan vergi sistemine, servet dağılımına, devletin ekonomi içerisindeki yerine, takip edilen büyüme politikalarına, enflasyona vb. bağlı olup her bir ülke kendi içerisinde kendi koşullarına göre değerlendirilmelidir.
- Kayıtdışı Ekonomi Faktörü: Gizli ekonomi, paralel ekonomi, kara ekonomi veya kayıtdışı ekonomi diğer adları olmaktadır. Kayıt dışı ekonomi en basit GSYİH büyüklüğüne dâhil edilmeyen, yasal olmayan ve kayda geçilmeyen, dolayısıyla denetime tabi tutulmayan çeşitli iktisadi faaliyetler bütünü olarak tanımlanabilir. Ekonomik verimlilikte düşüşe neden olan ekonomik faaliyetler olarak da bilinir kayıtdışı ekonomi. gelir dağılımında adaletsizliğin ve yoksulluğun artışı, vergi ahlakı seviyesini düşürerek kayıtdışı ekonomiyi arttırabilmektedir.
- Beşerî Sermayenin Varlığı Faktörü: Bir toplumda beşerî sermaye farklılığından dolayı bireylerin çalışmaları sonucu kazandıkları gelirler birbirlerinden farklıdır.

1.6.5.2. Gelir Dağılımını Ölçüm Yöntemleri

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin ölçülebilmesi için kaynaklarda çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu ölçütleri objektif ve normatif olarak ikiye ayırabiliriz. objektif ölçütler olarak Aralık ölçütü ve değişim aralığı, Gini katsayısı ve Kuznetz eğrisini sayabiliriz. Bu ölçütler istatistik kullanılarak gelirlerin birbirlerinden veya ortalama gelirden farklılıklarını inceler. Atkinson endeksi gibi normatif ölçütler bu incelemeye ek olarak refah anlayışı çerçevesinde fayda fonksiyonunu da hesaplamaya katarlar (Güller, 2021:56).

Gelir dağılımı eşitsizliğinde kullanılan ölçütlerin beş tane ilkesi vardır. Bu ilkeler sırasıyla; Pigou-Dalton (transfer) ilkesi yani yoksuldan zengine yönelik bir gelir transferi söz konusu olduğunda, bu transfer eşitsizlikte bir azalmaya neden olmamalıdır. Toplumdaki her bireyin geliri aynı oranda değişikliğe uğradığı zaman, gelir dağılımındaki eşitsizlik değişmemelidir. Nüfus ilkesine göre de gelir dağılımındaki eşitsizlik ölçütleri, nüfus artışı karşısında değişmemelidir. Simetri ilkesine göre, eşitsizliği saptamakta kullanılan ölçütlerin, bireylerin gelirleri dışında diğer birtakım niteliklere karşı hassasiyet taşımaması gerekir. Son ilke olarak ayrıştırma ilkesi de düşük gelir gruplarında eşitsizliğin artması durumunda genel olarak eşitsizliğin de artması gerektiğini anlatmaktadır (Aktan ve Yaşar, 2002: 32).

Gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmek için çok sayıda araç kullanılmaktadır. Bu araçlar: aralık ölçüsü, görelî ortalama mutlak sapma, varyans değişme katsayısı, logaritmik sapmaların ortalaması, logaritmik standart sapma, Gini katsayısı, Kuznets katsayısı ve eğrisi, yüzde payları analizi, genel entropi ölçütü, Theil endeksi, Dalton ölçütü, Atkinson endeksi ve Lorenz eğrisi analizi sayılabilir.

Ülkemizde TÜİK gelir dağılımı ölçütleri olarak Gini katsayısı, yüzdelerik gelir dilimleri, Lorenz eğrisi ve yüzde payları (P80/P20) kullanmakta ve hesaplamaktadır.

- Lorenz Eğrisi: Max O. Lorenz tarafından 1905 yılında geliştirilen bu ölçüt, Gini katsayısının temelini oluşturmakta gelir dağılımındaki eşitsizliği diyagram içinde grafiksel olarak göstermektedir. Burada nüfus genellikle beş yüzdelik dilime ayrılır ve yatay ekseninde nüfusun, dikey ekseninde ise gelirin kümülatif payı yer alır. Bu noktaların oluşturduğu eğri, Lorenz eğrisi olarak adlandırılmaktadır. Eğer gelir tamamıyla eşit şekilde dağılıyorsa tam eşitlik doğrusu oluşur, gelir eşitsizliğinin artması hâlinde de doğru eğikleşerek daha yatay bir hâle gelir.
- Gini Katsayısı: Corrado Gini tarafından 1912 yılında geliştirilen Gini Katsayısı, Lorenz eğrisinden sağlanmaktadır. Gini katsayısı birçok gelir dağılımı grubu arasında çeşitli karşılaştırmalar yapılmasına imkan sağlar. Katsayı, en sık kullanılan eşitsizlik ölçütlerinden biridir. Katsayı sıfır ila bir arasında değer almaktadır. Katsayı bire yaklaştıkça adaletsizlik artmakta, sıfıra yaklaştıkça ise adalet sağlanmaktadır
- Yüzdeler Pay Analizi: Yüzdeler pay analizi ölçütü, kişisel gelir dağılımının ölçülmesinde kullanılmaktadır. Bu ölçüt hanelerin veya bireylerin toplam gelirden aldıkları payların yüzdelerini hesaplamaktadır. Burada toplam gelirden en yüksek payı alan grupta en düşük payı alan grup karşılaştırılmakta ve gruplar arası gelir eşitsizliği değerlendirilmektedir. Bu ölçüte göre haneler çeşitli yüzdelik gruplara ayrılmakta ve Her bir grubun toplam gelirden aldıkları paylar karşılaştırılmaktadır. Özellikle uluslararası karşılaştırmalara imkan sağlanır. Gruplar %1'lik 100, %5'lik 20, %10'luk 10 veya %20'lik 5 gruba ayrılabilir (Pinar, 2019: 271).
- Pareto Katsayısı: İtalyan sosyolog ve iktisatçı Vilfredo Pareto tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçüte göre, bir toplumda millî gelir dağılımı piramide benzemektedir. Buna göre, piramidin zirve noktası, toplumdaki en yüksek gelire sahip birkaç aileyi

simgelemektedir. Zirveden tabana doğru inildikçe gelir düzeyinde düşüş yaşanmaktadır. Tabanda da, en düşük gelir grubuna sahip kesim yer almaktadır. Pareto'ya göre, gelir kişiler arasında eşit biçimde dağıtılamaz. Bunun nedeni kişisel farklılıklardır.

- Ters U Hipotezi: Nobel İktisat Ödüllü Simon Kuznetz, 1955 yılında yapmış olduğu çalışmada, ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında toplumun yoksul olması ve dağıtılacak pek bir kaynak olmadığı için gelir dağılımının adil olduğunu ancak kalkınmanın ileri safhalarında sanayileşme ve kentleşme aşamasında bozulduğunu ve belirli bir aşamaya gelen kalkınmadan sonra gelir dağılımının tekrardan düzelmeye başladığını iddia etmiştir. Bahsedilen kalkınma ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki, ters u hipotezi olarak adlandırılmıştır. Ancak bazı ülkelerde bu hipotezin doğru olmadığı görülmüştür.
- Atkinson Eşitsizlik Ölçütü: burada toplumun gelir dağılımındaki eşitsizliğe verdiği değer, sıfır ila sonsuz arası bir değer almaktadır. Bu değer sıfır olduğunda, toplumun gelir dağılımındaki eşitsizliğe karşı duyarsız olduğunu ve dağılıma toplumda önem verilmediğini gösterir. Değerin sonsuz olduğu durumda da gelir dağılımının oldukça adaletsiz olduğunu ve toplumun sadece en yoksul kişiler ile ilgilendiğini söyler (Öztürk ve Göktolga, 2010: 12).
- Aralık Ölçütü ve Değişim Aralığı: Aralık ölçütü, gelir dağılımındaki en yüksek ve en düşük gelire sahip kesim arasındaki farkın ortalama gelire oranlanmasıyla bulunur. Değişim aralığında, gelir dağılımında yer alan en yüksek ve en düşük gelire sahip kesimin arasındaki farktır(Aktan ve Yaşar, 2002: 33).
- Theil Endeksi: Henry Theil'in 1967 yılında bilgi aktarımı esnasında oluşan kayıpları ölçmek amacıyla geliştirdiği bir endekstir. Sonra iktisadi açıdan eşitsizlikleri ölçmek için kullanılmıştır. Gini katsayısı gibi Theil endeksi de, millî gelirin ne ölçüde eşit paylaşıldığını gösterir.gini katsayısında olduğu gibi sıfır ila bir arasında değer

almakta ve sıfıra yakın değerler aldıklarında daha adil bir gelir dağılımını ifade etmektedirler.

1.7. Sosyal Refah Devletin Sürdürülebilirliği

1980'lerden itibaren dünyaya hakim olan liberal ekonomi politikalarının kabul edilmesi ve sosyal refah devletin finansmanında yaşanan sorunlar bunlara ek olarak büyüme ve nüfus yapısındaki sorunlar sosyal devletin gelir dağılımındaki rolünün azaltılması ve sosyal refah devletin küçültülmesi tartışmalarına sebep olmuştur (Şanlıoğlu, 2016: 175).

Sosyal güvenlik sistemi, Keynesyen politikaların terk edilmesi ve vergi politikalarına dair artan uluslararası rekabet baskısı ulusal seviyede sosyal devletlerin politika bağımsızlıklarını daha da sınırlandırmış ve sosyal politikaların belirli bir düzeyde piyasaya açılmasına neden olmuştur (Butterwegge, 2006: 268).

Sosyal politikaların ve sosyal devletin sınırlarına ulaştığına dair yıllardır tartışmalar devam etmektedir. Özellikle de 1990'lı yıllarda ABD ekonomisindeki hızlı büyüme AB'deki sosyal devletlerde rekabeti arttırmış ve sosyal devlete ait tartışmalar 2000'lerden itibaren ivme kazanmıştır (Boeck, 2011: 425-426).

Sosyal devlet uygulamalarını eleştirenler ekonomik büyümenin sağlanmasında sosyal politikaların oluşturduğu maliyeti ortaya koymakta ve bu durumda ekonominin dinamizmini azaltmakta ve bürokrasinin artmasına neden olduğunu ileri sürmektedirler. Bu durumun ortadan kaldırılması içinde devletin ücret maliyetlerini ve vergi oranlarını düşürmesi böylece de arzın arttırılmasına yönelik politikaların benimsenmesini ortaya koymaktadırlar. Ama piyasa koşullarında gerçekleşen, yanlış kararlar ya da aşırı risk üstlenmesi sonucu gerçekleşen başarısızlıklara devletin dolaylı olarak da vergi mükelleflerinin neden katlanmaları gerektiğini yeterince ortaya koyamamaktadırlar (Şanlıoğlu, 2016: 175)

Sosyal refah devletinin karşılaştığı sorunlarla mücadele edebilmesi için reform yapması gerekliliği toplumlarda ve konunun uzmanları tarafında kabul edilmektedir. Ama yapılacak reformların hangi alanlarda olacağı ve nasıl yapılacağı konusundaki tartışmalar politikacılar, teorisyenler arasında devam etmektedir. Günümüze kadar sosyal devlet uygulamaları çeşitli meydan okumalara maruz kalmış ama tüm sorunlarına rağmen temel politikalarını koruyarak yoluna devam etmiştir. Şöyle ki kurumsal yapıları sanayi toplumundaki sosyo-ekonomik koşullara göre ayarlanmış ve ekonomik-sosyal değişimlere uygun olarak yeni politikalar oluşturulmuştur.

Sosyal refah devletinin sürdürülebilirliğiyle ilgili akademik tartışmalarda Kıta Avrupası sosyal refah devletini değişime kapalı sosyal devlet anlayışı olarak formüle etmekte ve sosyal politikaların etkin olarak yürütülmesini sağlayacak yeniliklerin yeterli olmadığını ifade etmiştir (Baccker, 2010: 76). Sosyal refah devleti modelinin en önemli temsilcisi olması açısından Almanya bu konuda önem arz etmekte ve takip edilmektedir. Almanya'ya bakıldığında da son 10 yılda yürürlüğe konulan farklı yeniliklerin bazı sıkıntılara rağmen uygulanabilmesi ve ülke ekonomisinin büyümeyi sürdürmesi, sosyal devlet uygulamalarının sürdürülebilir olduğunu ortaya koymuştur (Şanlıoğlu, 2016:177).

Sosyal refah devletinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için; sosyal fırsat eşitliğine önem verilmeli sosyal devletin ekonomik amaçlardan daha üstün bir değerler sistemi olduğu unutulmamalı ve üretilen GSYİH' nın adil dağılımını sağlayan politikalar ortaya konulmalıdır. Sosyal devletin sosyal ve insani amaçları olduğu unutulmamalı toplumun zayıf kesimini koruyucu politikalara devam edilmelidir. Sosyal devletin uyguladığı politikalar vatandaş üzerinde devletin meşruiyetine ve sosyal barışa yardımcı olmalıdır. Sosyal güvenlik sistemine güvenin artması ve geniş toplum kesimlerinde kabul edilmesi sistemin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır (Şanlıoğlu, 2016: 178).

Son yıllarda ülkemizde de yaygınlaşan sosyal politikaların ana hatlarına bakarsak, özellikle engellilere dair bakım ücreti, engelli maaşı ve iş olanaklarının sağlanması ve artırılması göze çarpmaktadır. Sosyal güvencesiz 65 yaş üstü için

gerçekleştirilen yardımlar, asgari ücretin arttırılması, toplumun geniş kesimini ilgilendiren sağlık, iâşe, toplu konut yapımı gibi pek çok uygulamanın hayata geçirilmesi toplum tarafından olumlu şekilde kabul edilmiştir. Kadın istihdamı için sağlanan ayrıcalıklar, geri kalmış bölgelere yönelik alt yapı yatırımları da diğer uygulamalardandır (Şanlıoğlu, 2016: 178).

Ekonomik büyüme, insan onuruna yaraşır hayat sürdürmek ve toplumsal istikrar için sosyal politikalar önemlidir. Piyasanın görünmez eli ne yazık ki sorunsuz işlememekte, devletin gücüne ihtiyaç duymaktadır (Şanlıoğlu, 2016:178).

1.8. İktisadi Ekollerin Sosyal Refah Devletine Eleştirileri

Klasik iktisadın görünmez el kavramı 1929 dünya ekonomik buhranı karşısında çaresiz kalmıştır. Dönemin koşullarını iyi bilen ve yaşayan Keynes sorunlara yeni çözüm önerileri getirmiştir. Keynes devletin ekonomiye aktif müdahalesini savunmuş ve ekonomide düzenleyici rol almasını ortaya koymuştur. Bunun sonucunda da devletlerin ekonomiye müdahalesi gelişmiştir. Bunun sonucu olarak kamu kesiminin ülke ekonomisinde aktif rol oynadığı, müdahaleci devlet anlayışının yayıldığı ve devletin iktisadi teşebbüsler kurarak ekonomiye katıldığı görülmüştür (Acartürk, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/hakan.doc>).

1970’li yıllarda yaşanan krizde Keynesyen politikalar yetersiz kalmış ve bu politikalar sorgulanmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda da keynesyen iktisada alternatif olabilecek iktisadi düşünceler ortaya çıkmıştır. Bu iktisadi düşünceler klasik iktisat temellerine ve ilkelerine dayalı ama onu eleştiren ve yeniden yorumlayan özellik taşımaktadırlar. Bu iktisadi ekoller; Monoterizm, Rasyonel Beklentiler Okulu, Kamu Tercih Teorisi, Anayasal İktisat, Arz Yönlü İktisattır (Özcan, 2009: 24).

Monoteristler doğal işsizlik olgusuna vurgu yapmışlar, klasik iktisadın miktar teorisini yeniden yorumlamışlar ve ekonomide para politikasının belirleyici

olduğunu ortaya koymuşlardır. Rasyonel beklentiler teorisyenlerine göre de geçmişte kişilerin bekleyişlerini baz alarak ekonomik kararlar alınabileceğini öne sürmüşlerdir. Kamu tercihi teorisi ve anayasal iktisada göre seçmenler fayda, partiler oy, bürokrasi bütçe baskı grupları da kar peşinde koşarlar. Burada aşırı büyümüş bir devlet vardır ve bu devlet ekonomik ve sosyal yozlaşma içindedir ama kamu tercihi ve anayasal iktisatla beraber devlet kurumlarıyla küçülmeli ve yeniden düzenlenmelidir der. Arz yönlü iktisatta Laffer eğrisiyle vergi indirimi yaparak böylece vergi gelirlerini arttıracak ve gelir dağılımında adaleti sağlamak içinde ekonomik büyüme ve etkinliğin sağlanması gerektiğini ortaya koyar (Özcan, 2009: 47).

1.8.1. Liberalizm ve Liberal Eleştiriler

Liberalizm devlet müdahalesini reddeden ve pazarın kendi kendine düzenleneceğini savunan ekoldür. Liberalizme göre bireyler özgürdür ve buna karışılmaz, bireyler bir müdahale olmadan mülkiyet temelli ilişkiler çerçevesinde özgür hareket ederler ve adaleti sağlamak için gücü elinde olan ama hukuk kuralları tarafından sınırlandırılmış devleti savunur. Liberalizm de devletin üç temel görevi vardır. Bu görevler savunma, adaleti sağlama ve kamu kurumlarını ve işlerinin devamlılığını sağlamaktır. Koyu bireysellik, deregülasyon ve sosyal korumanın özelleştirilmesi liberalizmin temel özellikleridir (Yaşa, 2018: 153).

Bu ekol Devletin ekonomiye müdahalesine karşıdır. Devletin yoksullara olan yardımı, bireyleri tembelliğe iterek kârın düşmesine sebebiyet verebileceği için devlet, düşük gelire sahip kesime yardım yapmamalıdır. Bu ekol, gelir dağılımı ve yoksulluk gibi sorunların ekonomik gelişmeler ışığında kendiliğinden çözüleceğini savunmaktadır (Güller, 2021: 41).

Liberal görüşe göre; sosyal refah devleti piyasaların doğal işleyişini bozarak emeğin çalışmayı ikame edip boşta kalmayı seçmesini ve sermayenin yatırım karar isteğinin düşmesine neden olur. Sosyal refah devleti üretim faktörlerini kamu

sektörüne kaydırarak ekonominin en verimli sektörü olan özel sektörün boştaki kalmasına neden olur. Ayrıca sosyal refah devleti despotik bir devlet anlayışıdır çünkü yurttaşlarını bürokrasiyle kontrol eder ve fakir kesim bu yüzden zarar görür. Ağır oranlı vergi sistemi yüzünden ekonomik özgürlükler zarar görür. Ayrıca da sosyal refah devleti büyük kaynaklara sahip olmasına rağmen yoksulluğu azaltamamıştır (Özcan, 2009: 24).

1.8.2. Marksizm ve Marksist Eleştiriler

Marksizm Alman filozof Karl Marx'ın düşüncelerine dayanan ve onları temsil eden sosyalist akımdır. Marks'a göre tarihî olayların tamamı, siyasal, kurumsal ve ekonomik faktörler arasındaki etkileşimler neticesinde doğmuş olup bu etkileşimler, toplumların gelişmelerini belirleyici rol oynamaktadır (Aksu, 1993: 11). Marks'a göre, kapitalist toplumlarda ciddi bir toplumsal eşitsizlik söz konusudur ve bu eşitsizliklerin kaynağı da özel mülkiyettir. Kapitalist bir toplumda iki sınıf vardır. Bu sınıflar Burjuvazi ve Proleterya'dır. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan sınıf Burjuva sınıfıyken; Proleterya da emeğini kiralayarak yaşayan sınıf olmaktadır. Gelir dağılımının iyileştirilebilmesi için mevcut iktisadi sistemin değiştirilmesi gerektiğini savunur Marks. Çünkü sermaye endüstriye dayalıdır ve sermaye çok az kişinin elindedir. Mevcut iktisadi sistemin değişmesi Proleterya sınıfının devrimi sonucunda gerçekleşecektir. Çünkü Burjuva sınıfı, Proleterya sınıfını çok düşük standartlarda çalıştırarak zenginliğine zenginlik katmaktadır (Güller, 2021: 42).

Bu ekole göre, gelir dağılımı problemi toplumsal sınıf çerçevesinde ele alınmış gelir dağılımını kapitalistler ve işçi kesim arasındaki çatışmaya indirgemıştır. Bu ekol kapitalistlerin üretimden aldıkları kârın tek kaynağının artı değer olduğunu söyler. Üretim aşamasındaki sermayenin artması, işgücü verimliliğinin artmasına yol açarken, geçimlik ücret düzeyinin değişmeyip sabit kalması, ücret gelirlerinin toplam gelir ve üretim içindeki payını azaltacak, kârdan elde edilen gelirleri de arttıracaktır (Güller, 2021;42).

Marksistlere göre; sosyal refah devletinde sosyal yardımlar sermayenin ihtiyaçlarına göre yapılacağı için gerçek ihtiyaç sahiplerinin yani çalışan kesimin gereksinimlerini karşılamaz. Sermayenin birikim ihtiyacındaki değişimleri yansıtır sosyal rejimdeki değişmeler. Sosyalizme bir çaredir aslında sosyal refah devleti ve politikaları. Refah harcamalarının finansmanı sosyal refah devletinde büyük ölçüde işçilerdir bu nedenle de harcamalar pek etkin değildir. Devlet sosyal refah devletinde vatandaşlarının hayatına fazla müdahale eder. Sosyal refah devletinde refah hizmetleri bürokratik ve anti demokratiktir çünkü işçilerin refahını kendilerinin yönetmesini engeller (zcan, 2009: 25)

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL REFAH DEVLETİ ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’DE SOSYAL REFAH HARCAMALARI

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de devletin gerçekleştirdiği kamu harcamalarından hangilerinin sosyal refah harcamaları olduğu belirlenecek ve bu sosyal refah harcamaları ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.1. Türkiye’de Sosyal Devlet Sistemi

Sosyal devlet anlayışı Türkiye’de Avrupa’da olduğu gibi demokratik hareketlerle değil, devlet tarafından organize edilen bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır. 1921 yılında çıkarılan 151 sayılı kanun işçileri güvence altına alan ilk yasa olmakta ve bu yasa işçileri, kısıtlı da olsa koruma altına almasıyla sosyal refah devleti açısından ayrı bir öneme sahip olmaktadır. Ayrıca bu kanunla Ereğli kömür madenlerinde çalışan işçilerin hakları da koruma altına alınmaktaydı. Bu yasa çalışma şartlarının iyileştirilmesi açısından, çalışma süresi, çalışma yaşı, hastalıklara karşı işçinin ücretsiz tedavisi, iş kazalarında işçinin hakkının korunması vb. konuları kapsamaktaydı. 151 sayılı yasa, bölgesel bir yasa olmasına karşın Türkiye’de ilk sosyal güvenlik belgelerinden biri olması nedeniyle önem arz etmektedir.

1923 yılında Cumhuriyet ilan edilmeden önce İzmir’de düzenlenen Ekonomi Kongresi kararları da, iş yaşamını ve sosyal ilerlemeyi amaçlaması bakımından sosyal refah devleti anlayışı açısından önem arz etmektedir. 1924 Anayasasında sosyal ve ekonomik haklarla ilgili bir ibare bulunmamasına karşın anayasada yer alan ücretsiz ilköğretim eğitimi, devlet hastanelerinde ücretsiz tedavi olanağı gibi uygulamaların bulunması sosyal devletin varlığını göstermektedir.

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran tüm dünyayı etkilemiş ve bunun sonucunda devletin toplumsal ve ekonomik hayata müdahale etmesi kaçınılmaz olmuştur. Zaten Birinci Dünya Savaşının ağır etkisinde kalan ve milli sermayesi

olmayan Türkiye’de devlet, çeşitli sanayi dallarında üretim yaparak bir takım ekonomi politikalarını uygulamaya çalışmıştır.

İki dünya savaşı arasında Türkiye’de ekonomik ve toplumsal alanda bir takım değişimler gerçekleşmiştir. Şöyle ki; özellikle devletçilik alanında atılan adımlarla özel sektörde sermaye artışı sağlanmış ama enflasyon sebebiyle yolsuzluk ve toplumsal sınıflar arasında fark artmıştır. Neticede de tek parti rejimi zarar görmüş ve çok partili sisteme geçiş önem kazanmıştır.

Sosyal devlet kavramı Türkiye’de ilk olarak 1961 Anayasasında geçmiştir. 1961 Anayasasında sosyal devlet kavramı ‘sosyal devlet ilkesi’ olarak literatürde yerini almıştır. 1961 Anayasasında sosyal devlet ilkesi Cumhuriyetin nitelikleri arasında kabul edilmiş, sosyal devletin özellikleri belirtilmiş ve sosyal hak ve ödevler anayasa kapsamında ilk kez sistemli şekilde yer almıştır. 1961 Anayasasında devletin sosyal hukuk devleti olması güvence altına alınmıştır. Anayasanın 41. Maddesinde yer alan ‘ ekonomik ve toplumsal hayatın adalete, tam çalışma esasına ve tüm insanlığa yaraşan yaşam standartları sağlanmasına’ yönelik düzenlenmesi sosyal devlet olmanın yükümlülüğü olarak kabul edilmiştir. Anayasada bunlardan ayrı olarak, ekonomik, toplumsal, kültürel kalkınmayı demokratik yöntemlerle gerçekleştirmek, milli tasarrufu arttırmak, yatırımların milletin faydasını göreceği şekilde yapılması da devletin görevleri olarak kabul edilmiştir. Bu anayasada sosyal devletin görevlerini belirlemek ve ekonomik, kültürel, sosyal politikalar geliştirmek devlet görevi olarak kabul edilmiştir. Aynı anayasada sosyal yardımlar da yer aldığı halde toplumun tamamını kapsamadığı da görülmektedir.

1982 Anayasası’nda da 1961 Anayasasında olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin bir sosyal devlet olduğu kabul edilmiş ve Cumhuriyetin özellikleri arasında sosyal devlet ilkesi de sayılmıştır. 1982 Anayasası sosyal hukuk devleti ilkesine göre hazırlanmış bir anayasadır. Ama aynı anayasada yer alan bir madde de devletin ekonomik ve sosyal alanda Anayasa ile belirlenmiş görevlerini, amaçlarına uygun olarak yerine getirmesi mali kaynakların yeterliliğine bağlanmıştır. Böylece hükümetlere bu konuda bir esneklik tanınmıştır.

Sosyal politika bağlamında ülkemizde yaşanan en büyük dönüşüm AB uyum yasalarıyla olmuştur. AB ülkelerinde uygulanan sosyal devlet ilkesiyle alakalı ortak politikalar ve kanuni düzenlemelerin ülkemizde uygulanmasıyla AB ile sosyal politika farklılıkları önemli ölçüde giderilmiştir.

1982 Anayasasında yer alan ‘sosyal devlet ilkesi’ ne rağmen dünyada sosyal devlet uygulamalarının eski etkisini kaybetmeye başladığı görülmektedir. Ekonomik piyasaların denetimden uzaklaşması ve serbestleştirilmesi, devletin gerçekleştirdiği bir takım faaliyetleri yerel yönetimlere bırakması devletin küçülmeye başladığını göstermektedir. Böylece ülkemizde sosyal devletin etkinlik gösteremediği ve yerini neo-liberal politikalara bırakarak, etkinliğini yitirmeye başladığı görülmektedir.

Türkiye’de sistemli bir sosyal devlet anlayışına geçilmesi batılı devletlere baktığımızda gecikmeli olduğu görülmektedir. Batılı ülkelerde sosyal devlet anlayışı işçi sınıfı ve demokratikleşme hareketleriyle ortaya çıkmışken, ülkemizde merkezi hükümetin planlamalarıyla uygulanmaya başlanmıştır. Peki ülkemizde sosyal devlet anlayışına sistemli şekilde gecikmeli geçilmesinin sebepleri ne olabilir? Bunun nedenlerine baktığımızda, ekonomik büyümeye öncelik verilmesi, örgütlenme kültürünün düşük olması, kadere razı olma inancı, aile içinde ve toplumsal dayanışma yoluyla ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi gibi etkenlerin olduğu görülmektedir.

Türkiye’de sosyal devlet sistemi, esasen devlet tarafından her kademe ücretsiz olarak sağlanan eğitim hizmeti, çalışanlara yönelik sosyal sigorta hizmetleri(sağlık ve emekli aylıkları) ve sınırlı seviyede sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden oluşmaktadır. Yani Türkiye’nin sosyal devlet sistemi eğitim ve sosyal güvenlik sisteminden oluşmaktadır.

Türk sosyal refah devleti sistemi esas itibariyle sosyal koruma sağlanmasında ailenin merkezi rol üstlendiği bir sistem özelliği taşımaktadır. Bununla birlikte, ailenin yanında devlette tarihsel olarak istihdam imkanı sağlamak

ve temel sosyal hizmetleri sunmak suretiyle sosyal güvenlik alanında önemli bir rol oynamıştır (Buğra ve Keyder, 2006: 213).

2.2. Türkiye’de Sosyal Refah Harcamaları

Türkiye’de sosyal refahı sağlamak için kullanılan kamu harcamaları; sosyal güvenlik harcamaları, transfer harcamaları, eğitim harcamaları ve sağlık harcamalarından oluşmaktadır.

2.2.1. Sosyal Güvenlik Harcamaları

İnsanlar çağlar boyunca, yaşamlarında karşılaşılabilecekleri risklere karşı korunmak ve geleceklerinden emin olma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bunu sağlamak içinde bireysel ya da toplumsal önlemler almışlardır. İlk çağlarda bu önlemler sistemli yapıda değil bireysel olarak sağlanmaya çalışılmıştır. Ama zamanla sosyal devlet anlayışının ortaya çıkışıyla sosyal güvenlik adı altında sistemli biçimde ele alınmaya başlanmıştır bu önlemler.

Bireyler işsiz kalmak gibi ekonomik ve sosyal risklerden başka hastalık, sakatlık vb. fizyolojik risklerle de karşılaşabilmektedir. Sosyal güvenliğin temeli bu gibi riskler karşısında bireylerin gelir sağlayamaması ve yaşamlarını sürdürememesi tehdidine karşılık bireylerin ve toplumun ruh sağlığını korumak ve olumsuz etkileri en aza indirmektir.

Dar anlamda ve geniş anlamda olarak iki şekilde açıklayabiliriz sosyal güvenliği. Dar anlamda sosyal güvenlik kavramı, kişilerin maruz kalabileceği tehlikelere karşı korunması, psikolojik, ekonomik ve sosyal güvenin bireylere verilmesidir. Bu doğrultuda sosyal güvenlik dar anlamda; asgari bir yaşam seviyesinin sağlanması ve sürdürülmesini hedefler. Sosyal güvenlik geniş anlamda da, kişilere ekonomik, sosyal ve kültürel haklar sağlayarak, onların ekonomik durumlarında azalmaya neden olacak tüm riskleri sosyal güvenlik şemsiyesine

almayı, ihtiyaç halinde sosyal yardımlarla kurumlar kurmayı, ekonomik ve sosyal iyileşmeyle sosyal refahı yükseltmeyi amaçlar.

Kişilerin kendi istek ve iradelerinden ayrı belirli sosyal risklere karşı ekonomik güvence sağlanarak korunması ve zararlarının karşılanması için devletin düzenlediği kurum ve ya kurumlar topluluğudur Sosyal güvenlik sistemi.

Emekli Sandığı, Bağ Kur, Sosyal Sigortalar Kurumunun faaliyetleri 1982 Anayasasında yer alan 60. Madde de ‘Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir.’ Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar’ diye belirtilerek anayasal temele alınmıştır.

Türk sosyal güvenlik sisteminin temel özelliği, yönetim şekilleri, sağladıkları yardımlar, standartları ve bağlı bireyleri birbirinden farklı birçok kurum ve kuruluştan oluşuyor olmasıdır. Ayrıca sistemimiz de kişilere ek sosyal güvenlik imkânı sağlayan özel kurumlar sayılmazsa hukuk sistemine göre bir kişi aynı anda sadece bir sosyal sigorta kurumuna bağlı olabilir.

Ülkemizde sosyal güvenlik sistemi primli sistem ve primsiz sistem olarak ikiye ayrılmaktadır.

2.2.1.1. Sosyal Güvenlik Sisteminde Primli Sistem

Primli sisteme sosyal sigortalar adı da verilmektedir. Sosyal sigortaların içeriğinde işçi ve işveren katkılarıyla beraber, işsizlik sigortası haricinde açıkları kapatmak için devlet katkısı vardır. Bütçeden ayrılan kaynaklarla sosyal güvenlik harcamaları gerçekleştirilmektedir.

Sosyal sigorta kavramı değişik fonksiyonlara sahip bir kavram olmakta, sosyal güvenlik kurumu çalışanları sosyal risklere karşı koruyan olmakla beraber, belirli zamanlarda sosyal risklere karşı, sosyal sigortalı olanlara fiilen sağlanan

ödeneklerdir. Sosyal sigorta, sistemden faydalanmak isteyenlere yönelik toplanan primlerle sağlanan hizmetlerin finansmanını sağlayan sistemdir.

Sosyal sigortalar, prim esasına göre bütün çalışanları kapsayan sosyal güvenlik ağıyla sosyal güvenliği temin eder.

Ülkemizde sosyal güvenlik sistemi devlet tarafından organize edilmektedir. Sosyal güvenlik sistemi sosyal sigorta kurumları aracılığıyla sağlanmaktadır. Sosyal sigorta kurumları ILO tarafından belirlenmiş riskler doğrultusunda hizmetlerini gerçekleştirmektedir. Sosyal sigortalar kurumu tanım olarak, sistemden yararlanmak isteyenlere yönelik toplanan primlerle sigortalılara sağlanan hizmetlerin finansmanını sağlayan kurumdur.

Sosyal sigortanın amacı, işçilere ve tüm çalışanlara sosyal risk ve tehlikelere karşı kendilerini güvence altında hissetmelerini sağlayacak güvenceyi oluşturmaktır.

Sosyal sigortaların genel özellikleri şu şekildedir:

- Sistemde kurumsal özerklik vardır.
- Primli rejim mevcuttur.
- Sisteme katılım zorunludur.
- Sistemde sosyal dayanışma bu bağlamda da kendi kendine yardım esası geçerlidir.
- Finansmanına devlet, işçi ve işveren katılmaktadır.
- Sistem kapsam olarak sadece çalışanı değil ailesini de kapsar

Ülkemizde sosyal sigorta kurumları, SSK, Bağ Kur, Emekli Sandığı, İş ve İşçi Bulma Kurumu ve vakıf statüsündeki sandıklardan oluşmaktadır. SSK ve Bağ-Kur finansman olarak prim esasına dayanırken, Emekli Sandığı kesintiler, karşılıklar ve hazine yardımlarına dayanır.

Ülkemizde 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunuyla Sosyal Sigortalar, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı Sosyal Güvenlik Kurumu adı altında tek çatı altına alınmış ve bu yasayla Sosyal Güvenlik Kurumu oluşturularak Türk sosyal sigorta sisteminin idari yapılanması köklü bir değişime uğramıştır. Bu şekilde yapılarak Türk sosyal sigorta sistemindeki çoklu yapı yerine tek kurum oluşturulmuştur. Sosyal güvenlik kurumunun oluşturulmasıyla sadece çalışanların sosyal sigorta işlemler değil tüm nüfusa yönelik genel sağlık sigortası, düşük gelirli kişilere yönelik hizmet ve yardımlarla ilgili görevlerde SGK'ya verilmiştir.

2.2.1.2. Sosyal Güvenlik Sisteminde Primsiz Sistem

Sosyal güvenlik sisteminde primsiz rejimin diğer adı kamu sosyal güvenlik harcamalarıdır. Kamu sosyal güvenlik harcamaları, yararlananların finansmanına katılmadığı, finansman ihtiyacının merkezi veya yerel idareler bütçesinden karşılandığı sosyal güvenlik uygulamalarıdır. Kamu sosyal güvenlik harcamaları Türk sosyal güvenlik sistemindeki sosyal sigortaların boşluklarını gidermeye çalışır.

Yararlananların prim ödemediği, katkıda bulunmadığı primsiz rejim sistemi, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Sosyal hizmet ve yardımlar, kendi ellerine olmayan nedenlerle yoksul ve muhtaç duruma düşen kişilere insanlık onuruna yaraşır asgari yaşam düzeyi sunmak ve çevreye uyum sağlamaları için devlet bütçesinden direkt kamu kaynaklarından ayrılacak bir fondan ve özel gönüllü kuruluşlarca oluşturulan fonlardan sosyal ve ekonomik yardım etmeyi amaçlar.

a) Sosyal Yardımlar: Sosyal yardımlardan kastedilen kamu sosyal yardımlarıdır. Sosyal yardımlar, toplumun kendi ellerinde olmayan sebeplerle muhtaç ve yoksul duruma düşen vatandaşlarına ve dar gelirli bireylere insanlık onuruna yaraşan asgari yaşam düzeyi sağlamak için devletin nakdi yardım yapmasıdır. Sosyal yardım alan vatandaşlar herhangi bir yükümlülük altına girmezler. Sosyal yardımlar kısmen de olsa yoksulluğu azaltmak için yapılır. Sosyal

yardımın finansmanı devlet tarafından vergilerle sağlanır ve ivazsızdır. Sosyal yardım muhtaçlık durumunda nakdi veya ayni olarak sağlanır.

Sosyal yardımların olumsuzluklarına baktığımızda, istismar edilebilirliğinin olması, gizli olarak yapılmaması halinde kişilerin toplumda kendilerini ezik görmelerine neden olabilir ve sosyal yardım kişileri tembelleğe itebilir.

Sosyal yardımların yapısına baktığımız da ülkemizde ikili bir ayırım olduğu görülmektedir. Sosyal yardımlar, tazminat karakteri taşıyan sosyal yardımlar ve koruma karakteri taşıyan sosyal yardımlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Tazminat Karakteri Taşıyan Sosyal Yardımlar: kamu hizmetlerinde bulunan ve ya kamu yararına çalışırken zarara uğrayan kişilere doğrudan devlet bütçesinden yapılan yardımlardır. Devlet sosyal yardımlar ile korunmaya muhtaç çocukları topluma kazandırmayı, yaşlıları, sakatları, harp ve görev şehitleri, dul ve yetimleri, malul ve gazileri korumayı ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat sürdürmelerini sağlamayı amaçlar.

Tazminat karakteri taşıyan sosyal yardımlar kendi içinde 4 kısma ayrılmaktadır. Muhtaç asker ailelerine yardım, vatan hizmetinde bulunmuş İstiklal Madalyası sahiplerine yardım, görevleri nedeniyle yaralanan yahut ölen bazı kamu görevlilerine yardım ve yabancı ülkelerde Türk kültürüne hizmet eden öğretmenlere yardımlardan oluşmaktadır.

Koruma Karakteri Taşıyan Sosyal Yardımlar: bu sosyal yardımlar sosyal hizmet şeklinde gerçekleştirilebileceği gibi sosyal yardım şeklinde de olabilir. Koruma karakteri taşıyan sosyal yardımlar, bütün muhtaç vatandaşlara yapılan yardımlar, yaşlı, sakat ve malullere yapılan yardımlar, muhtaç sanatçılara yapılan yardımlar, doğal afetlerden zarar gören çiftçilere yapılan sosyal yardımlar, konut edindirmeye yönelik yardımlar, öğretmenliği özendirilmeye yönelik yardımlar olarak sınıflandırılmaktadır.

Sosyal yardımlar uygulamada, sosyal yardımlaşma ve dayanışma genel müdürlüğünün yaptığı yardımlar, sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumunun ayni ve nakdi yardımları, Emekli Sandığının 2022 sayılı kanun ışığında yaptığı sosyal yardımlar olarak uygulanmaktadır.

b) Sosyal Hizmetler: Sosyal hizmet, belirli bir disiplin içinde birey, aile, grup ve toplum için genel refah seviyesini ve sosyal işlevselliği artırma çabasıdır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Sosyal_hizmet). Sosyal hizmet kamu tarafından muhtaçlara yönelik hizmet şeklinde yapılan yardımlardır.

Türkiye’de 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununda sosyal hizmetler, kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesine ve çözümlenmesine yardımcı olunması ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü olarak tanımlanmaktadır (2828 s. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu md.3.a, R.G.S:18059,27.05.1983).

Sosyal hizmetler, yoksul kişilere ve kişisel sebeplerle sosyal risk altında, muhtaçlıkları bulunan kişilere yönelik, koruyucu, önleyici ve iyileştirici hizmetlerdir (Çengelci, 1996: 5-8).

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu: Bu kurum 24.05.1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile korunmaya, bakıma ya da yardıma muhtaç çocuk, aile, yaşlı ve diğer kişilere sosyal hizmet sunmak ve bu hizmetleri yürütmek için kurulmuştur. 2828 sayılı kanun ile sosyal hizmetleri gerçekleştiren kurumlar arası dağınıklık giderilmiş ve bu alandaki mevzuat birleştirilerek hizmetler tek çatı altında toplanmıştır.

Bu kurum sosyal hizmetleri, çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları, kreş ve gündüz bakımevleri, huzurevleri, bakım ve rehabilitasyon merkezleri, çocuk ve

gençlik merkezleri, kadın veya erkek konukevleri, toplum ve aile danışma merkezleri gibi kurumlarıyla gerçekleştirmektedir.

2.2.2. Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları, milli gelir üzerinde doğrudan etki oluşturmaksızın satın alma gücünün özel şahıslar ve sosyal tabakalar arasında el değiştirmesine neden olan, karşılığında herhangi bir mal ve hizmet elde edilmeyen harcamalardır. Transfer harcamaları genel olarak karşılıksız yapılan harcamalardır. Karşılıksız oldukları içinde milli gelir üzerinde doğrudan etkileri yoktur. Yapılan transfer harcamaları, satın alma gücünün yani gelirin piyasadaki aktörler arasında el değiştirmesini sağlar. Böyle olunca da mal ve hizmet akımı transfer harcamaları karşılıksız olduğu için herhangi bir el değiştirmeye maruz kalmazken el değiştiren paradır yani satın alma gücüdür (Türk, 1999: 50-52).

Transfer harcamaları milli gelirden dolayı bir etki yaratmaktadır. Transfer harcamaları ile kamudan diğer sektörler için satın alma gücü aktarılacak, gerçek kaynakların tüketimini ifade edilmemektedir (Türk, 1999: 33-35).

Transfer harcamaları toplumun sosyal yönden olmasına yöneliktir mal ve hizmet alımına yönelik yapılmaz. Bu yüzden yardım amacı taşımaktadır. Transfer harcamaları üretim, tüketim ve birikim üzerinde yönlendirici etkiler yapabilir. Bir varlığın satın alınması karşılığında yapılabileceği gibi karşılıksızda olabilmektedir transfer harcamaları (Akdoğan, 1992: 71-74).

Transfer harcamaları, ülkelerin gelişmişlik seviyeleri içinde bir gösterge özelliği taşır ve gelişmekte olan ülkeler de kamu harcamalarında ki payı az iken, gelişmiş ülkelerde nispi önemi daha da yüksektir (Ataç ve Ataç, 1992: 36).

Transfer harcamalarını aldıkları şekillere ve karşılık kriteri esasına göre kısaca şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

Dolaylı Transferler / Dolaysız Transferler: Dolaylı transfer ekonomik amaçla yapılan ve üreticiyle tüketicinin gelirlerinde artışı amaçlayan harcamalardır. Örneğin, vergi iadeleri ve ekonomik sübvansiyonlar gibi. Dolaysız transferler ise bireylerin gelirlerinde doğrudan bir artış yaratan harcamalardır. Yoksullara yapılan yardımlar ya da emekli maaşları gibi uygulamalar buna örnektir.

Gelir Transferleri / Sermaye Transferleri: Gelir transferleri, gelirin farklı ihtiyaç sahibi kişiler arasında el değiştirmesidir ve sosyal amaçlı gerçekleştirilir. Örneğin emekli maaşları buna örnek teşkil etmektedir. Sermaye transferleri de daha önceki mevcut sermayenin el değiştirmesidir. Savaş tazminatları buna örnektir.

Verimli Transferler / Verimsiz Transferler: Verimli transfer, üretimde yeni bir değer oluşturan harcamalar verimli, oluşturmayan transferler verimsiz olarak kabul edilir. Yani burada esas olan bu tür ödemelerin üretim üzerinde etkili olup olmamasıdır. Buna göre de iktisadi amaçlı transfer harcamaları verimli harcamalar, sosyal amaçlı transfer harcamaları verimsiz harcama olarak kabul edilir.

Cari Transferler / Sermaye Transferleri: Cari transfer faydası dönem içinde yok olan transferlerdir. İç ve dış faiz ödemeleri gibi. Sermaye transferleri, faydası dönem içinde yok olmayan, gelecek dönemlere de sarkan harcamalardır. Kamulaştırma, kurumlara katılma payları gibi.

İktisadi Transferler / Mali Transferler: İktisadi transferlerin diğer adı sübvansiyonlardır. Bunlar uygulamada geniş ölçüde yararlanılan ekonomi ve sosyal politikanın aracı olan negatif vergilerdir. Kamu fonlarıyla finanse edilen çeşitli yardımlar da denebilir. İktisadi transferler, devletin ekonomik ve mali amaçlarla belli bir karşılık beklemeden çeşitli kesimlere yaptığı harcamalardır. Devlet böylece ekonomik büyüme ve kalkınmayı amaçlar. Mali ve iktisadi transfer olarak adlandırılan iktisadi amaçlı transfer harcamaları, devletin karşılık beklemeden çeşitli kesimlere yaptığı ekonomik ve mali amaçlı harcamalardır (Kalaycı, 2016: 7) .

2.2.2.1. Türkiye’de Transfer Harcaması Kalemleri

Ülkemizde transfer harcamaları özellikle Planlı Kalkınma Programları çerçevesinde derecede uygulama alanı bulmuştur. 1950-1963 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırılmasında, cari harcamalar ve yatırım harcamaları olarak ikili bir ayırım yapılmışken, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Programı çerçevesinde 1964 Mali Yılı Bütçesi’nde kamu harcamaları; cari harcamalar, yatırım harcamaları, sermaye teşkil ve transfer harcamaları biçiminde sınıflandırılmıştır. 1964 yılından itibaren transfer harcamalarının üçlü ayırma tabi olması, bir yandan bütçenin yatırımlar konusunda plana uyumunu sağlamış diğer yandan o zamana kadar cari harcamalar içinde yer alan devlet borçları, vatani hizmet aylıklar, eki emekli, dul ve yetim maaşları; katma bütçeli idarelere, belediyelere, dernek ve benzeri teşekküllere yapılan yardımlar, sermaye teşkili ve transfer harcamaları arasına alınmış, buna karşılık yatırımlar arasında görülen küçük onarımlar cari harcamalar kapsamına alınarak cari giderleri gerçek olarak gösterme olanağı elde edilmiştir (Öner, 1993: 242-243).

Türk Bütçe Sisteminde transfer harcamalarının sınıflandırması 2004 yılına kadar program bütçe çerçevesinde olmuştur. Program bütçeye göre transfer harcamaları aşağıdaki kalemlerden oluşmuştur:

- Kamulaştırma ve bina satın alımları
- Kurumlara katılma payları ve sermaye teşkilleri
- İktisadi transferler ve yardımlar
- Mali transferler
- Sosyal transferler
- Borç ödemeleri
- Fon ödemeleri

Ülkemizde, program bütçe sistemindeki sınıflandırmada kullanılan kod yapısı sorunları, uygulama sorunları, alt yapı sorunları nedeniyle 2004 yılında

Analitik Bütçe Sınıflandırmasına geçilmiş ve 2004 yılı Bütçe Hazırlama Rehberi'nde Ekonomik Sınıflandırma ve Transfer Harcamalarının Yapısı ekonomik sınıflandırma içinde yer almıştır. Dört farklı sınıflandırma sistemine dayanır Analitik bütçe sistemi. Bu sınıflar; kurumsal sınıflandırma, fonksiyonel sınıflandırma, finansman tipi sınıflandırma ve ekonomik sınıflandırmadır.

Analitik bütçe sınıflandırmasında amaç, bütçe politikalarının esnekliğini, saydamlığını ve seçiciliğini arttırmak, bütçenin hazırlanmasını, uygulanmasını ve sonuçlarının daha ayrıntılı ve sistemli olarak izlemek ve değerlendirmek, kamu kurumlarının gerçekleştirdikleri hizmetleri, finans kaynaklarını ve maliyetlerini sağlıklı şekilde izlemektir (Taşkesti, 2006: 77-79).

Analitik bütçe sistemine göre transfer harcamaları aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır:

- Cari transferler
- Faiz giderleri
- Sermaye transferleri

2.2.2.2. Sosyal Refahı Sağlamada Sosyal Transfer Harcamalarının Etkileri

Sosyal transferler sosyal refahı sağlamada önemli bir harcama kalemidir. Özellikle sosyal refah devletinde sosyal yardım boyutunda direkt temel olmaktadır. Transfer harcamaları toplumun sosyal olarak güçlü olması için yapılmakta ve çoğunlukla yardım amacı taşımaktadır. Bu yüzden mal ve hizmet alımına yönelik değildir.

Gelir dağılımı üzerinde transfer harcamaları farklı etkilere sahiptir. Bazı transfer harcama türleri gelir dağılımını iyileştirici etki gösterirken bazı türleri gelir

dağılımını bozucu etkilere sahiptir. Mesela devleti gerçekleştirdiği sosyal yardımlar ve öğrenci burslarının arttırılması, gelir dağılımını düşük gelirli lehine değiştirir.

Transfer harcamalarında gelir dağılımında ve sosyal refahı sağlamada harcamaların yapıldığı kişilerin özellikleri farklı etkiler gerçekleştirmektedir. Mesela maddi durumu iyi olmayan bireylere yapılan yardımlar sosyal refahı sağlamada etkindir ama şirketlere yapılan sübvansiyonlar gelir dağılımını bozucu etki yapar.

Ekonomik transferler içinde yer alan sübvansiyonlar toplumdaki bir gruba (grup sanayi, tarım ve hizmet grubu olabilir) eğer ekonomik veya siyasi sebeplerle özel fayda sağlarsa ve o grubun gelirinde artış meydana gelirse gelir dağılımının bozulmasına neden olacaktır. Ayrıca bu kesimden alınan vergiler düşük ve GSMH içinde kayıt dışılık fazla ise gelir dağılımı daha da bozulacaktır (Özen, 2002: 17-18).

Sosyal refah harcamaları gelir dağılımını iyileştirmeyi ve sosyal refahı arttırmayı amaçlar. Bu amacı gerçekleştirmek içinde devlet yoksullara direkt sosyal yardımları kullanır. Bunu gerçekleştirirken de önemli nokta gerçekleştirilen sosyal transfer harcamalarının nasıl finanse edildiğidir. Eğer finansman çoğunluğunun artan oranlı vergilerle sağlandığı gelirden, yüksek gelirli kişilerden düşük gelirli kişilere fon aktarımı şeklinde yapılırsa gelir dağılımı olumlu şekilde etkilenir. Bu durum sosyal refah devletinin yansımasıdır. Eğer transfer harcamalarının kaynağı borçlanmaysa gelir dağılımı olumsuz etkilenir dolayısıyla da sosyal refah negatif etkilenecektir.

2.2.3. Sağlık Harcamaları

Sağlık harcamaları ekonomik bir terim olduğundan sağlığa ait ekonomi içinde ele alınması gerekir. Bu sebeple de önce sağlık ekonomisi kavramının açıklanması lazımdır. Sağlık ekonomisi kavramı, sağlık sektöründe kullanılması için ayrılan kaynakları en etkin biçimde kullanmayı, toplumdaki bireyler arasında adil biçimde dağıtmayı ve sunmayı hedefleyen disiplindir (Toprak , 2019: 133).

Ayrı bir ekonomi olarak sağlığın kabul edilmesinin nedenlerine baktığımızda; hemen hemen tüm ülkelerde ülkenin en önemli harcama kalemlerinden biri olması ve ülke kaynaklarının önemli bir kısmının buraya ayrılmış olması, gelişmiş ülkeler başta olmak üzere sağlık turizminin ortaya çıkması gibi nedenlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Son zamanlarda yaşanan özellikle iki olayın sağlık ekonomisine ilgiyi arttırmakla direkt alakası bulunmaktadır. Bunlardan ilki, dünyada ciddi şekilde ölümlerin sebebi olan bulaşıcı hastalıkların önlenmesi için geliştirilen iyileştirici ürünler, diğeri de insanların ortalama yaşam beklentisindeki yükselmedir. Sağlık ekonomisi, sağlık hizmet talepleri, sunumları ve ödeme yöntemleriyle ilgili oluşan problemleri değerlendirerek ekonomi biliminin araçlarına göre çözüm sağlaması bakımından önem taşır.

Sağlık kavramı üzerinde farklı tanımlamalar yapılabilir. Dünya Sağlık Örgütüne göre sağlık, bedensel, ruhsal ve sosyal olarak tam bir iyilik halidir. Sağlığın tanımlanmasında ki iyilik hali kavramını açıklarken sağlığın sübjektif ve objektif ayrımının yapılması önemlidir. Sübjektif sağlık kavramı, fiziki, duygusal ve sosyal yönden iyi olması bireyin kendini sağlıklı hissetmesi halidir. Objektif sağlık kavramıysa, doktor muayenesi ve yapılan testlere göre belirlenen bir hastalığın olmamasıdır.

Dünyadaki neredeyse tüm demokratik sistemlerin temel amacı, sağlıklı birey ve bu bireylerden oluşan bir toplum yaratmaktır. Güvenliğin, istikrarın, refahın gücün ve mutluluğun en önemli etkeni ruh ve beden sağlığına sahip olmaktır. Sağlığın elde edilmesi, korunması ve devamlılığının sağlanması amacıyla sağlıkla ilgili hizmet ve mal üreten tüm kurum ve kuruluşların oluşturduğu yapıya sağlık sektörü adı verilmektedir. Sağlık harcaması sağlık sektöründe yapılan her türlü harcamaya denilmektedir (Doğan, 2008: 68).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 'ne göre ülkenin yıllık GSMH'nın en az yüzde 5'i olması gerekir o ülkede sağlık harcamalarına ayrılacak pay. Ayrıca bunu ulaştırılması gereken bir hedef olarak koymuştur gelişmekte olan ülkeler için ve az gelişmiş ülkeler için (Yılmaz, 2010: 37).

Eğitim ve sağlık beşeri sermayenin nitelik olarak gelişmesinde etkili önemli iki unsurdur. Beşeri sermayenin asıl kaynağı eğitimidir ama toplumun sağlık düzeyi de beşeri sermayeyi etkileyen unsur olmaktadır. Sağlık toplumun gelir ve refahını, işçi verimliliğini işgücüne katılımını, yatırım ve tasarruf oranlarını, demografik faktörlerle diğer beşeri sermaye faktörleri üzerinde direkt etkili olmaktadır. Bu nedenle de sağlık harcamalarının niteliği ve dağılımı daha da önemli olmaktadır.

Sağlık sektöründe Devletin olmasını açıklayan iki farklı teori vardır. Bu teoriler, piyasa başarısızlıkları ve gelir eşitsizliğidir. Piyasa başarısızlıkları teorisi, piyasanın pareto etkinliğinden sapmasına neden olur. Piyasa Pareto etkin durumda olabilir fakat sağlık güvencesi olmayan ve maddi durumu olmayan insanlar sağlık hizmetinden yararlanamayabilir. Bu da devletin sağlık sektörüne girmesini zorunlu kılar.

Sağlık harcamaları sağlık ekonomisinin en önemli ayağıdır. Bu yüzden, sağlık harcamalarının en iyi şekilde sunulması korunması ve geliştirilmesi, sağlık sektörüne ayrılan kaynakların doğru şekilde tespit edilmesini, yönlendirilmesini ve geliştirilmesini gerekli kılar.

Toplumun kalkınmasında bireyler en önemli beşeri kaynaktır, bu yüzden toplumdaki bireylerin sağlıklı olması gerekir. Sağlıklı bir toplum sağlıklı bireylerden oluşur. Toplum sağlığı açısından sağlık harcamalarının etkin şekilde gerçekleştirilmesi önemlidir. Ülkelerin sağlık harcamaları ile ekonomik büyüklükleri arasında paralellik vardır bu açıdan da öneme sahiptir.

2.2.3.1. Sağlık Harcamalarının Önemi

Sağlık harcamaları toplum sağlığı ve sağlık ekonomisi bakımından önem taşımaktadır. Sağlık ekonomisinin önemini artmasıyla hastalıkların önlenmesi için girişimler ön plana çıkmış ve koruyucu sağlık hizmetlerinin değeri artmıştır. Bu şekilde sonradan ortaya çıkabilecek daha büyük sağlık harcamaları engellenmeye çalışılmıştır. Sağlık hizmetlerine dair yapılan harcamalarla toplumun genel olarak sağlık düzeyi yükseltilmektedir. Böylece çocukların eğitimlerinden geri kalmaması, yetişkinlerin sağlıklı ve nitelikli insan gücü şeklinde devamlılığın sağlanması ve toplumun hayat kalitesinin artırılması sağlanmaktadır. Sağlık harcamaları beşeri sermayenin korunması, verimliliğin artırılması, zamanın etkin kullanımının sağlanması gibi sebeplerle gerçekleştirilirken yatırım harcaması niteliğindedir. Çünkü bu yatırımlarla beşeri sermaye toplum refahını etkilemekte ve daha sağlıklı, üretken nesillerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Genel olarak sağlık harcamalarının gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde önemli olmasının nedenleri:

Ekonomik faaliyetler sınırsız kaynaklarla yapılmaz. Bu nedenle de sağlık harcamalarının planlı şekilde yapılması ve kaynakların nerede, nasıl, ne zaman, ne miktarda kullanılacağına belirli olması gerekir.

Sağlık harcamaları sadece bireyi ilgilendiren bir konu değildir. Kamu ve özel sektör aracılığıyla asıl harcama gerçekleştiğinden karar vericiler için daha çok önem taşır.

Teknolojiye yönelik sağlık harcamaları önem kazanmıştır. Çünkü teknolojik gelişmeler sağlık hizmetlerini kolaylaştırır ve sağlık hizmetlerinin verimliliğini üst düzeye çıkarır.

Sağlık sektöründe matematik, istatistik, ekonomi gibi bilim dallarının geliştirdiği analiz ve hesaplamaların kullanılmasının istenmesi sağlık harcamalarının önemini arttırmıştır.

Sağlık harcamalarının doğru şekilde yapılmasıyla sağlık hizmetlerinin faydası ortaya çıkmaktadır. Bu durum toplum sağlığının ve toplumu oluşturan bireylerin sağlığını korumak, vatandaşları hastalandığında tedavi etmek, kronik hastalığı olanların ve engellilerin hayatlarını devam ettirebilmeleri açısından önemlidir.

2.2.3.2. Sağlık Harcamalarını Etkileyen Faktörler

Sağlık harcamalarının değerinin artması yapılan harcamaların büyüklüğünü de arttırmaktadır. Sağlık hizmetlerindeki artış gelişmiş ülkelerde daha fazla fark edilmektedir. Sağlık harcamaları farklı değişkenlerden etkilendiği için ülkeler içinde de her zaman aynı olmamakta farklılık olmaktadır.

Sağlık harcamalarında artış veya azalışa neden olan faktörler gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde birbirine yakınlık gösterir. Genel olarak etkili olan faktörler teknoloji, ekonomi ve sosyo-kültürel faktörlerdir. Sağlık harcamalarını etkileyen değişkenler özellikle tıbbi teknolojinin gelişimi, nüfus yapısı, eğitim seviyesi, kronik ve salgın hastalıklar, sigorta sektöründeki gelişmeler, bireylerin gelir durumları gibi nedenlerdir.

Sağlık harcamalarını etkileyen faktörleri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

Kişi Başına Düşen Gelir: GSYİH'da kişi başına düşen gelirin artması ya da azalması tüketicinin harcama davranışlarını etkiler. Sağlık harcamaları da sağlık ekonomisinin içinde olduğundan bireylerin gelirindeki değişimden etkilenir. Bireylerin gelir seviyesinin artmasıyla kişiler kaliteli sağlık hizmeti arayışına girer,

erteledikleri sağlık harcamalarını gerçekleştirirler ve estetiğe dair harcamalara ynelirler.

Kişi başına dufen gelirin artmasıyla hizmet kalitesi yksek olan ve ileri teknoloji kullanan özel sağlık kurumları tercihi artar.

Sonuç olarak kamu kesimi tarafından veriliyor olsun özel kesim tarafından veriliyor olsun verilen sağlık hizmetlerine olan talebin artmasına ve sağlık harcamasının artmasına neden olur kişisel gelirin artması ve yaşam standartlarının ykşselmesi.

Kentleşme ve Sosyal Yapıdaki Değişim: Kentleşmenin artmasıyla sosyal yapıda da değişimler olmakta ve sağlık hizmetlerine olan talep ykşselmektedir. Talebin ykşselmesi sağlık hizmetlerine dair yatırımları arttırmakta ve dolayısıyla sağlık harcamalarını arttırmaktadır. Yani kentleşmeyle nufusun artması ve sanayileşmenin neden olduğu sağlık problemlerinin artmasıyla sağlık hizmetlerine talepte artar. Sağlık hizmetlerine ve sağlık yatırımlarına talep bakımından sağlık harcamalarını arttırıcı yönü vardır kentleşmenin.

Eğitim Seviyesindeki Artış: Toplumun eğitim seviyesinin artması, bireylerin hem bilinçli bir tüketicisi olmasını sağlar hem de sağlıklarına verdiklerin önemin artmasını sağlar. Sağlığa verilen önem arttıka sağlık harcamaları da artmaktadır. Kaliteli hizmet veren sağlık kuruluğu talebinin artmasına neden olur bireysel sağlık harcamaları. Ayrıca bu durum ulkemize yurt dışından sağlık hizmeti almaya gelen kişilerin artmasına da neden olur.

Artan eğitim seviyesiyle tıbbi teknolojilere ve gelişmiş ilaçlara ulaşma isteğinde de artışa neden olur. Artan eğitim seviyesiyle gereksiz ilaç tüketiciminin ve böylece ilaç israfının azalması bunun da sağlık harcamalarının azalmasını sağlamasıdır.

Yaşlı Nüfus Oranındaki Artış: gelişmiş ülkelerde doğum artışlarının az olması nedeniyle nüfus yaşlanmakta ayrıca gelişen yaşam standartları nedeniyle ortalama yaşam süresi uzamakta ve bu durum yaşlı nüfusun artmasına neden olmaktadır. Artan yaşlı nüfusla sağlık hizmetlerine ihtiyaçta artmaktadır. Bu durumda beraberinde sağlık harcamalarında artışa neden olur.

Tıbbi Teknolojinin Gelişmesi: doğal kaynakların daha etkin ve verimli kullanılmasını sağlar ileri teknoloji ama tıbbi teknolojide hizmetler için gerekli olan ekipmanların, teknolojik alt yapı, alet ve ekipmanın temini yüksek maliyetler içerir. İhtiyaç duyulan tıbbi teknolojik cihazların ortaya çıkmasının uzun süren çalışma ve araştırmalara ihtiyaç duyması bu işin maliyetlerini artırır. Ayrıca teknolojik gelişmenin neden olduğu bazı artışlarda; teknolojik gelişmeler sayesinde oluşturulan ürünlerin ve makinelerin kullanılması, bu ürünleri kullanabilecek uzman personelin yetiştirilmesi, makinelerin bakım maliyetlerinin yüksek olmasıdır.

Sağlık harcamalarının finansmanında 3 kategori vardır:

- Doğrudan Finansman Yöntemi: sağlık hizmetini alan kişinin sağlık harcamasını yapmasıdır.
- Dolaylı Finansman: sağlık hizmetini alan birey ödemeyi yapar sigortadan veya kamudan ödenen bedel daha sonra geri alınır.
- Karma Finansman: bedelin bir kısmını sağlık hizmetini alan kişinin ödemesi kalan kısmı da kamu veya sigorta şirketleri tarafından ödenmesidir.

2.2.4. Eğitim Harcamaları

Eğitim hizmeti, bireysel olarak, sosyal olarak ve ekonomik olarak çok yönlü bir konudur. Bu yüzden de eğitim hizmetinin kamu tarafından üretilmesini ve denetlenmesini zorunlu kılar. Toplumunu her yönden etkileyen eğitim hizmeti piyasa şartlarına bırakılamaz.

Eğitim harcamaları eğitim sürecinin gerçekleştirilmesi amacıyla kullanılan parasal kaynaklara denir. Devletin merkezi yönetim teşkilatı, yerel idareler ve kamusal niteliği taşıyan tüm kurum ve kuruluşlarının da eğitim hizmeti verirken gerçekleştirdiği harcamalar da kamu eğitim harcamalarıdır.

Eğitim hizmeti kaliteli ve yeterli şekilde sunulduğunda iş gücünde verimliliği arttırır ve bu sayede de milli gelir düzeyinde artış sağlar. Bu durumda adil gelir dağılımının sağlanmasına yardımcı olur. Bu yüzden de eğitim harcamaları devletler için hayati önem taşır.

Eğitim harcamaları yeniden gelir dağılımına yardımcı olur. Ekonomik istikrar ve ekonomik kalkınma konularında önemli fonksiyonlar üstlenmektedir. Bu zellikleri nedeniyle eğitim harcamalarına ‘yatırım harcamaları’ da denilmektedir.

Kamunun eğitim harcamalarını karşılama nedenleri; eğitimin bireysel faydasının yanında sağladığı dışsal faydalardır. şöyle ki, eğitimi bireylerin gelir sahibi olması kişilerin kendi ihtiyaçlarını devlet yardımı olmadan karşılamasını sağladığı gibi toplumun tümüne de fayda sağlamaktadır. Diğer bir neden de siyasi sebeplerden ötürü eğitim harcamalarını karşılamaktır. Böylece eğitimle oluşturulmuş düzen devam ettirilmek istenmektedir. Diğer neden ise eğitim imknlerinin toplum içinde eşit dağıtımını sağlamaktır.

Eğitim harcamaları gelirin yeniden dağılımında görev üstlendiği için, büyüme ve kalkınmada önemli bir işlev olduğu için yatırım harcaması aynı anda tktim harcaması olarak nitelendirilir çünkü kısa süreli faydalar sağlamaktadır.

Eğitim hizmetlerinden fayda sağlayanlardan karşılık olarak belirli miktar bedel ödemeleri istenebilir çünkü eğitim hizmetleri yarı kamusal bir maldır. denmesi istenecek bedel belirlenirken siyasi otoritenin belirlediği ve marjinal maliyetin altında bir değer belirlenir malın piyasa fiyatı bedel olamaz.

Eğitim diğer yatırımlardan farklıdır çünkü insana yapılan bir yatırımdır. Eğitim hizmetlerinde, hizmetten faydalananlara sağladığı doğrudan faydanın yanında dışsallıklar şeklinde topluma yaydığı dolaylı faydaları da vardır. Eğitim hizmetlerinde eğitimin bireye sağladığı birinci yarar kişisel gelir artışı sağlamasıdır. Bu gelir artışı; yüksek eğitim almış kişilerin az eğitim almış ya da eğitim almamış kişilerden farklı gelir elde etmesi gibi olan mali kazançtır. Eğitim topluma sağladığı fayda ise bu hizmetin sunumu ve tüketimiyle oluşan dışsallıklar olmaktadır. Bu dışsallıklar, suç oranlarının azalması, siyasal karar alma mekanizmasında etkinlik sağlanması, zamanla vatandaşların vergi yüklerinin azalması, sağlık hizmetlerinin maliyetini düşürmesi, kültür ve sanata olumlu katkısı sağlamasıdır.

Eğitimle sağlanan bireysel ve toplumsal faydanın azalmasına ve eğitim maliyetlerinin yükselmesine neden olur eğer eğitim hizmetleri etkili ve aktif şekilde gerçekleştirilmezse.

Ülkemizde eğitim sistemi de, toplumumuzun son yıllarda yaşadığı olaylardan etkilenen sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik sistemleri gibi etkilenmektedir. Eğitime olan talebin hızla artması, artan öğrenci sayılarıyla beraber birim maliyetlerdeki yükselmeler kıt kaynakların etkili şekilde kullanılması sorununa neden olmuştur. Eğitimde ki sorunların çözümlenebilmesi için eğitim için yeterli kaynak ayrılmasına ve bu kaynakların etkin şekilde kullanılması gerekmektedir.

Ülkemizde, örgün eğitim ve yaygın eğitim olarak iki çeşit eğitim vardır. Örgün eğitim, okul öncesi eğitimi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarından oluşur. Yaygın eğitimde, örgün eğitimden farklı olarak düzenlenen ya da örgün eğitimin yanında düzenlenen eğitim faaliyetlerinden oluşur.

Ülkemizde her düzeyde öğretim devlet tarafından devlet okullarında ve parasız olarak sağlanır. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı'nın izniyle özel kişi ve kurumlar tarafından açılan Türk, azınlık ve yabancılara ait okullar buna dahil değildir.

Yapılan bilimsel araştırmalara göre kişilerin eğitim seviyesiyle siyasi yapı, ekonomik büyüme ve kültürel gelişme arasında olumlu ilişki olduğu kanıtlanmıştır. Sonuçlara göre, eğitim seviyesi yüksek olan toplumlarda ekonomik ve sosyal göstergelerde iyidir. Eğitimin sosyal faydası, fertlerin ve toplumun eğitiminin bu kişilerin hayat standartlarını ortaya koyan göstergelerde yaptđđ pozitif değişimlerdir. Eğitim harcamalarının bireylere daha yüksek kazançlar sağlama, daha sağlıklı toplum ve birey oluşturma, bebek doğum ve ölüm oranlarında azalma sağlama, siyasi istikrar sağlama, yoksulluk ve eşitsizliği azaltma, suç oranlarında düşme, gelişmiş evre bilincinin oluşturma tarzı fark edilir ıktıları vardır.

Eğitim harcamaları, cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olarak üç Şekilde yapılabilmektedir:

Cari Harcamalar: Eğitim sisteminde kısa vadede kullanılan, faydaları genellikle bir mali yılda görülen ve bu sürede tekrarlanan ödemelerdir. Maaş ve ücretler, ek ders ücretleri, bakım ve onarım giderleri harcamalar buna örnektir.

Yatırım Harcamaları: yıllar sonra yenilenme ihtiyacı duyulan ve bir yıldan daha fazla süre kullanılan mal ve hizmetleri satın almak için yapılan ödemelerdir. Arsa temini, bina yapımı, mobilya bilgisayar alımları buna örnektir.

Transfer Harcamaları: yatırım harcamaları ve cari harcamalar dışında kalan parasal kaynakların kişilere ve kurumlara aktarımıdır. Öğrenci bursları, yemek yardımları buna örnektir.

Kaynakların etkin kullanımını sağlamak böylece verimliliğin arttırılmasını gerçekleştirmek, gelirin daha adil Şekilde orta ve uzun vadede dağıtılmasını sağlamak, bölgesel kalkınmayı kalıcı Şekilde gerçekleştirecek çözümlere ulaşmak, tarım, sanayi, hizmetler sektörlerinin gelişmesini sağlayarak istihdamın yükselmesini gerçekleştirmek gibi dolaylı ve dolaysız etkileri vardır eğitim seviyesinin arttırılmasının (Yumuşak, 2004: 1).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SOSYAL REFAH HARCAMALARININ GELİŞİMİ

Bu bölümde Türkiye’deki sosyal refah devleti anlayışının ve uygulamalarının tarihi gelişimi açıklanmaya çalışılacaktır. Bunun içinde öncelikle Cumhuriyet öncesi dönemde sosyal refah anlayışı kısaca özetlenecek sonrasında da Cumhuriyet döneminde sosyal devletin ve sosyal refah harcamalarının gelişimi incelenecektir.

3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Sosyal Refah Devleti Anlayışının Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu Cumhuriyet öncesi dönemdir ve bu dönemde sosyal koruma geleneksel kurumlar eliyle gerçekleştirilmiştir. Bu geleneksel kurumlar; aile, meslek örgütleri ve dinsel temele dayalı hayır kurumlarıdır. Yani; Osmanlı devleti zamanında devlet toplumdaki kişilerin geleceklerini güvence altına alma ve yurttaşlarını farklı sosyal, mesleki risklere karşı koruma altına alma görevini doğrudan refah sağlama amacı için gerçekleştirmemiştir (Dilik, 1992: 35).

Aile, meslek kuruluşları ve vakıflar; fertlerin geleceklerini güvence altına almaları ile sosyal ve mesleki risklere karşı koruma sorumluluğunu yerine getiren üç temel toplumsal kurumdur.(Sallan Gül, 2004: 261).

İmparatorluk döneminde sosyal refahın sağlanmasında üç kurumun etkin olmasının nedeni olarak; ekonomik yapının ve temel üretim biçiminin tarıma dayanmasını ve savaş ekonomisinin hakim olmasını söyleyebiliriz. Ayrıca da toplumsal yapıda geleneksel aile temelli akraba ilişkilerinin de yaygın olması bu durumun etkenlerindedir (Güllülü, 1977: 122).

Osmanlı İmparatorluğunun temelinde din vardır. Bu yüzden de sosyal yardımlaşma dini kurumlar ve kurallar kapsamında yapıyordu.

Toplumsal dayanışmanın sağlanmasında İslam dini etkin olmaktadır. Özellikle İslam dininde var olan zekat uygulaması toplumda ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesini dini ve ahlaki zorunluluk haline getirmiştir. Varlıklı kişilerin yaptıkları yardımları açığa çıkarmama düşünceleri nedeniyle de bir organizasyon ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacın karşılığı olarak da vakıflar ortaya çıkmıştır. Osmanlı devletinde yoksullara yardım konusunda en önemli görev vakıflara düşmüştür. Vakıflar özellikle devletin büyük şehirlerinde maddi destekle ihtiyaç sahiplerine sosyal yardımda bulunmak için sosyal kurumlar kurmuşlar ve bu kurumlar aracılığıyla yardım etmişlerdir. Vakıflar günümüzde sosyal refah devletinin gerçekleştirdiği fakir ve muhtaçlara beslenme sağlama, kervansarayların kurulması, hacca gidenlere konaklama ve maddi yardım, kimsesizler, yetim ve yaşlılar ile dul kadınlara doğrudan gelir sağlama gibi hizmetleri dini görünüm kazanmış vakıflar yerine getirmiştir (Dilik, 1972: 35).

Toplumsal yardımlaşma ve dayanışmada etkin olan bir diğer kurum ailedir. Özellikle geleneksel aile yapısına sahip olunması yardımlaşma ve dayanışmayı arttırmıştır. Böylelikle sosyal güvenliğin sağlanmasında da aile belirleyici olmuştur (Güllülü, 1977: 122).

Aile ve vakıflar haricinde sonuncu kurum meslek kuruluşları yani Ahi birlikleridir. Ahi birlikleri çalışanları gelecek kaygısı ve çeşitli mesleki risklere karşı bu sorunların güvence altına alınması konusunda etkili olmuşlardır. Ahi birlikleri 13. yüzyıldan beri özellikle Anadolu'da faaliyette bulunan tarım dışı esnaf ve zanaatkarların üyesi olduğu ve üyelerine iş kurma, zor zamanlarda maddi destek olma, cenaze masraflarını karşılama ve zorunlu hallerde barınma ihtiyaçlarının karşılanması gibi sosyal yardımları sağlayan kuruluşlar olmaktadır (Güllülü, 1977: 122). Ayrıca birlikte ahi birlikleri üyelerine yaşlılık, hastalık ve ölüm gibi durumlarda kurdukları yardımlaşma ve dayanışma sandıkları ile sosyal yardımlarda bulunmakta olup sosyal koruma sağlamaktadırlar (Talas, 1992: 589-591).

Ahi birlikleri etkin olarak 13.yy'dan itibaren faaliyet göstermeye başlamış özellikle de 13. ve 15. yüzyıllar arasında çok başarılı, etkin olmuşlardır. 15.yüzyıldan

itibaren de siyasi yapıya katılarak özerkliklerini kaybederek etkinliklerini kaybetmeye başlamışlardır. 18.yüzyılın başında kapitülasyonlar nedeniyle batı sermayesinin Anadolu'ya girmesiyle gücünü tamamen yitirmiş 19. Yüzyıla kadar da ekonomideki krizin etkisiyle çalışanların sosyal güvenlik durumları işverenlerin elinde, yoksulların durumu zenginlerin elinde olmuş olup sosyal güvenlik ve yardımlaşma alanında yasal herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı devletinin batıya ayak uydurma çabası ile modernleşme hareketleri başlamıştır. Modernleşme hareketleriyle eğitim ve sağlık alanında gerçekleştirilen çalışmalarla sosyal refah devleti anlayışının kurumsallaşmaya başladığı görülmektedir. Bu doğrultuda karantina uygulamaları, koruyucu sağlık uygulamaları, ülke çapında devlet hastanelerinin kurulması, temel eğitimin yaygınlaştırılması düzenlemeleri gibi uygulamalarla modern anlamda sosyal refah anlayışının temelleri atılmaya başlanmıştır (Özbek, 2002: 13).

Jön Türkler Osmanlı devletinde sosyal güvenliğin kurumsallaşması için ilk çalışmaları Tanzimat Döneminde yapmışlardır. Hukuki ve idari anlamda ilk reformlar 1839 yılında Tanzimat Fermanı ile yapılmıştır. Padişahın egemenlik yetkileri ilk kez Tanzimat Fermanı ile sınırlandırılmıştır. Böylece de bireylerin temel hak ve özgürlüklerini yasal düzenlemelerle genişletmek dile getirilmiş olmakta ama uygulaması hemen gerçekleştirilememektedir. Sosyal yardımların yapılması için çeşitli sandıklar kurulmuştur. Ayrıca bu dönemde sosyal güvenlik alanında ilk çalışmalar sınırlıda olsa madencilik alanında olmuştur. İlk düzenleme de 1865 yılında Ereğli Madeni Hümayun Nizamnamesidir. Bu nizamnameyle işçilerin çalışma koşulları düzenlenmeye, çeşitli risklere karşı korumaya çalışılmıştır. Bundan sonra ki daha kapsamlı nizamname Maden Nizamnamesi olmuştur. Maden Nizamnamesiyle kapsam genişletilmiş ve işçi haklarının korunması, işçi güvenliğinin sağlanması konularında türlü önlemler alınmıştır (Özbek, 2002: 13).

Tanzimat dönemi ve 2. Mahmud dönemlerindeki sosyal devletle alakalı düzenlemeler ve uygulamalar şu şekildedir: sağlık alanında karantina teşkilatının oluşturulması, aşılama, ebelik eğitimi gibi koruyucu uygulamaların yaygınlaşması, ülke çapında devlet hastanelerinin açılması, aile alanında dul ve yetim aylıklarının

düzenlenmesi, yetim çocuklarının vasilik probleminin devlet tarafından nizamnameyle düzenlenmesi, ilk eğitimin yaygınlaştırılması çabaları, intisap nezareti yerine modern polis teşkilatının oluşturulma ve ceza kanununun kabul edilmesi dahil ilgili kanuni düzenlemelerin yapılması gibi bir dizi düzenlemeler Osmanlı toplumunda sosyal devlet kavramının yeni bir yönetim anlayışı olarak şekillenmeye başladığının işaretleridir (Özbek, 2002: 55).

1871 yılında ilk işçi örgütlenmesi olan Amelepver Cemiyeti işçilere sosyal yardım ilkesiyle kurulmuştur (Koray, 2000: 99).

Abdülhamid dönemi sosyal alanın ayrı bir zemin olarak belirlenmesi ve bu perspektifte sosyal vatandaşlık olgusunun genişlediği bir dönem olmuştur. Özellikle kasaba ve köyler düzeyine kadar ilk eğitim imkanlarının ulaştırılmış olması ve birçok il merkezinde devlet hastanelerinin açılması bu açıdan önem teşkil etmektedir. Ayrıca bu dönemde devletin sosyal yardım alanında gittikçe artan şekilde yer aldığı görülmektedir (Özbek, 2002: 16).

1877 yılında çıkarılan Osmanlı Medeni Kanunu yani Mecelle işçi ve işveren ilişkilerini bireyci esaslara bağlamış ve çalışanları koruyucu nitelik göstermiştir.

II. Meşrutiyet Dönemine bakıldığında fakirlere dağıtılan aylık Muhtacin Maaşı ile Fukaraperver Cemiyetleri adındaki hayır cemiyetleri sosyal yardım sistemi olarak kabul edilmektedir(Özbek, 2002: 53). Hilal-i Ahmer Cemiyeti yani Kızılay bu dönemde Osmanlıda yarı resmi kurum olarak kurulmuştur(Doğan, 2008: 27). .

Sosyal güvenlik alanında bu yıllarda özel sigortacılıkta başlamıştır. İlk özel sigorta şirketi 1872 yılında İngilizler tarafından kurulmuştur. 1893 yılında kurulan “Osmanlı Umum Sigorta Şirketi” ilk Türk Sigorta şirkettir. İlerleyen zamanlarda milli sigorta sektörünün geliştirilmesi için “Feniks” adında başka bir sigorta şirketi kurulmuştur (Doğan, 2008: 27).

1880’li yıllardan başlayarak bir kısım memurların sosyal güvenlik kapsamına alınması ve emeklilik aylığı almaya hak kazanması Kamuda çalışanlara ilişkin ilk önemli gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bunun içinde 1881 yılında ilk kez sivil memurlar için “Sivil Memurlar Tekaüt Sandığı” kurulmuştur (Özcan, 2009: 71).

Darülaceze yani yoksullar evi 1896 yılında, modern çocuk hastanesi olan Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi 1899 yılında, 1902 yılında da Darül-hayr-ı Ali kurumları yani yetimlere eğitim ve barınma sağlayan kurum sosyal refah sağlama amacıyla açılmıştır(Özcan, 2009: 71).

İmparatorlukta Dünya Savaşı’nın kaybedilmesiyle ekonomik bunalıma girilmesi ve savunma harcamalarının önemli bir yer işgal etmesinden sosyal güvenlik alanında bu dönemde kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır(Halaçoğlu, 1995: 325).

Sosyal refah devleti oluşumunun Osmanlı İmparatorluğu’nda üç ana unsuru vardır. Bu unsurlar; merkezi devletin görevleri arasında sosyal refah sağlama amacının olması, nüfusun üretkenliğinin devlet tarafından sağlanması ve modern devlet için sosyal refahın meşruiyet kazanmaya başlamasıdır (Halaçoğlu, 1995: 325).

3.2. Cumhuriyet Döneminde Sosyal Refah Devleti Anlayışının Gelişimi

Cumhuriyet döneminde sosyal refah anlayışı ekonomi politikalarına ve anayasalara göre şekillenmiştir. Cumhuriyet’in ilk zamanlarında amaç; milli kalkınmanın sağlanması, serbest piyasa ekonomisinin ilerletilmesi ve devlet öncülüğüyle gerçekleşmesinin sağlanmasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulduğu 29 Ekim 1923’ten önce; 1921 yılında çıkarılan 114 sayılı Zonguldak ve Ereğli havza-ifahmiyesindeki Mevcut Kömür Tozlarının Amele Menafî umumiyesine Olarak Furuhtuna Dair Kanunla

kömür tozlarının satılmasıyla kazanılan gelirle işçilerin ihtiyaçlarının giderilmesi öngörülmüştür (Dilik, 1972: 33-36). Yine 1921 tarihli ve 151 sayılı Ereğli Havz-i Fahmiye Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanununda da yardım sandıklarının kurulması, kurulan sandıkların amele birliğinde birleştirilmeleri; amele birliğinin çalışma esasları ve sağlayacağı faydalar yer almıştır (Dilik, 1972: 33-36). Sosyal refah devleti anlayışına bu kanunun katkısı asgari ücretlerin ilk kez tespit edilmesini sağlamasıdır (Dilik, 1972: 74).

Tanzimat ve meşrutiyet dönemlerinin çalışma hayatıyla ilgili tüzükleri Cumhuriyet ilan edildikten sonra da geçerliliğini korumuştur. Az sayıda yeni düzenleme yapılmıştır (Sallan Gül, 2004: 209).

Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştirilen sosyal refah uygulamaları şu şekilde sıralanabilmektedir.

İzmir İktisat Kongresi: 17 Şubat 1923 yılında İzmir'de, Türkiye'de ekonomik alanda faaliyet gösteren her meslekten temsilcilerin olduğu toplam 1135 kişinin katılımıyla Ekonomik Yemin yani Misak-ı İktisadi kabul edilmiştir.

İzmir iktisat kongresinin iki amacı vardır. Bu amaçlar; tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesiminin kendine has sorunlarını ve bu kesimlerin isteklerini bütün olarak ortaya koymaktır. Ayrıca yabancı sermayeye ekonomini gelecekte alacağı yapıyı göstermektir. Bunu içinde devletçilik, vergi reformu ve dış ticaret 1. İzmir iktisat kongresinin temelini oluşturmuştur.

1921 yılında çıkarılan 114 sayılı kanun kapsamı 1924 yılında genişletilerek bütün madencileri içine alacak biçimde genişletilmiştir. Bu kanunun Cumhuriyet'in işçileri korumak için çıkardığı ilk kanun olması bakımından ayrı bir önemi vardır (Koray, 2000: 218).

Tek parti dönemi (1924-1945) : İzmir İktisat Kongresinin etkisiyle 1926-1930 yılları arasında sanayileşmeye önem verilmiş fakat herhangi bir sosyal güvenlik

önlemi alınmamıştır. Bu eksiklik Osmanlı devletindeki gibi toplumsal yardımlaşma ve dayanışma kurumlarıyla giderilmeye çalışılmıştır bu ihtiyaç.

1924 anayasasının kabul edilmesiyle işçilere dair hafta tatili kanunu 1925 yılında çıkarılmış, 1926 yılındaki işçilere işverenlerle sözleşme yapma hakkı veren Borçlar Kanunu ile işçi sağlığını koruyucu önlemler alma zorunluluğu getirilmiştir işverenlere (Koray, 2000: 101).

1926 yılında eğitim her aşamada ücretsiz hale getirilmiştir (Sallan Gül, 2004: 265). Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu sosyal yardım alanında bu dönemde etkin olmuşlardır (Özbek, 2002: 21).

1924 yılında kurulan Amele Teali Cemiyeti işçi hareketleri ve sendikalaşma açısından önem taşımaktadır.

1930 yılında çıkarılan 1683 sayılı Umumi Hıfzısıhha kanunu olan ve emekli aylıklarını düzenleyen kanun çıkarılmıştır. Ama kanun dar kapsamlı olduğu için sadece genel ve katma bütçeli kuruluşların memurları yararlanabilmişlerdir bu kanundan. 1683 sayılı kanunun bir özelliği de kadın ve çocuk işçilerin korunmasını özellikle isteyen ilk kanun olmasıdır. Ancak yetersiz denetim mekanizması nedeniyle uygulamalar yetersiz kalmıştır (Koray, 2000: 101). Devlet 1930'lu yıllarda toplumsal kargaşadan çekinince çalışma hayatındaki kuralları sertleştirmiş ve işçilerin topluca iş terki yapmasını ve işverenlerinde toplu çıkarma yapmalarını yasaklamıştır (Timur, 1993: 91).

1929 yılındaki Büyük Buhranın etkisiyle oluşan olumsuzluğun giderilmesi Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetlere Dair Kanun çıkarılmıştır. Böylece tarım ve küçük sanatlar alanlarında ki Türk vatandaşları korunmaya çalışılmıştır (Koray, 2000: 101).

1932'de büyük Buhranın etkisiyle Liberal politikalarla beraber devlet müdahalesinin de olması gerektiği anlaşılmış ve devletçilik politikasına geçilmiştir.

Birinci beş yıllık kalkınma planı 1934 yılında kabul edilmiş ve uygulamaya geçilmiştir.

Sosyal refah devleti açısından önem teşkil eden bu dönemdeki diğer gelişme çalışma hayatını düzenleyen ve 1936 yılında çıkarılan 1. İş Kanunu'dur. Bu kanunla çalışma süresinin resmi 8 saat olarak sınırlandırılması ve sosyal sigortaların kurulmasıyla ilgili düzenlemeler önem taşımaktadır. Bu kanunla Türkiye'de toplu iş kanunu ile çalışma hayatı ilk kez düzenlenmiştir. Ama 2. Dünya Savaşının çıkmasıyla yürürlüğe konulan Milli Koruma Kanunu nedeniyle birçok maddesi uygulanamamıştır. Bu dönemde diğer önemli sosyal refah uygulaması toprağı az olan ve ya olmayan köylüye toprak dağıtımını öngören Çiftçiyi Topraklandırma Kanunudur.

Çok partili hayata geçiş döneminden 1961 Anayasası'na kadar olan dönem (1945-1960) : bu dönem ülkemiz için çok partili hayata geçişin yaşandığı ve serbest piyasa ekonomisinin önem kazandığı dönemdir. Sosyal güvenlik sisteminin kurulmasında bu dönemde batılı ülkelerle paralel bir yol izlenmeye çalışılmıştır. 1945 yılında sosyal sigorta kanunları çıkarılmış, 1946 yılında da uygulamaya konulmuştur. Bu kanunlarla iş kazaları, meslek hastalıkları ve analık sigortasını içeren bir program oluşturulmaya çalışılmış ve böylece iş güvencesi oluşturulmaya çalışılmıştır (Sallan Gül, 2004: 209). Bu dönemde Çalışma bakanlığı da kurulmuştur. Yine İşçi ve İş Bulma Kurumu ve İşçi Sigortaları Kurumu 1945 yılında kurulmuştur. İşçilere kıdem tazminatı verilmesi önleyici bir tedbir olarak 1946 yılında yayınlanan İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Kanununda yer almıştır (Sallan Gül, 2004: 268). 1947 yılında ilk Sendikalar Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla hakem kurullarına işçi uyuşmazlıklarında görüş bildirme ve üyelerine sosyal ve hukuki yardımda bulunabilme imkanı verilmiştir (Koray, 2000:104).

1947 yılında Marshall yardımları ile tarımsal modernizasyon sağlanmaya çalışılmıştır. Marshall Yardımlarını da IMF ve Dünya Bankası kredileri izlemiştir. Böylece de Keynes politikalar Türkiye'de uygulanmaya başlamış olmaktadır (Çavdar, 1993: 10).

1950 yılında Emekli Sandığı Kurumu Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla memurların aylıkları ve emeklilik durumları düzenlenmiştir. Yine bu dönemde çiftçilerin sosyal refahı arttırılmaya çalışılmış ve işçiler içinde hastalık sigortası kanunları oluşturulmuştur.

1957 yılına gelindiğinde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu muhtaç ve kimsesiz çocuklar için kurulmuştur.

1961 Anayasası döneminden 24 Ocak kararlarına kadar olan dönem (1960-1980): 1961 Anayasasının özellikle benimsediği sosyal hukuk devleti ve sosyal adalet anlayışları ve özgürlüklerin etkisiyle işçi sendikalaşması etkinlik kazanmıştır. Hızlı işçi sendikalaşmasına karşılık işverenlerde sendikalaşmaya başlamışlardır. 1961 Anayasasının devlete yüklediği sorumluluklardan hariç bu dönem sendikalar Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi Grev, Lokavt Kanunu uygulanmaktadır.

1961 anayasasının 129. Maddesi çerçevesince 1963 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Bu dönemde hazırlanan 1., 2. Ve 3. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında, sosyal güvenlik önem arz etmiş ve sosyal güvenliğin geliştirilmesi için politikalar oluşturulmaya çalışılmıştır (Marufla, 1978: 23-33).

İşsizliğin ekonomik gelişmeyle kendiliğinden çözeceği düşüncesi 1 ve 2. Kalkınma Planlarında hakim iken 3. Kalkınma Planından itibaren böyle olmayacağı ortaya çıkmıştır. Bu duruma içinde sanayileşme ile yaşam standartlarının yükseltilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve dış bağılılığı azaltmak istihdam politikalarına çözüm olarak ortaya atılmıştır.

Tüm kalkınma planlarına bakıldığında genel olarak sosyal hayatta önem arz eden istihdam politikası, eğitim politikası, çalışma ilişkileri, ücret politikası ve sosyal güvenlik politikalarının hayata geçirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Sosyal güvenlik sistemi açısından çok önemli olan 1964 tarihli ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar kanunu bu dönemde çıkarılmıştır. Bu kanun ile sigortalılar lehine çok sayıda düzenleme ile sosyal sigortalar mevzuatı tek bir başlık altında toplanmıştır. Ayrıca bu dönemde Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu olan 1479 sayılı kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla bağımsız çalışanlara Bağ-Kur sağlanmıştır. 1974 yılında da sosyal politikalarda uyum sağlamak amacıyla Sosyal Güvenlik Bakanlığı kurulmuştur.

24 Ocak Kararlarından günümüze (1980-) : 1980 sonrasında Türkiye’de arz yanlı vergi politikası ve kamu harcamalarının azaltılması temel politikalar olmaktadır. Liberal politikalar sosyal sigortalar alanında da benimsenmiş ve SSK primlerinde işverenler lehine yeni düzenlemelere gidilmiştir. Emekli sandığı katkılarında da devlet katkısı sabit tutulmak kaydıyla ücretlinin aleyhine olacak şekilde değiştirilmiştir.

Türkiye hızla neo-liberal politikaların uygulandığı ve piyasada kamunun etkinliğinin azaldığı dönem 1980-1985 arası dönemdir. 1984’te 233 sayılı kanunla sözleşmeli personel uygulaması başlamıştır. Böylece sendikal hareketlerin güçlenmesi engellenmiştir.

3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu 1986 yılında çıkarılmıştır ve Başbakanlığa bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu oluşturulmuştur.

1980 yılından sonra vergi iadesi ve çalışmayan eşe nakdi yardım gibi uygulamaları hayata geçirilmiştir. Devletin sosyal refahı sağlama amacına yönelik gerçekleştirilen 1992 yılına ait ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerini yeşil kartla sağlanması uygulaması vardır. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu da 1983 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur.

SSK, Bağ Kur ve Emekli Sandığı kurumları 16 Mayıs 1996 tarih ve 5502 sayılı kanunla sosyal güvenlik kurumu adı altında birleştirilmiştir.

3.3. Türkiye’de Sosyal Refah Harcamalarındaki Gelişmeler

Bu kısımda sosyal refah harcamalarının 1980 yılı sonrası gelişimi incelenecektir. Türkiye’de 80’li yıllardan günümüze kadar liberal politikalar işlenmektedir. Ama anayasamızda da sosyal devlet ilkesi kabul edilmiş ve vatandaşlara çağdaş, ekonomik ve sosyal haklar tanınmıştır. İşte bu nedenden 80’lerden bugüne bir yandan piyasa ekonomisine ağırlık verilmesi ve kamu harcamalarının azaltılması diğer yandan da bireylere tanınan ekonomik ve sosyal haklar gereği yerine getirilmesi gereken hizmetler dolayısıyla arttırılması gereken kamu sosyal harcamaları birbirine tezat oluşturmaktadır.

3.3.1. Eğitim Harcamalarındaki Gelişmeler

Eğitim ile amaçlanan çağın ihtiyaçlarına uyan bilgi ve yetenekleri kazanabilmiş ve evrensel değerlere saygılı kişiler yetiştirebilmektir. Hiçbir ayırım olmadan eğitim almak her bireyin hakkıdır. Devletin esas görevlerinden biriside herkesin hakkı olan eğitim hizmetini eşit şekilde sunmaktır (Hüseynov,2018;37).

Eğitim harcamalarıyla ilgili 2000-2020 arası dönemde oluşan veriler ve istatistiki bilgilere değinecek olursak aşağıdaki Tablo 2’de eğitim için 2000 yılından 2020 yılına kadar gerçekleşen MEB bütçesi, YÖK ve üniversite bütçeleri, toplam eğitim bütçesi ve bunların GSYH oranı gösterilmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi eğitime ayrılan bütçenin gayri safi yurtiçi hasılaya oranında yıllar içinde dalgalanmalar olmasına rağmen artış yaşandığı görülmektedir.

Tablo 2: MEB Bütçesi ve YÖK Üniversite Bütçeleri (2000-2020)

Yıllar	GSYH (Milyon TL)	MEB Bütçesi (Milyon TL)	YÖK ve Üniversite Bütçeleri (Milyon TL)	Toplam Eğitim Bütçesi (Milyon TL)	Toplam Eğitim Bütçesi / GSYH (%)
2000	171 494	3 350	1 054	4 404	2,57
2001	247 266	4 046	1 364	5 411	2,19
2002	362 110	7 460	2 495	9 956	2,75
2003	472 172	10 179	3 408	13 588	2,88
2004	582 853	12 366	3 894	16 260	2,79
2005	680 276	14 835	5 218	20 053	2,95
2006	795 757	16 558	5 846	22 414	2,82
2007	887 714	21 355	6 586	27 942	3,15
2008	1 002 756	22 915	7 138	30 233	3,01
2009	1 006 372	27 446	8 772	36 219	3,60
2010	1 167 664	28 237	28 237	37 592	3,22
2011	1 404 928	34 112	11 503	45 776	3,26
2012	1 581 479	39 169	12 743	51 912	3,28
2013	1 823 427	47 496	15 227	62 724	3,44
2014	2 054 898	55 704	16 939	72 643	3,54
2015	2 350 941	62 000	18 493	80 493	3,42
2016	2 626 560	76 354	23 590	99 945	3,81
2017	3 133 704	85 048	25 620	110 669	3,53
2018	3 758 316	92 528	27 761	120 290	3,20
2019	4 320 191	113 813	33 023	146 836	3,40
2020	5 047 909	125 387	36 146	161 533	3 20

Kaynak: Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, www.muhasabat.hmb.gov.tr

Gayrı Safi Yurtiçi Hasılasıyla ilgili tablodan da görüldüğü gibi Türkiye’de, geçen 20 yıllık dönemde eğitime ayrılan payın artmıştır. Bu durumda Türkiye’nin, eğitim konusuna daha fazla önem verdiğini gösterir.

Eğitim harcamaları değerlendirilirken fonksiyonel sınıflandırma kapsamındaki eğitim harcamalarına göre yapılabilir. Eğitim harcamaları analitik bütçe sınıflandırmasında birinci düzey fonksiyonel kodlara göre belirlenmiştir. Fonksiyonel sınıflandırma kapsamında birinci seviye bütçe kaleminde 9 numaralı başlık altında yer almaktadır. Eğitim faaliyetlerinin harcamalarının ikinci seviye alt başlıkları aşağıdaki kalemlerden oluşmaktadır:

1. Okul öncesi eğitim ve ilköğretim hizmetleri
2. Ortaöğretim hizmetleri
3. Ortaöğretim sonrası mesleki eğitim hizmetleri

4. Yükseköğretim hizmetleri
5. Seviyeye göre sınıflandırılmayan eğitim hizmetleri
6. Eğitime yardımcı hizmetler
7. Eğitime ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri
8. Sınıflandırmaya girmeyen eğitim hizmetleri

Eğitim faaliyetleri harcamaları tüm kamu kurumlarındaki eğitim faaliyetlerine ait bilgileri kapsayan fonksiyonel bir harcamadır. Türkiye'deki eğitim harcamalarını daha iyi temsil ettiği düşünülen bu harcama türü 2004 yılında analitik bütçe sınıflandırmasına geçilmesiyle kullanılmamakta ve bu yıldan önceki hesaplamalara ulaşılamamaktadır.

Aşağıdaki Tablo 3'de ise 2000 yılından 2020 yılına kadar toplam eğitim bütçesinin merkezi yönetim bütçesine oranı gösterilmektedir.

Kamu harcamaları içinde eğitim için ayrılan kaynakların büyüklüğü ve ülkenin GSYH' da eğitimin payı beşeri sermaye birikimi açısından önemli bir göstergedir. Bu göstergenin yıllar itibari artış göstermesi bu alanda gelişme olduğunu göstermektedir. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında olan Nitelikli Eğitim amacının gerçekleştirilmesi için eğitim bütçesinin GSYH 'ya oranı %4-6 arası olması gerekmektedir

Tablo 3'te merkezi yönetim bütçesi içinde toplam eğitim harcamalarının oranı incelenmektedir. Bu oranda araştırma yapılacak ülkelerin eğitim harcamaları ve eğitim seviyesi hakkında bilgi edinme imkanı vermektedir.

Tablolar incelendiğinde ülkemizde toplam kamu eğitim harcamalarının ve merkezi yönetim bütçesine ve GSYİH' ye oranında yıllar itibariyle artış olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Toplam Eğitim Harcamaları ve Merkezi Yönetim Bütçesi (2000-2020)

Yıllar	Merkezi Yönetim Bütçesi (Milyon TL)	Toplam Eğitim Bütçesi (Milyon TL)	Toplam Eğitim Bütçesi/Merkezi Yönetim Bütçesi (%)
2000	46 705	4 720	10,1
2001	48 360	5 411	11,19
2002	97 831	9 956	10,18
2003	147 230	13 588	9,23
2004	150 658	16 260	10,79
2005	156 088	20 053	12,85
2006	174 958	22 414	12,81
2007	204 988	27 942	13,63
2008	222 553	30 233	13,58
2009	262 217	36 219	13,81
2010	286 981	37 592	13,10
2011	312 572	45 616	14,59
2012	350 898	51 912	14,79
2013	404 045	62 724	15,52
2014	434 995	72 643	16,70
2015	472 943	80 493	17,02
2016	570 507	99 945	17,52
2017	645 124	110 669	17,15
2018	762 753	120 290	15,77
2019	960 976	146 836	15,28
2020	1 095 461	161 533	14 75

Kaynak: Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, www.muhasabat.hmb.gov.tr

Türkiye’de özellikle 2002 yılı sonrası sağlanan siyasi istikrar ortamı sonunda eğitim harcamalarının payının arttığı gözlenmektedir. Oranlarda 2002 yılından sonra devamlı artış yaşandığı görülmektedir. 2003-2004 eğitim yılı itibariyle Türkiye’de ilköğretim kitaplarını devlet ücretsiz dağıtmaya başlamıştır. 2007 yılında Ortaöğretim kurumları da bu projeye dahil edilmiştir. Bu proje kapsamında 2003- 2004 eğitim yılından 2007-2008 eğitim yılına kadar toplam 1.016.189.125,19 Türk Lirası harcama yapılmıştır. Bu proje için yapılan harcamalar, oranların yükselmesinde etkili olmuştur. Tablolara bakıldığında 2008 ekonomik krizi yüzünden gayri safi yurtiçi hasıla değerlerinde ve eğitim harcamalarında önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Tablolar incelendiğinde yaşanan ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle eğitimin bütçe içindeki payının düştüğü görülmektedir. Kriz dönemlerinde bütçe içinde eğitim harcamalarında kesintiye gidildiği anlaşılmaktadır (<http://www.memurlar.net/haber/102451/>, 05.09.2016)

3.3.2. Sağlık Harcamalarındaki Gelişmeler

Tarihsel süreçte sosyal hakların gelişiminin etkisiyle devletlere sağlık hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için görev ve sorumluluk yüklenmiştir. Devletler bu görev ve sorumluluk çerçevesinde sağlık hizmetleri sunmak için sağlık harcamaları yapmaktadır. Sağlık harcamaları, bu yüzden kamu harcamaları içinde yer almaktadır. Dolayısıyla sağlık harcamaları; sağlığın korunması ve iyileştirilmesi için gerçekleştirilen bütün koruma, bakım, tedavi, geliştirme gibi harcamalar şeklinde tanımlanmaktadır (Yıldırım, 2020: 60).

Gerçekleştirilen sağlık harcamaları, bütün bireyleri ilgilendiren ve etkileyen bir konu olduğu için dolayısıyla dünya devletleri için de çok önemli bir konudur. Hatta, uluslararası Dünya Sağlık Örgütüne göre, bir ülkenin sağlık harcamalarına ayırdığı pay o ülkenin GSYH'nın en az %5'i oranında olması gerekir (Daştan ve Çetinkaya, 2015:104-134)

Uluslararası düzeyde sağlık harcamalarının karşılaştırılabilmesi için sağlık harcamalarının GSYİH, GSMH ve toplam harcamalar içerisindeki payı, kişi başına düşen sağlık harcamaları ve ilaç alımına yönelik harcamaların GSYİH içerisindeki payı gibi belirli bir dönemde, uluslar arası sağlık değişimlerinin görülebileceği ve ülkelerin ekonomik durumlarına göre ne oranda sağlık harcaması yaptıklarının değerlendirilebileceği standart tanımlamalardan yararlanılmaktadır (Tokalaş, 2006:25).

Sosyal refah devleti anlayışı gereğince toplumda yaşayan bireylerin sağlığına verilen değer, sağlık hizmetlerinin devlet tarafından sunulması gerektiği fikri ve sosyal refah devletinin 20. yüzyılda güç kazandığı süreçle beraber sağlık harcamaları giderek artış göstermektedir. Sosyal refah devleti anlayışının benimsenmesiyle beraber sağlık harcamalarının ağırlıklı şekilde devlet eliyle gerçekleştiğini de ifade etmek gerekir (Ergenay, 2021:54)

Türkiye’de sağlık hizmetleri kamu ve özel kesim tarafından sunulmaktadır. Kamu kesimi sağlık hizmetlerinin finansmanını merkezi devlet, yerel yönetimler ve sosyal güvenlik kurumu tarafından sağlanmaktadır. Özel sağlık hizmetlerinin finansmanı da kişilerin cebinden yaptığı harcamalarla ve özel sağlık sigortaları tarafından sağlanır (Tokalaş, 2006:25).

Türkiye’de de birçok gelişmekte olan ülke gibi sağlık için ayrılan kaynaklar yetersiz düzeydedir. Aşağıdaki tabloda 2000-2020 yılları arasındaki dönemde gerçekleşen toplam sağlık harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranları ve merkezi yönetim bütçesi içindeki oranının değişimi yıllara göre sıralanmıştır.

Sağlık harcama rakamlarının büyüklüğü, o ülkenin insanına verdiği önemi dolayısıyla insan refahına gösterdiği önemi ortaya koyan önemli göstergelerden bir tanesidir. En genel veri olarak ülkemizin sağlık harcamalarının gayri safi yurtiçi hasıla içerisindeki oranları tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4’te yer alan toplam sağlık harcamaları ülkede yapılan özel ve kamu sağlık harcamalarının toplamını ifade etmektedir. Tablo 4’te 2000 yılında 8.248 Milyon TL’den 2019 yılına kadar 201.031 Milyon TL ‘ye varan devamlı bir artış görülmektedir. 2003 yılında Sağlıkta dönüşüm kapsamında hesaplamaların ve sistemin büyük ölçüde değişmesiyle yapılan harcama kalemlerinde de büyük oranda değişiklik göstermektedir. 2008-2009 yıllarında harcamaların birbirine yakın olması ise o yıl tüm dünyada bulunan ekonomik krizin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplam sağlık harcamalarının yıllar içindeki değişimine bakıldığında sürekli bir artış içinde olduğu görülmektedir (Ergenay, 2021:55).

Tablo 4: Toplam Sağlık Harcamaları ve GSYH İçindeki Oranı (2000-2021)

Yıllar	GSYH (Milyon TL)	Toplam Sağlık Harcamaları (Milyon TL)	Toplam Sağlık Harcamaları / GSYH (%)
2000	171 494	8 248	4,8
2001	247 266	12 396	5,0
2002	362 110	18 774	5,2
2003	472 172	24 279	5,1
2004	582 853	30 021	5,2
2005	680 276	35 359	5,2
2006	795 757	44 069	5,5
2007	887 714	50 904	5,7
2008	1 002 756	57 740	5,8
2009	1 006 372	57 911	5,8
2010	1 167 664	21 678	5,3
2011	1 404 928	68 607	4,9
2012	1 581 479	74 189	4,7
2013	1 823 427	84 390	4,6
2014	2 054 898	94 750	4,6
2015	2 350 941	104 568	4,4
2016	2 626 560	119 756	4,6
2017	3 133 704	140 647	4,5
2018	3 758 316	165 234	4,4
2019	4 320 191	201 031	4,7
2020	5 047 909	249 932	4,9

Kaynak: Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, www.muhasibat.hmb.gov.tr

Tablo incelendiğinde 2004 yılından 2010 yılına kadar sağlık harcamalarında meydana gelen artış oranı, GSYİH oranındaki artışın üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. 2010 yılından 2012 yılına kadar olan dönemde sağlık harcamalarında meydana gelen artış, GSYİH’de meydana gelen artışın altındadır. Bu dönemde GSYİH’de meydana gelen artış oranının, sağlık harcamalarına tam olarak yansıtılmaması başka harcamalara kaynak oluşturabileceğini akla getirmektedir. 2013 ve 2014 yıllarında da yine GSYİH’de meydana gelen artış oranının üzerinde sağlık harcamaları artmıştır.

Tablo 5: Toplam Sağlık Harcamaları ve Merkezi Yönetim Bütçesi (2000-2020)

Yıllar	Merkezi Yönetim Bütçesi (Milyon TL)	Toplam Sağlık Harcamaları (Milyon TL)	Toplam Sağlık Harcamaları / Merkezi Yönetim Bütçesi (%)
2000	46 705	8 248	17,66
2001	48 360	12 396	21,63
2002	97 831	18 774	19,19
2003	147 230	24 279	16,49
2004	150 658	30 021	19,93
2005	156 088	35 359	22,65
2006	174 958	44 069	25,19
2007	204 988	50 904	24,83
2008	222 553	57 740	25,94
2009	262 217	57 911	22,09
2010	286 981	21 678	7,55
2011	312 572	68 607	21,95
2012	350 898	74 189	21,14
2013	404 045	84 390	20,88
2014	434 995	94 750	21,78
2015	472 943	104 568	22,11
2016	570 507	119 756	20,99
2017	645 124	140 647	21,80
2018	762 753	165 234	21,66
2019	960 976	201 031	20,92
2020	1 095 461	249 932	22,81

Kaynak: Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, www.muhasabat.hmb.gov.tr

2003 yılı ve sonraki dönem itibariyle ülkemizde sağlıkta önemli dönüşümler yapılmaya başlanmıştır. Özellikle 2012 yılında uygulamaya konan Genel Sağlık Sigortası sistemi tüm vatandaşların sağlık hizmetlerinden faydalanmasının önü açmıştır (Tokalaş,2006: 25).

Türkiye’de son dönemde anne ve çocuk ölümleri önemli ölçülerde azalmış ve ortalama yaşam süresi iki kattan fazla oranda artış göstermiştir. Sağlık harcamalarının ve sağlık hizmetlerinin sürekli gelişmesi ve artış göstermesi olması gereken durumdur. Bu yüzden de beşeri sermayenin kalitesinde önemli göstergelerden biri olan sağlık alanına daha fazla kaynak ayrılması ve sağlık sisteminin halkın her kesimi tarafından eşit olarak yararlanılacak bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca kişilerde sağlık bilincinin oluşturulması devletin desteklenmesi gereken bir durumdur. Türkiye’nin nüfus yapısı nedeniyle önümüzdeki yıllarda da değişimler yaşanacak ve nüfus artışı uzun yıllar sürecektir. Nüfus yapısı genç toplumlarda sürekli artan iş gücü nedeniyle potansiyel emek arzı

için ülkelerin bu yönde politikalar belirlemesi zorunludur. Bu durumda bunun için politikalar oluşturmakta sıkıntılar yaşayan toplumlarda emek arzı doğru yönlendirilemediğinden işsizlik sorununda artış yaşanacaktır (Koç vd., 2008: 57).

Sağlık harcamalarının seviyesini belirleyen pek çok etkenden söz edilebilir. Örnek olarak nüfusun yaşlanmasıyla yaşlılığın neden olduğu ve genelde yukarı yaş aralığında birçoğu kalıcı olan çeşitli hastalıklar ortaya çıkmaktadır bu durumda sağlık harcamalarında artışa neden olmaktadır. Bu yüzdende yaş ortalamasının yüksek olduğu ülkelerde sağlık harcamalarının fazla olduğu söylenebilir. Tedavi edici sağlık hizmetlerinin yaygın olduğu koruyucu sağlık hizmetlerinin gelişmediği, ülkelerde yine sağlık harcamalarının yüksek olduğu söylenebilir. Bu yüzden de ülkemiz gibi nüfusunun büyük kısmının genç olduğu ülkelerde sağlık harcamalarının çok yüksek olmaması doğaldır. Son yıllarda ülkemizde aile hekimi uygulamasının başlaması, sağlık hizmetlerinin piyasa marifetiyle sunumunun artması, genel sağlık sigortası uygulamasının başlaması gibi uygulamalar kişilerin sağlık hizmetine kolay erişimini sağlamıştır. Bu durumda ülkemizde sağlık harcamaları üzerinde etkili olmuştur (Altay, 2007: 35).

3.3.3. Sosyal Güvenlik Harcamalarındaki Gelişmeler

Sosyal güvenlik sistemi toplum içinde gelir dağılımı dengesizliğini ve yoksulluğu azaltmakta hatta en aza indirmekte, bu durumla da toplumsal dayanışmayı arttırarak toplumda barış ve huzuru sağlamaya çalışmaktadır. Sosyal güvenlik harcamaları, refah devleti amacını sağlamaya çalışmaktadır çünkü içinde sosyal sigorta, sosyal yardım, sosyal hizmet, sosyal tazmin ve teşvikleri barındırmaktadır. Ayrıca işsizlik durumunda, bireyler için geçinebilme ve yaşama olanağı veren bir sistemdir sosyal güvenlik harcamaları. Kısacası Sosyal güvenlik harcamaları toplumdaki yoksulluğu azaltmak için, gelir dağılımı adaletsizliği gidermek için ve işsizlik halinde bireylerin geçinebilecek kadar ihtiyaçlarını karşılamaya çalışması nedeniyle toplumsal refahın sağlanmasına hizmet etmektedir (Günay, vd., 2014: 36).

Sosyal harcamalar bireylere ekonomik ve sosyal güvence sağlamakta bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılaması konusunda önem arz etmektedir. Böylece de toplumun hayat kalitesini arttırmaktadır. Sosyal harcamalar bireylerin kendilerini güvende hissetmesini sağlamak bakımından önem taşımaktadır ve bu harcamalar bütçe içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Tabloda da görüldüğü gibi sosyal güvenlik harcamaları yıllar itibariyle artış göstermekte buna rağmen yine de miktar olarak yeterli olmamaktadır, azdır. Sosyal güvenlik harcamalarında yaşanan artışın nedenlerine baktığımızda; demografik artışın olması ve devletin seçim ekonomisi yüzünden gerçekleştirdiği harcama artışlarına bağlayabiliriz. Ama yine de gerçekleştirilen sosyal güvenlik harcamaları aynı dönemde ki faiz ödemelerine ve cari harcamalara göre yüzde olarak çok düşük kalmaktadır (Karabulut, 2021:57).

Tablo 6: Sosyal Güvenlik Harcamalarının Toplam Harcamalar İçindeki Payı

YIILAR	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
SOSYAL GÜVENLİK PAYI	7	6,3	9,5	11,3	12,5	14,9	14,7	17,1	16,5
YIILAR	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
SOSYAL GÜVENLİK PAYI	20,9	20,3	19,3	21	20,10	20,5	19,8	22,5	23,5
YIILAR	2018	2019	2020	2021					
SOSYAL GÜVENLİK PAYI	21,8	23,7	24,8	22,8					

Kaynak: DPT, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, www.dpt.gov.tr,

Sosyal güvenlik harcamalarının, toplam harcamalar içindeki payı, 2011 yılı hariç bütün yıllarda artış göstermiştir. 2011 yılında bir düşme yaşamıştır. Bu düşüşün nedeni olarak sosyal güvenlik kurumlarının 2008 yılında tek çatı altında toplanması gösterilebilir. Çünkü Sosyal güvenlik kurumlarının, tek çatı altında toplanmasıyla; sosyal güvenlikteki çok başlılık giderilmiş, kurumların idare harcamaları azalmış, kurumlar daha kolay kontrol edilebilir olmuş ve böylece de harcamalar azalmıştır. Ayrıca yine bu dönemde emeklilik için aranan yaş ve prim şartının yükseltilmesi de harcamaların azalmasında etkili olmuştur. Şöyle ki 01.05.2008'den önce sosyal güvenlik kurumuna prim ödemeye başlayan erkek

sigortalılar 7000 gün prim ödemeleri şartıyla emekli olabiliyorken, 01.05.2008 ve sonrasında prim ödemeye başlayanlar 7200 gün ile emekli olabileceklerdir. Ayrıca 2008 krizi de bu harcamalar üzerinde etkili olmuştur (Kenanoğlu, 2016:119).

Sosyal güvenlik harcamalarını etkileyen faktörler incelenirken hem krizin etkisinin varlığı hem sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında birleştirilmesi hem de bütçe ödenekleri göz önünde bulundurulmalıdır (Kenanoğlu, 2016:120).

Sosyal güvenlik kurumlarının açıkları bütçede ciddi yük oluşturmaktadır ülkemizde. Sosyal güvenlik kurumu açıkların bu derece artarak kontrol edilemez noktaya gelmesinin sebepleri olarak; PEK tutarlarının düşük gösterilmesi, Erken emeklilik, Kayıt dışı istihdamın varlığı, Prim ödeme istekliliğinin düşük olması, Primlerin düzenli olarak tahsil edilememesine rağmen aylıkların düzgün ödenmesi, Prim ödeme isteğini etkileyen ve azaltan af ve benzeri uygulamaların varlığı olarak sayılabilir (Cural, 2016; 697).

3.4. Sosyal Refah Harcamalarının Genel Etkileri

Sosyal açıdan yapılan refah harcamaları çeşitli alanlarda etkilerde bulunmaktadır. Aşağıda sosyal refah harcamalarının olumlu ve olumsuz etkileri ve bu etkilerin yansımaları açıklanacaktır (Karabulut, 2021: 69).

Sosyal refah harcamalarının olumlu etkileri:

- Sosyal harcamalar sosyal bütünleşmeyi, insani gelişimi ve yaşanabilirliği sağlayarak geniş tabanlı ve eşit bir büyüme sağlama noktasında öncülük etmektedir.
- Sosyal refah harcamaları refahın arttırılmasında hemen hemen bütün toplumlarda sosyal açıdan olumlu etki yapmaktadır.
- Refah harcamaları kapsamında eğitim hizmetlerine dair yapılan harcamalar sosyal programların ve sosyal standartların oluşmasında çok önemlidir. Çünkü eğitimde yaşanan yükseliş emek piyasasında

yani işgücünün niteliğinde artış göstermekte beraberinde de yeni teknolojilerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

- Sosyal refah devletinin en önemli harcama kalemi olan sosyal harcamalarının yüksek olması bireylerin işgücü verimliliğini artmasını sağlamaktadır.
- Toplumsal güven ve sosyal olarak huzurun sağlanmasına yardımcı olarak yaratılan politik kararların ekonomik politikalara istikrar kazandırması yönünden uygun ortam sağladığı ileri sürülmektedir
- Beşeri sermaye birikimi üzerinde de olumlu etkisi vardır sosyal harcamaların.
- Sosyal güvenlik harcamaları ekonomilerde krizlerin oluşturduğu olumsuzlukların etkisini yok ederek insanların ihtiyaçlarını gidermeye çalışır.
- Toplumun her kesimini özel olarak da yardıma muhtaç olanları koruma altına alarak yaşam kalitesini yükseltmeye yardımcı olan sosyal harcamalardır.
- Yaratılmış gelir dağılımı çalışanlardan emeklilere yönelik olarak gerçekleştirilir ve halkın korunmasını amaçlar. Bunu yaparken yöntem olarak da transfer dağıtım yönteminin kullanır. Böylelikle gerçekleştirilen transferlerle temel ihtiyaçlar giderilir.
- Sağlık harcamalarıyla kişilere koruyucu ve önleyici bazı sağlık politikaları oluşturulması sağlanarak toplumların beşeri sermayesi olan bireyleri sağlık risklerine karşı korumakta ve daha yaşanabilir bir toplum yaratılmaya çalışılmaktadır.

Sosyal refah harcamalarının olumsuz etkileri:

- Sosyal refah devleti anlayışının ilk etkileri kamu harcamalarında yaşanmıştır. Harcamalarda yaşanan yükseliş vergi yükünde kayıt dışılığın oluşmasına yol açmıştır.

- Geliri yeniden düzenlemek için kullanılan destekleme politikalarında da olumsuzluk yaşanmıştır. Gerçekleştirilen transferlerin destekleme politikaları kapsamında gelir dağılımına yönelik fayda getirmediği sonucuna ulaşılmıştır.
- Finansal serbestleşme arttığında açık sermaye piyasalarının gelişmesiyle hükümetlere sosyal hizmetlerde kullanmak için alternatif sermaye kaynakları yaratabilmektedir. Devlet borçlarının geri ödenmesi sırasında artan reel faizler ise ülke içinde yatırımları azalmasına neden olmaktadır.
- Sosyal harcamalar finansman açığı sorununa neden olmakta bu da kayıt dışı istihdama yol açmaktadır.
- İstihdam alanında yaşanan olumsuzluk kişilerin çalışma alanlarında aksaklığa yol açarak gelir güvensizliğine yol açar.
- Nüfusun yaşlanması buna bağlı olarak da refah devletinin gelişmesiyle orantılı şekilde gerçekleşen maliyet artışları da sosyal refah harcamalarında yaşanan bir başka olumsuzluk olmaktadır.

SONUÇ

Günümüzde dünyada yaşanan ekonomik ve toplumsal gelişmelerle doğru orantılı şekilde devletin ekonomide üstlendiği görev ve sorumlulukları da artmış, bunun sonucunda da devlet anlayışı olarak sosyal refah devleti anlayışı benimsenmiştir. Sosyal refah devleti modeli eşitlikçi ve insan onuruna yakışır bir hayat sürülmesini sağlamak için kurulmuş önemli bir devlet modelidir. Bunu sağlamak içinde sosyal devlet sosyo-ekonomik bakımdan piyasanın işleyişine müdahalede bulunmaktadır. Müdahaleyi gerçekleştirirken de çeşitli politika araçlarını kullanır. Sosyal refah devleti başta sosyal güvenlik olmak üzere değişik alanlarda harcamalarda bulunarak vatandaşların yaşam koşullarını iyileştirmeyi ve refahı arttırmayı amaçlar. Günümüz dünyasında toplumlarda sosyal devlet anlayışının varlığı sosyal güvenliği sağlamaktan öte halkın huzurlu bir yaşam sürebilmesi için ortaya çıkmış bir sistemdir. Sosyal açıdan benimsenen bu devlet anlayışının gelişmesi kamu harcamalarının içinde sosyal harcamaların artmasına neden olmuştur.

Sosyal refah devleti kavramı değerlendirilirken bu anlayışın temeline bakıldığında bireylere ve ailelere gelir garantisi sağlayan, sosyal riskleri azaltan ve sosyal güvenlik aracılığıyla sosyal hizmetler sunan bir devlet anlayışı olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal refah devleti adından da anlaşılacağı üzere sosyal refahı sağlamak bakımından kaynak kullanımında etkinlik sağlama ve adil gelir dağılımını gerçekleştirme amaçlarını ilk sırada tutmaktadır.

Sosyal devlet anlayışının ortaya çıkışı ve gelişimi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Çünkü sosyal refah devleti sosyal amaçlarını gerçekleştirmek için ekonomiye müdahale eden ve piyasa güçlerini yönlendirirken kamusal gücü etkin şekilde kullanan devlet modelidir. Özellikle de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve 1970'lerin ortalarına kadar olan süreçte altın çağını geçiren bu anlayışta bu süre boyunca sosyal güvenliğin sağlanması ve halkın korunması gibi çeşitli sosyal konular da artış yaşanmıştır. Sosyal konulardaki artışa paralel olarak bu dönemde

kamu harcamalarının payında da yükseliş yaşanmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD ve İngiltere’de ise yeni ekonomi politikaları uygulamaya başlanmıştır.

Sosyal refah devleti, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı karşısında Keynesyen İktisat ile Klasik iktisadın temel düşünüşü olan görünmez elin etkisiz kalmasıyla ortaya çıkan krizin etkilerini azaltmak ve Sovyet Rusya tehdidini engellemek için ortaya çıkmıştır. Kapitalist sistemin korunması, toplumun yoksulluğunu azaltmak, sosyal adaleti pekiştirmek, adil gelir dağılımını sağlamak gibi sosyal refah arttırıcı önlemler almak için getirilmiş ve müdahaleci devlet anlayışı ile devletin sosyal alanlara müdahale etmesini sağlamıştır.

Yoksullukla mücadele etmek, adil gelir dağılımının, fırsat eşitliğinin ve sosyal güvenliğin sağlanması sosyal refah devletinin amaçlarıdır. Sosyal refah devleti bu amaçlarını gerçekleştirmek içinde sosyal politika araçlarını kullanır. Sosyal politika araçları ikiye ayrılmaktadır. Geniş anlamda sosyal politika araçları kamu harcamalarını, vergileme, regülasyon, kontrol, KİT’ler ve planlama ayrıca ihtiyaç halinde kamulaştırma ve devletleştirme kullanırken dar anlamda sosyal politika araçları olarak da sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler kullanılmaktadır.

Ülkemiz için sosyal refah devleti modelleri içinden Bismarck modelinin benimsendiği söylenebilir. Bismarck sistemine göre sosyal sigortalar çalışanları sadece sosyal risklere karşı korurken Beveridge sisteminde ise sosyal risklere karşı tüm toplum koruma altına alınmaktadır.

Ülkemizde sosyal refahı sağlamada yoksullukla mücadele özellikle önem kazanmaktadır. Yoksullara gerçekleştirilen sosyal transfer harcamalarında amaç oy ticareti değil yoksulluğu azaltmak olmalıdır. Yoksullukla savaşırken ilk olarak nedenleri araştırılmalı bunlara ilişkin veriler toplanmalıdır. Sonra kurumlar arasında koordinasyon sağlanmalıdır. Kurumlar arasında koordinasyon ve veri yetersizliği olduğunda bir kesim yoksullara yapılan yardımlar daha fazla olurken bir kesim

yoksullara yapılan yardımlardan hiç yararlanamamaktadırlar. Bu nedenle de bir sosyal hizmet veya yardım tek kurum tarafından gerçekleştirilmelidir.

Sosyal refah devletinin esası bireylerin çalışarak yaşamlarını sürdürmesidir. Sosyal refah devletinin ve ekonomik sisteminin temeli olan, piyasa sistemini işler yapanda bu şekilde yaratılan gelir ve vergilerdir. Sosyal refah devleti, direkt sosyal refah hizmetleri sunmaktan başka piyasadaki kötü ekonomik ve sosyal koşullarda yaşamak zorunda olan vatandaşları sosyal programlar ve desteklerle korumayı hedefler. Ayrıca sosyal güvenlik toplumda sosyal refahın korunabilmesi için bir gereksinim olmuştur. Sosyal güvenlik harcamalarına bakıldığında, sadece sosyal yönden fayda sağladığı gibi ekonomik yönden de yarar sağladığı görülmektedir. Sosyal güvenlik harcamaları toplumun refahını artırmak ve kişi başına gelir elde edebilmek için büyük bir önem taşımaktadır. Sosyal harcamaların iki temel işlevi vardır ki bunlar; sosyal ihtiyaçları karşılamak ve sosyal sorunları çözmektir. Ayrıca sosyal devletin zorunluluğu olarak da fırsat eşitliğini gerçekleştirerek kamu yararını gerçekleştirmeyi amaçlar.

Çalışmada sosyal refah devleti ekseninde ilgili sosyal harcamalardan bahsedilmiştir. Toplumun gereksinimlerinin karşılanması ve halkın refahının artırılarak yaşam kalitesinin artırılması için gerçekleştirilen sosyal nitelikteki harcamalara değinilmiştir. Eğitim, sağlık ve istihdam gibi sosyal özellik gösteren harcamalar refah devletinin kapsamında bulunduğundan Türkiye için 1980 yılından günümüze gelişimi incelenmiş ve çeşitli verilerden yararlanılmıştır. İncelenen bu harcamalar doğrultusunda uluslararası alanda kabul edilen ve ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde ve yorumlanmasında kullanılan sosyal refah göstergeleri ışığında Türkiye’de gerçekleştirilen sosyal harcamalar yorumlanmaya çalışılmıştır.

Sosyal refah devleti kapsamında ele alınan sosyal refah harcamalarının kamu harcamaları içindeki payına bakıldığında, Türkiye’de sosyal refah harcamalarının (bu harcamalar; eğitim harcamaları, sağlık harcamaları, sosyal yardımlar, işsizlik yardımları ve sosyal güvenlik harcamaları şeklinde ele alınmıştır)

artma eğiliminde olduğu, ancak büyük ölçüde OECD ülkelerinin gerisinde kaldığı gözlenmiştir.

Diğer yandan, hem küresel ölçekteki ekonomik ve finansal krizlerin, hem ulusal çaptaki ekonomik krizlerin (1994, 2000 ve 2001 krizleri gibi), hem de 2019 yılının sonunda başlayıp olumsuz etkileri hala yoğun bir şekilde devam eden korona virüs pandemisinin ortaya çıkardığı olumsuzlukların işletmelerin iflasına neden olarak işsizliği arttırdığı, bu yüzden de yoksulluğu arttırarak sosyal refahı olumsuz etkilediği söylenebilmektedir.

Ayrıca, Türkiye’de ve dünyada yaşanan ekonomik gelişmeler, sosyal refah devleti anlayışının tekrardan altın çağına dönmesinin imkânsız olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda; dünya nüfusundaki artış, piyasanın kar etme amacını ön planda tutması, devletin kamu gelirlerinin özellikle kayıt dışılık nedeniyle düşmesi gibi nedenler, sosyal dayanışma kuruluşlarını, vakıfları ve sivil toplum kuruluşlarını oldukça önemli bir noktaya taşımaktadır. Bu nedenle; devlet sosyal refah alanında etkinlik sağlamak için özellikle vergi harcamalarını bu yöne kaydırması ve kurumları denetim altına alarak etkinliği sağlaması oldukça önemlidir.

Küreselleşme, AB entegrasyon süreci sosyal refah devletinin rekabet koşullarını zorlaştırmaktadır. Ancak tüm bunlara rağmen Batı Avrupa refah toplumları için sosyal refah devletiyle ilgili politikalar kıymetini sürdürmekte ve gelecekte de önemini sürdürmesi beklenmektedir. 2008’ deki krizinde gösterdiği gibi maalesef ki piyasanın görünmez eli pürüzsüz çalışmamakta ve devletin düzenleyici gücüne gereksinim duymaktadır.

KAYNAKÇA

Acartürk, Ertuğrul, Tekeli, Recep, Arslaner, Hakan (2004): Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomideki Rolü: Türkiye Modeline Eleştirel Bakış. In *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, I. Finance Conference “Geçiş Ekonomilerinde Mali Politikalar,* <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/hakan.doc>).

Akdoğan, Abdurrahman, *Kamu Maliyesi*, 4. Basım, Gazi Büro Kitabevi, Ankara, 1992

Akgül Yılmaz, Gülay (2006): *OECD Ülkeleri Ve Türkiye’de Sosyal Devlet Ve Sosyal Harcamalar*, Arıkan Basım Yayım Dağıtım A. Ş. , İstanbul

Aksoy, Şerafettin (1998): *Kamu Maliyesi (Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri, Devlet Borçları, Bütçe Maliye Politikası)*,3. Baskı, Filiz Kitabevi

Aktan, Çoşkun Can, Özkıvrak, Özlem (2008): *Sosyal Refah Devleti*, Okutanlar

Aktan, Çoşkun Can, Yay, Serdar (2016): Regülasyonların Politik İktisadı: Regülasyonların Etkileri, Fayda ve Maliyetleri, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Sayı 8(2), 80-102.

Altay, Asuman (2007): “Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Yeni Açılımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 64, (Ocak-Mart 2007), 33-58

Ataç, Beyhan, Ataç, Engin (1992): *Türkiye’de 1964-1991 Döneminde Ekonomik Açından Kamu Harcamaları Bileşiminin Analizi*, 3. İktisat Kongresi Tebliğler, 3, 31-58.

Aydın, Kadir (2019): “Avrupa Birliği İle Bütünleşme Süresince Sosyal Devlet Anlayışının Sosyal Hizmetler Bağlamında Karşılaştırılması: Türkiye, Almanya ve İngiltere Örneği” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman

Freiling, G., Naegele, G., Bispinck, R., Hofemann, K., & Neubauer, J. (2010), “Sozialpolitik und soziale Lage in Deutschland, Band2: Gesundheit, Familie, Alter und Soziale Dienste”, 5. Aufl., Wiesbaden

Jürgen, Boeckh, Huster, Ernst-Ulrich, and Benz, Benjamin, (2011): “Sozialpolitik in Deutschland, Eine systematische Einführung”, 3. Aufl, Wiesbaden

Buğra, A., Keyder, Ç. (2006), “Turkish Welfare Regime in Transformation, Journal of European Social Policy”,

Butterwegge, Christoph (2006), “Krise und Zukunft des Sozialstaates, 3.Aufl., Wiesbaden”

Chelli, Francesco Maria, Mariateresa, Ciommi, and Chiara, Gigliarano (2013): “ The Index of Sustainable Economic Welfare: A Comparison of Two Italian Regions”, *1 World Congress of Administrative & Political Sciences, Procedia, Social and Behavioral Sciences 81*,

Cural, Mehmet (2016): “Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Mali Yapısı ve Sisteme Yapılan Bütçe Transferlerinin Ekonomik Yansımaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2 693-706.

Çavdar, Tevfik (1993): *Türkiye’de Liberalizm (1860-1990)*, İmge Yayınevi, Ankara

Çengelci, Ethem (1996): *Cumhuriyet Türkiye’sinde Sosyal Hizmetlerin Örgütlenmesi*, Sevinç Matbaacılık, Ankara

Daştan, İlker, Çetinkaya, Volkan (2015): “OECD Ülkeleri ve Türkiye’nin Sağlık Sistemleri, Sağlık Harcamaları ve Sağlık Göstergeleri Karşılaştırması”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1

Dilik, Sait (1972): *Türkiye’de Sosyal Sigortalar*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, 2. Baskı, Ankara

Dilik, Sait (1976): *Servetin Geniş Kitlelere Yayılması*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 391, Ankara

Doğan, Yavuz (2008): “Türkiye’de Sosyal Devlet Harcamalarının Gelişimi(1980-2006)”, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne

Duman, İlker Hasan (1997): *Sosyal Devlet*, İnkılap Yayınevi, İstanbul

DPT,” Devlet Planlama Teşkilatı (2001): Gelir Dağılımını İyileştirme Ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, DPT:2599,ÖİK:610, Ankara,

Ergenay, Onur (2021): “Sosyal Refah Devleti Çerçevesinde Sağlık Harcamaları Ve Covid-19 Sürecinde Seçilmiş Ülke Örnekleri”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta

Ersöz, Halis Yunus (2006): *Sosyal Politika - Refah Devleti Yerel Yönetimler İlişkisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 55, Sayı 1

Fırat, Emine, Aydın, Aytaç (2015): “İnsani Kalkınma Endeksine Göre Türkiye'nin Eğitim Endeks Göstergelerinin OECD Ülkeleri ile Karşılaştırılması”, *SÜ İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 15, Sayı 29

Güler, Özgür Ebru, Güler, Hüseyin, Şanlı, Sera (2019): “Sosyal Gelişme Endeksine Dayalı Temel İhtiyaçlar ve Fırsatlar Alt Endeksleri Arasındaki İlişki”, *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 28, Sayı 2

Güller, Ayşegül (2021): “Refah Devleti Bağlamında Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi:1980 Sonrası Türkiye ve Seçilmiş OECD Ülkeleri Karşılaştırmalı Analizi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu

Güllülü, Sabahattin (1977): *Sosyolojik Açıdan Ahi Birlikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul

Günay, Gülay, Aydınmer Boylu, Ayfer, Bener, Özgün (2014): “Ev Kadınlarının Sosyal Güvenlik Sistemine İlişkin Görüşleri”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1

Halaçoğlu, Yusuf (1995): *Osmanlıda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

Hüseyinov, Yusif (2018): “Sosyal Refah Devleti Yaklaşımı Açısından Türkiye’de 1980 Sonrası Eğitim Harcamalarının Gelişimi: Türkiye –OECD Ülkeleri Üzerine Bir Karşılaştırma” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

<http://www.profdreventsahin.com/kac-tur-refah-devleti-bulunmaktadir.html>

<http://wikiprogress.org/articles/economy/index-of-sustainable-economic-welfare-isew/>

https://en.wikipedia.org/wiki/Index_of_Sustainable_Economic_Welfare

https://tr.wikipedia.org/wiki/Refah_devleti

Kalaycı, Cem (2016): “Türkiye’de Transfer Harcamalarının Gelişimi ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu

Kara, Uğur (2004): *Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü*, Maki Basın Yayın, Ankara

Karabulut, Nurdan (2021): “Sosyal Refah Devleti Anlayışı Çerçevesinde Sosyal Harcamalar: Türkiye-OECD Karşılaştırması” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon

Keklik, Ayhan (2020): “İş Yaşam Dengesinin Daha İyi Yaşam Endeksi Çerçevesinde Değerlendirilmesi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli

Keklik, Ayhan, Başol, Oğuz, Cumhur Yalçın, Esin (2020): “ İş-Yaşam Dengesinin Daha İyi Yaşam Endeksi Çerçevesinde Değerlendirilmesi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme”, *KÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 4

Kenanoğlu, Muhammet (2016): “Refah Devleti Bağlamında Kamu Harcamalarının Değerlendirilmesi: 1990 Sonrası Türkiye Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa

Koç, İsmet, Eryurt, Mehmet Ali, Adalı, Tuğba ve Çağatay, Pelin (2008): “Türkiye’nin Demografik Dönüşümü”, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü,

Koray, Meryem (1996): *Sosyal Devlet Kavramında Yeni Gelişmeler, Sosyal Politika Tartışmaları Sosyal Devlet Ve Sosyal Güvenlik Kuruluşları*, Türkiye İşçi Emeklileri Cemiyeti Yayınları No:424, Ankara

Koray, Meryem (2000): *Sosyal Politika*, Ezgi Yayınları, Bursa

Marangoz, Şermin (2001): “Refah Devleti: Gelişimi, Oluşumu, Modelleri Ve Güncel Değişimler”, İ. Ü. S. B. E. , İstanbul (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Marufla, Z. Selçuk (1978): *Sosyal Refah Devleti Hedefi ve Sosyal Güvenlik Sistemi*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara

Mizrahitokatlı, Ceki Murat (2019): “ Daha İyi Yaşam Endeksinin Çeşitli Sayısal Yöntemlerle Tekrar Ölçülüp Değerlendirilmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul

Öner, Erdoğan (1993): "Türkiye'de Kamu Harcamalarının Genel Bir Değerlendirmesi", 11. Maliye Sempozyumu, Silifke

Özbek, Nadir (2002) : "Osmanlıdan Günümüze Sosyal Devlet", *Toplum ve Bilim*, Sayı 92

Özbek, Nadir (2002): *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet, 1876-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul

Özcan, Güngör (2009)," Türkiye'de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir

Özdemir, Süleyman (2004): *Refah Devleti ve Üstlendiği Temel Görevler Üzerine Bir İnceleme*, http://www.sosyalsiyaset.net/documents/refah_devleti_ustlendiği_gorvlr.htm

Özen, Ahmet (2002): "Türkiye'de Transfer Harcamalarının Gelişimi ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1

Öztürk, Nazım, Göktolga Z. Gökalp (2010): "Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler", *Bütçe Dünyası Dergisi*. Cilt 2, Sayı: 34.

Pınar, Abuzer (2019): *Maliye Politikası Teorisi ve Uygulama*, Turhan Kitabevi, Güncellenmiş 10. Baki, Ankara

Sallan Gül, Songül (2004): *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa*, Etik Yayınları, İstanbul

Serel, Alpaslan, Serel, Hicran (2012): "2011 Yılı İnsani Kalkınma Göstergeleri Açısından Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması", *Finans Politik& Ekonomik Yorumlar*, Sayı 572

Serter, Nur (1994): *Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet*, İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul,

Sönmez, Mustafa (1990): *Türkiye'de Gelir Eşitsizliği*, 1. Basım, İstanbul İletişim Yayınları

Sözer, Ali Nazım (1998): *Türkiye'de Sosyal Hukuk: Sosyal Tazmin, Sosyal Yardım, Sosyal Hizmet, Sosyal Teşvik*, Barış Yayınları, İzmir

Şanlıoğlu, Ömer (2016): “Sosyal Refah Devletinin Krizi ve Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2

Şenses, Fikret (2003): *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayınları

Talas, Cahit (1992), *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara

Taşkesti, Rukiye (2006): “Kamu Transfer Harcamalarının Ekonomi İçindeki Yeri ve Önemi:1995-2005”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara

The Social Progress Imperative, 2016

The Social Progress Imperative, 2013

Timur, Taner (1993), *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Yayınevi

Tokalaş, Sevinç (2006): “Kamu Sağlık Hizmetlerinin Satın Alınması”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)İstanbul

Toprak, Düriye (2019): “Türkiye’de Sağlık Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1

Tunçomağ, K (1996): *Türkiye'nin Sosyal Güvenlik Sistemi Ve Sorunları*, İ. Ü. Hukuk Fakültesi Eğitim Öğretim ve Yardımlaşma Vakfı Yayını, İstanbul

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (2008): “Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-6”, Ankara

Tüleykan, Hayrettin, Demirci, Yeliz (2020): “Sigortacılık Sektörü ile İnsani Kalkınma Endeksi Arasındaki İlişkinin Analizi 1985-2017”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, Cilt 55, Sayı 1

Tüylüoğlu, Şevket, Karalı, Burak (2005): “İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* Cilt 6 Sayı 12

Türk, İsmail (1999): Maliye politikası, Turhan Kitabevi, Güncelleştirilmiş 13. Baskı, Ankara

Yaşa, A. Gökhan (2018): “Liberal Bir Perspektiften Sosyal Refah Devleti”, *Tobider*, Cilt 2, Sayı 2

Yıldırım, Fatih Mehmet (2020): “Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Kamu Mali Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, Bandırma On yedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bandırma

Yumuşak, İbrahim Güran (2004): “Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Açısından Kadın Eğitiminin Ekonomik ve Sosyal Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme”, Yeditepe Üniversitesi Disiplinler arası Kadın Sempozyumu, 1-4 Mart

Zortuk, Mahmut, Ebeoğlugil, Feyyaz H. (2016): “Seçilmiş Geçiş Ekonomilerinde İnsani Kalkınma ve Sigorta İlişkisi: Ampirik Bir Çalışma”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*

ÖZGEÇMİŞ

22 Temmuz 1992 tarihinde Kırklareli'nin Lüleburgaz ilçesinde dünyaya geldim. İlk ve orta öğrenimimi Alacaoğlu Şehit Cengiz Topel İlköğretim Okulunda tamamladım. Lise öğrenimime ise Döğenciler Lisesinde tamamladım. 2010 yılında Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye lisans programına kaydımı yaptırdım. Maliye lisans öğrenimimi ise 2014 yılında ‘‘Bölüm İkincisi’’ olarak tamamladım. 2016 yılının Ağustos ayında Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında yüksek lisans öğrenimime başladım. Yüksek lisans öğrenimimi ise 2022 yılında Doç. Dr. Umut AKDUĞAN'ın danışmanlığında yürütmüş olduğum ‘‘Türkiye’de Sosyal Refah Harcamaları’’ başlıklı tezimi savunmak suretiyle tamamlanmış bulunmaktayım.